

PAPIEŽE

W DZIEJACH

MEDALE ĽUDMILY CVENGROŠOVEJ
TEKST MONS. VILIAM JUDÁK

DRODZY PRZYJACIELE,

pomimo iż posiadam wieloletnie doświadczenie wydawnicze z innych dziedzin, dzięki firmie AXIS MEDIA po raz pierwszy miałem styczność ze środowiskiem twórczości medalierskiej.

Było kilka powodów tej decyzji.

Temat wykraczający poza granice nie tylko Słowacji, ale również Europy. Oryginalne wykonanie przez rzeźbiarkę akademicką, panią Ludmilę Cvengrošową, wspaniałą i miłą artystkę. Piękny tekst biskupa Viliama Judáka.

Seria „Papież w dziejach“ to unikat na skalę światową. Dowód, że drzemie w nas potencjał do stworzenia dzieła, którego przesłanie niweluje wszelkie granice. Dosłownie i w przenośni. Wspaniała obróbka metali szlachetnych i wykonane z dbałością o najmniejszy szczegół miniatury zainteresują nie tylko kolekcjonerów, ale każdego, dla kogo ten temat jest bliiski. Pomimo tego, iż jest to seria limitowana, jestem przekonany, że dotrze do wszystkich, którzy chcą przypomnieć sobie ważną część historycznej ciągłości i chrześcijańskiej cywilizacji.

Jestem niezmiernie rad, iż mogłem stać się częścią tego wyjątkowego projektu i wierzę, że medale oraz ta piękna książka będą dobrze świadczyć o nas w świecie oraz o świecie w nas.

Ján KOVÁČIK
AXIS MEDIA

WYBITNE POSTACIE SPOD RĘKI ARTYSTKI

Wiemy, że artysta, który podejmie się określonego przedsięwzięcia, otwiera przed sobą wspaniały świat ludzkiej inwencji i kreatywności. Rzeźbiarka akademicka oraz medalierka *Ludmila Cvengrošová* w ostatnich latach poświęcała się wspaniałym projektom, do których bez wątpienia należy wyjątkowy cykl władców i władczyń z rodu *Habsburgów* koronowanych w Katedrze św. Marcina w Bratysławie w czasach, kiedy stolica Słowacji – Bratysława przez kilka dziesięcioleci była również stolicą Królestwa Węgier. Kolejnym przykładem wspaniałego i kreatywnego wyzwania jest zespół *kolorowych płaskorzeźb z motywami kobiet*, które zapisały się na kartach historii swoimi dokonaniem, były władczyniami zasiadającymi na tronach lub świętymi, które poprzez swoje czyny i przykładne życie wzbudziły zainteresowanie innych. Nie brakowało wśród nich również kobiet, które wykazały się odwagą i nieposkromionym pragnieniem odniesienia sukcesu. I w końcu przechodzimy do ostatniego wyzwania, którego podjęła się nasza wspaniała artystka, mowa o cyklu *Papieże w dziejach*. Jako premier Republiki Słowackiej uważam za ogromny zaszczyt, iż to właśnie rzeźbiarce akademickiej *Ludmile Cvengrošovej* w Roku Jubileuszowym 2000 powierzono zadanie stworzenia podobizny słowiańskiego *papieża Jana Pawła II*. Ta wspaniała, słowacka artystka zadanie to wykonała z typową dla niej, niezwykłą akrybią i rzetelnością. Dlatego nie jest dla mnie zaskoczeniem, że najnowszy projekt *Cvengrošovej* *Papieże w dziejach* dotyczy przedstawienia na miniaturowej powierzchni siedmiu medali 134 portretów rzymskich papieży, poczynawszy od Piotra, a skończywszy na portrecie obecnego papieża Franciszka.

Jestem zaszczycony, iż mogę wypowiedzieć się na kartach niniejszej książki i wyrazić swój głęboki szacunek wobec tej wybitnej słowackiej artystki – *Ludmily Cvengrošovej*. My, Słowacy, zazwyczaj zauważamy artystów dopiero wtedy, kiedy są już u końca swoich sił twórczych lub gdy nie ma ich wśród nas. Cieszę się, iż pracę rzeźbiarki akademickiej *Ludmily Cvengrošovej* docenił już prezydent Słowacji Doc. JUDr. Ivan Gašparovič, który w 2007 roku odznaczył ją Orderem *Ludovíta Štúra*. Właśnie *Štúr* był przykładem osobistego oddania i bezinteresownej miłości wobec narodu słowackiego, dlatego jestem niezmiernie rad, że również ta drobna kobieta z wielkim sercem do sztuki, otrzymała nagrodę od Słowaków jeszcze za swojego życia. Tak ma być!

Robert FICO
Premier Rządu Republiki Słowackiej

PAPIEŻE W DZIEJACH (MEDALE)

Dzieje papieżstwa są jedynym tego rodzaju fenomenem w historii świata. Myśląc o papieżu, wierzący katolik w pierwszej chwili utożsamia go z następcą apostoła św. Piotra, któremu Chrystus powierza swoje małe wspólnoty z przykazaniem, aby wzmacniał wiarę swoich braci. Choć bezsporny pozostaje fakt, iż ten kierunek w dziejach papieżstwa został zachowany, to możemy i nawet musimy obserwować jak dzieło to rozrastało się na przestrzeni wieków i w jaki sposób urząd następcy św. Piotra uzyskiwał określoną postać, w jaki sposób odnajdywał się w poszczególnych epokach historycznych. Jeśli wziąć pod uwagę pierwszego następcę apostoła Piotra, spotykamy się z niewolnikami, byłymi więźniami, osobami, które wykonywały swoją misję bez jakiegokolwiek urzędu, symboli i insygniów. Dlatego już w II i III wieku, w okresie prześladowania Kościoła, co w tamtym czasie w basenie Morza Śródziemnego było powszechnym zjawiskiem, pokonuje również ową barierę pomiędzy narodową tradycją żydowską a środowiskiem wieloetnicznym. Papieżstwo trzeciego stulecia jest ważną organizacją, która odpowiada nie tylko za głoszenie ewangelii, ale także za odprawianie mszy w domach bądź na cmentarzach w katakumbach. Zabezpiecza socjalny i ekonomiczny status swoich wspólnot, niesie pomoc biednym, wykupuje z niewoli.

W edykcie mediolańskim rzymscy biskupi stają się znaczącą instytucją, występując na zgromadzeniach kościelnych. Podczas procesu przejścia od wolności religijnej do uznania chrześcijaństwa za religię państwową za czasów cesarzy Justyniana i Teodozjusza I Wielkiego jesteśmy świadkami, iż wielka część rzymskich obywateli przechodzi na chrześcijaństwo z powodów pragmatycznych i zawodowych. Wywołuje to zaniepokojenie ważnych nauczycieli kościoła, ale także pokolenia wierzących, którzy przez swoją wiarę musieli znosić cierpienie zadawane im przez tych, którzy przybywają, aby wypełnić wielkie, cesarskie bazyliki. Obrona miasta Rzymu

dzięki interwencji św. Leona Wielkiego u Attyli, gdyż istniało zagrożenie, iż Hunowie je zaatakują, przemieniła rzymskiego biskupa, następcę apostoła Piotra, w ojca miasta, papieża. Fakt, iż siedziba cesarzy znajdowała się na Wschodzie w Konstantynopolu, a na Zachodzie w Rawennie, był podstawą budowania stale rosnącego autorytetu biskupów rzymskich. Po upadku Cesarstwa Zachodniorzymskiego Kościół podejmuje się zarządzania tym obszarem, przez co rozumie się społeczny rozwój, opiekę nad szkolnictwem, częściowo również służbą zdrowia, a także administracją. W tym sensie rzymski papież uzyskuje dość wyraźną pozycję w opozycji do patriarchalnych stolic na Wschodzie, a postrzeganie go jako jedynego autorytetu w dużym stopniu pozostaje w kontraście wobec konstantynopolskiego patriarchy, który występuje w roli „zamkowych kapłanów”. Koronacja Karola Wielkiego na cesarza rzymskiego oznacza pełną rehabilitację barbarzyńskich ludów Celtów, Germanów i Słowian w europejskiej przestrzeni. Należy przyznać, iż w kolejnych wiekach wielu odchodzi od postrzegania papieża jako następcy apostoła Piotra i jego roli umacniania wiary w Kościele. Zmienia się także strój, symbole i insygnia papieskie, na nabożeństwo wyrusza na białym koniu, tak jak cesarze. Na jego szatach pojawiają się symbole i insygnia władzy cesarskiej. Punktem kulminacyjnym tego procesu jest tiara - nakrycie głowy z trzema koronami. Święty Bernard pisze do swojego byłego nuncjusza, papieża Eugeniusza III: „Widzę w tobie cesarza raczej niżli wikariusza Chrystusa.” Nie można jednak zaprzeczyć, iż autorytet papieski odegrał ważną rolę w duchowym życiu samego Kościoła. Stanowił bowiem wsparcie dla inkulturacji ewangelii, wspierał tworzenie symbiozy pomiędzy Biblią a kulturą antyczną oraz edukacji z poszanowaniem dla kultur wspomnianych ludów barbarzyńskich. Taka pozycja papieżstwa przechodzi od średniowiecza, przez renesans i barok do czasów współczesnych. Wiemy, że papieżstwo w okresie renesansu wdało się w spory terytorialne będą-

ce elementem włoskich walk o władzę. I choć możemy papieżowi wiele zarzucić, jeden fakt pozostaje bezsporny, należąca mu wdzięczność za rozbudowanie Rzymu. Rzymu Michała Anioła, Berniniego, Rafaela... Nie można zatem pominąć tego kulturowego wkładu, rozumiemy jednak krytykę i niechęć ze strony ludów zaalpejskich oraz ich apeli o prostotę i zwrócenie się w stronę pierwotnych zadań przewodnictwa duchowego. Papieństwo odrodzone na Soborze Trydenckim poszukuje nowej drogi do jednoczących wartości w walce o integralność granic chrześcijańskiej Europy. Musi także odnaleźć, co nie jest łatwe, drogę do współistnienia w okresie powstania zachodniej schizmy i po niej. Wiek dziewiętnasty jest okresem rozliczenia z papieństwem, przede wszystkim z jego symboliką autorytetu i władzy. Uwięzienie papieża przez cesarza Napoleona I przywołuje wizję całkowitego upadku papieństwa, a wielu mówiło wtedy o końcu tej instytucji wraz ze śmiercią papieża. Co prawda koniec papieństwa nie nastąpił, ale musiało ono przejść przez drogę oczyszczenia, włącznie z utratą Państwa Kościelnego. Jesteśmy świadkami jak papieństwo, przede wszystkim dzięki postawie Leona XIII, powraca i jako duchowy autorytet odnajduje swoje miejsce w społeczeństwie.

Dwudziesty wiek wiąże się z osobą papieża jako obrońcą pokoju w czasie I wojny światowej, co pokazali św. Pius X i Benedykt XV. Temu ostatniemu w ramach podziękowania za dokonania wystawiono pomnik w Stambule. Jesteśmy świadkami walki papieństwa z ideologiami totalitarnymi dwudziestego wieku, faszyzmem, nazizmem i komunizmem, zarówno w przypadku Piusa XII, jak i Pawła VI, a także Jana Pawła II, który miał swój wkład w upadek imperium zła, jak nazywał obóz sowiecki Ronald Reagan. Autorytet współczesnego papieża Franciszka i sympatia, jaką jest darzony wprowadza nas w XXI wiek, gdzie również w przypadku papieństwa potwierdza się, iż świat nie utożsamia się jedynie z Europą, a europej-

skie chrześcijaństwo zwołniało miejsce dla pozostałych kontynentów. Przejawia się to dość wyraźnie również w symbolach i insygniach papieża Franciszka.

Uważam, iż chwila refleksji nad medalami pozwoli bystremu obserwatorowi zastanowić się nad dziejami religii, kultury, zmian politycznych i społecznych, ale także nad wartościami, na których opiera się nasz kontynent i świat. Są to korzenie, które niosą Boże objawienie pomiędzy Eufratem a Tygrysem, na górze Synaj czy w Palestynie z centrum, którym jest Jerozolima. Jeśli mówimy o papieństwie, wiemy, że wzgórze Jerozolimy, tak jak Ateny i Rzym, tworzą fundament, z którego wyrasta Zachodnia Cywilizacja, która jest matką przyrodniczo-naukowego i technicznego rozwoju, będącego motorem współczesnej globalizacji. Błogosławiące ręce następców apostoła Piotra przypominają nam słowa tego, który go powołał na ten urząd. Słowa Jezusa Chrystusa, który powołał Piotra: „Czyń innym to, co chcesz, aby inni tobie czynili“. Uważam, iż jest to dewiza, za pomocą której możemy rozwiązywać problemy współczesnego, zglobalizowanego świata.

Dominik kardynał DUKA

LUDMILA CVENGROŠOVÁ

Dzieła Ludmily Cvengrošovej obejmują szerokie spektrum tematów. Zasadniczą część jej twórczości poświęcona jest jednak historii, która oczarowała rzeźbiarkę już w młodym wieku i stała się jej prawdziwą miłością oraz inspiracją na całe życie. Prace o tematyce historycznej, z artystycznej i społecznej perspektywy tworzą bez wątpienia najważniejszą część jej twórczości. Rzeźbiarka akademicka Ludmila Cvengrošová urodziła się i wychowywała w Radošine, na historycznym obszarze przyszłych odkryć ważnych zabytków wielkomorawskich w sąsiedniej Nitrianskiej Blatnici w Bojnej. Jej żywe zainteresowanie zgłębianiem dawnego życia już na początku lat siedemdziesiątych wynikało z jej kontaktu z archeologią. Wiedza ta natchnęła artystkę do stworzenia niezliczonych rzeźb, płaskorzeźb i medali inspirowanych ważnymi odkryciami lub też znanymi z historii i zatracającymi się w otchłani antyku okresami w dziejach Słowacji.

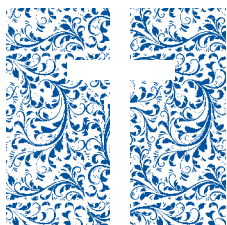
Sztuki wizualne odgrywają niezastąpioną rolę w przekazywaniu bogactwa i znaczenia historii. Budują symboliczne monumenty, ikony długiego łańcucha przeszłości historycznej danego kraju. W tym względzie dzieło Ludmily Cvengrošovej zajmuje na Słowacji szczególną pozycję. Jej wspaniały, można by rzec, zesłany od Boga talent plastyczny artystka dopełnia poprzez wspaniałe utożsamienie się z tematem, pracowitość i znajomość realiów historycznych, bez których bardzo trudno opanować zewnętrzne, jak i wewnętrzne cechy kreowanej postaci. Jej dzieła przedstawiają anonimowych bohaterów i konkretne osobistości historyczne, których wizerunek nie zachował się do czasów współczesnych. Stają się częścią pamięci narodu. Wystarczy przypomnieć rzeźbę Braci Soľuńskich spod Zamku Nitrzańskiego, która na trwałe zrosła się z wizerunkiem naszych misjonarzy.

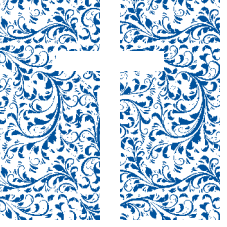
Artystyczne, ale również historyczno-społeczne zainteresowania Cvengrošovej nie ograniczają się jedynie do obszaru Słowacji. Swoją wspaniałą potencjał twórczy artystka skupia także na osobistościach i postaciach znanych w europejskiej historii, co znalazło swój wyraz w licznych cyklach tematycznych rzeźb, płaskorzeźb czy medali. Przykładem jest zespół dziewiętnastu rzeźb węgierskich władców i ich małżonek, którzy przez niemal trzy stulecia byli koronowani w katedrze św. Marcina w Bratysławie.

Godnym uwagi dziełem artystycznym i historycznym jest rozległy cykl kolorowych płaskorzeźb przedstawiających sylwetki znaczących kobiet w dziejach świata, zatytułowany „Uczucia i pasje”. Dzieła zachwycają nie tylko kolorystyką, symboliką oraz tekstami, ale są również wyrazem bogatej wiedzy autorki w zakresie faktów z danego okresu oraz wzorców artystycznych. Kryterium włączenia poszczególnych bohaterek do cyklu było ich historyczne znaczenie oraz dramatyzm ich historii. W ten sposób przed oczami odbiorcy rysują się słynne władczynie, kochanki, bohaterki, agentki i święte epoki starożytności, średniowiecza i czasów niedawnych. Część tego stale powiększającego się cyklu z lat 2008-2013 została zainstalowana jako stała ekspozycja w kawiarni artystycznej Café Brigitt w Trenčianskich Teplicach.

Przykładem ponadprzeciętnej akrybii, kreatywności i umiejętności artystki jest jej najnowszy projekt *Papieże w dziejach*. Ludmila Cvengrošová na miniaturowej przestrzeni awersu i rewersu siedmiu medali przedstawiła 134 portretów rzymskich papieży, poczynając od św. Piotra a skończywszy na obecnym papieżu Franciszku. Pod względem artystycznym cykl papieskich medali bez wątpienia można zaliczyć do najlepszych prac autorki. Wierzę, iż dzieło to, dzięki zaangażowaniu autorki i wartościowej tematyce pracy, wniesie ogromny wkład w słowacką i europejską sztukę tworzenia medali.

PhDr. Karol PIETA, DrSc.

PAPIEŻE – WPROWADZENIE

W dziełach historyków spotykamy się z nazwiskami około 300 mężczyzn pełniących funkcję zwierzchników Kościoła, faktycznie bądź domniemanie, najwyższych duchowych autorytetów, których określamy mianem *papieży*. Określenie to (z grek. *παπα* – ojciec) było nadawane w III i w IV wieku niektórym biskupom wspólnot kościelnych na znak szacunku. Po raz pierwszy tytułem tym w odniesieniu do Rzymu posłużył się papież Liberiusz (352 – 366), po nim Syrycjusz (384 – 399) a od V wieku jest zastrzeżony wyłącznie dla biskupa Rzymu. Ogólna liczba papieży do czasów dzisiejszych według oficjalnej listy wynosi 266. Jednakże w Kościele pojawiali się również ci, którzy bezpodstawnie rościli sobie prawo do tronu papieskiego – *antypapieże*: poczynając od Hipolita (217 – 235) po Feliksa V (1439 – 1449), który był ostatnim antypapieżem. W sumie możemy mówić o 38 antypapieżach.

Dotychczas w Kościele katolickim czci się 80 papieży jako świętych i 8 jako błogosławionych.

Papieże pozostawali w Stolicy Piotrowej średnio przez siedem lat i trzy miesiące. Wielu papieży nie dożyło jednak tej średniej, a dziesięciu nawet jednego miesiąca. Na przykład po papieżu Zachariaszu (741 – 752) zasiadał rzymski prezbiter Stefan, który po trzech dniach zmarł nie doczekawszy konsekracji, dlatego nie został wymieniony na oficjalnej liście papieży. Jest to najkrótszy pontyfikat w historii papieży. Za nim plasuje się Bonifacy VI (896), który piastował urząd przez 10 dni, papież Urban VII (1590) tylko 12 dni, trzech papieży pełniło tę funkcję przez 20 dni, konkretnie Teodor II (897), Celestyn IV (1241) i Marcel II (1555). Pontyfikat Damazego II (1048), biskupa z Bressanone, trwał 22 dni. Pius III (1503) i Leon XI (1605) nosili tiarę przez 26 dni. Hadrian V (1276) był papieżem przez 28 dni, Stefan II (752) niecały miesiąc, Jan Paweł I (1978) 33 dni, Walentyn (827) 40 dni, św. Anteros (235 – 236) 43 dni itd.

Tylko 22 papieży mogło poszczycić się pontyfikatem dłuższym niż 15 lat, a jedynie trzech dożyło 25 rocznicy. Pontyfikat Piusa IX (1846 – 1878) trwał 31 lat i 8 miesięcy, Leona XIII (1878 – 1903) 25 lat i 3 miesiące, Jana Pawła II (1978 – 2005) blisko 26 lat i 6 miesięcy.

Bardzo ważnym świadkiem sukcesji apostolskiej biskupów rzymskich jest św. Ireneusz (+ 202), biskup z Lyonu. Zachował dla potomnych pierwszą pisemną listę następców św. Piotra w dziele *Adversus omnes haereses*, które sporządził około 180 roku. Napisano w nim: „Błogosławieni apostołowie – założyciele przenieśli urząd biskupi na Linusa. O Linusie Paweł wspomina w Liście do Tymoteusza (2 Tym 4,21). Po nim następuje Anaklet. Jako trzeci po apostołach urząd biskupa Rzymu pełnił Klemens, który osobiście znał apostołów i spotykał się z nimi... Po Klemensie następował Ewaryst, a po nim Aleksander, później jako szósty po apostołach

został ustanowiony Sykstus, po nim Telesfor, który również pozostawił po sobie „chlubne świadectwo”. Następnie Hygin, później Pius, po nim Anicet. Po Anicecie następował Soter, obecnie urząd biskupi na dwunastym miejscu po apostołach piastuje Eleuteriusz.“

Ojciec historii kościoła Euzebiusz z Cezarei (+339) w 10-tomowej historii Kościoła wymienia na początku IV wieku 28 papieży wraz z datami ich pontyfikatu. U niego po raz pierwszy spotykamy się z informacją, że Piotr przez 25 lat był biskupem w Rzymie (42 – 67). Kontynuację odnajdujemy w *Catalogus Liberianus* z roku 354. Tutaj oprócz lat podano również dzień i miesiąc początku czy zakończenia pontyfikatu. Historyczność tych dat nie jest jednak całkowicie sprawdzona. Co nie znaczy jednak, iż można poddać w wątpliwość apostolską sukcesję (następstwo) biskupów rzymskich.

Rzym poprzez obecność Piotra zyskuje szczególną pozycję pomiędzy wszystkimi wspólnotami kościelnymi. Apostoł Piotr był synem rybaka Jonasza z Betsaidy nad jeziorem Genenezaret. Jego pierwotne imię brzmiało Szymon, mieszkał w Kafarnaum. Jezus Chrystus powołał go razem z jego bratem Andrzejem. W ewangelii o powołaniu Dwunastu otrzymał od Jezusa nowe imię – Piotr (z gr. *πέτρος*, *πετρα* – *petros*, *petra* – skała, ekwiwalent aram. *kefas*). Należał do grupy jego najbliższych uczniów. Wyznał w imieniu Dwunastu, że Jezus jest Mesjaszem, Synem Bożym (por. *Mt 16, 16n*). Po zmartwychwstaniu Chrystus objawił się Piotrowi i przekazał mu duszpasterską władzę nad Kościołem (por. *Jn 21, 15-17*). Po zesłaniu Ducha Świętego – głosił mowę misyjną Żydom, stał na czele uczniów i pierwszej chrześcijańskiej wspólnoty w Jerozolimie. Ewangelię głosił również poza Jerozolimą – w Samarii, Lyde, Jaffe, Cezarei. Po cudownym oswobodzeniu z więzienia (42) udał się do Antiochii, a następnie do Rzymu, gdzie prowadził wspólnotę kościelną aż do swojej śmierci w 67 roku. Ewangelie wskazują na jego szczególną pozycję wśród Apostołów. W Nowym Testamencie wspomina się go sto pięćdziesiąt razy. Podczas prześladowań chrześcijan przez Nerona w latach 64 – 67 apostoł Piotr został uwięziony i ukrzyżowany głową skierowaną w dół. Jest autorem dwóch listów, które stanowią część ksiąg Nowego Testamentu.

Przekonanie o pobycie Piotra w Rzymie, ważne z punktu widzenia prawdy o prymacie biskupa Rzymu, opiera się o bardzo wczesne i przekonujące świadectwa tradycji. Wiele taktownych aluzji do tego faktu można znaleźć również w ostatnich zapisach kanonicznych Nowego Testamentu.

Najstarsze świadectwo zostało zawarte w liście papieża Klemensa adresowanym do wspólnoty w Koryncie. List powstał przed rokiem 100. Pojawia się w nim wyraźna wzmianka o męczeńskiej śmierci św. Piotra w Rzymie. Na podstawie danych zawartych w liście męczeństwo to można łączyć z prze-

śladowaniami z czasów Nerona. Podobna wzmianka – o pobycie św. Piotra w Rzymie – znajduje się w liście św. Ignacego z Antiochii z przełomu pierwszego i początku drugiego wieku chrześcijaństwa. Przyznaje Kościołowi Rzymskiemu szczególną pozycję. Uznaje Rzym za *głowę więzów miłości*, podobnie jak św. Ireneusz z Lyonu, który podkreśla, że „Kościół Rzymski zajmuje szczególną pozycję i dlatego każdy kościół musi się mu podporządkować”.

Świadectwo św. Ignacego jest tym bardziej znamienne, iż pochodzi od biskupa ze wschodnich regionów cesarstwa, a tym samym potwierdza istnienie już wtedy powszechnej tradycji o pobycie św. Piotra w Rzymie. W dalszych dziesięcioleciach II wieku ilość tych świadectw wzrastała. Istotnym potwierdzeniem jego pobytu jest jego grób, nad którym cesarz Konstantyn Wielki postawił kościół św. Piotra Apostoła.

Również kult liturgiczny jest dowodem jego zasług dla Wiecznego Miasta. Już w 258 roku, 29 czerwca w Rzymie było obchodzone święto ku czci świętych Piotra i Pawła, których Rzymianie określają tytułem *książęta apostołscy*.

Przedstawieni rzymskiej wspólnoty – biskupi, którzy następowali po Piotrze, byli świadomi, że są kontynuatorami dzieła apostoła Piotra. Bardzo wyraźnie widzimy to w kazaniach papieża Leona I Wielkiego (440 – 461), w których często podkreśla, iż najwyższy i powszechny autorytet Kościoła, który pierwotnie Chrystus nadał Piotrowi, przeniósł się na każdego kolejnego biskupa Rzymu jako dziedzica apostołów, który przejął zadanie Piotra. Tak jak Jezus Chrystus przekazał Piotrowi większą władzę niż innym apostołom, również papież był *prymasem wszystkich biskupów*.

Ta świadomość była w Kościele szeroko rozpowszechniona. Już w II i III wieku twórcy nowych poglądów podczas wykładu tajemnic wiary odwoływali się do Rzymu, aby tam uzyskać potwierdzenie swoich nauk (np. Marcion r. 139, Montanus, gnostycy...). Niektórzy zostali odrzuceni jako heretycy, a więc osoby głoszące nieprawdę nauki. W Rzymie znajdowali ochronę również głosiciele nauki prawowiernej (np. Atanazy 339 r.). Także wypowiedź biskupa Cypriana z Kartaginy (+ 258) świadczy o powadze urzędu, który piastowali rzymscy biskupi: „Prymat otrzymał Piotr. Jakim sposobem ktoś może sądzić, iż jest w Kościele, skoro odłącza się od Stolicy Piotrowej, na której opiera się Kościół?”. Ze św. Cyprianem jest związana autorytatywna decyzja papieża Wiktora I o jednolitym obchodzeniu świąt Wielkiej Nocy w 196 roku. Cyprian z początku wprawdzie odrzucał autorytet Rzymu, po głębszych rozważaniach oświadcza jednak: „Połączenie z rzymskim biskupem oznacza jedność (*communio*) z całym Kościołem katolickim.” W tym sensie Cyprian akceptuje również przepis dotyczący ponownego przyjęcia odstępców (*lapsów*) podczas przesładowania do Kościoła wprowadzony przez papieża Stefana I (254 – 257), choć początkowo był zwolennikiem bardziej rygorystycznego podejścia.

Chociaż rzymscy biskupi – papież osobiście nie uczestniczyli w soborach, które odbywały się jako sobory ekumeniczne we wschodniej części cesarstwa, byli tam reprezentowani przez swoich przedstawicieli.

Na przykład sobór w Efezie (431) przyjął list papieża Celestyna dotyczący problemowej kwestii Nestoriusza, adresowany do Cyryla Aleksandryjskiego jako autorytetu rozstrzygającego. Przedstawiciel papieża, prezbiter Filip wyraził uznanie wobec soboru za to, „że członki dołączyły do głowy”, uświadamiając sobie, że „Piotr jest głową wiary i wszystkich apostołów”.

Podobnie było podczas soboru w Chalkedonie w 451 roku, gdzie wspomniany już papież Leon I w liście *Tomus ad Flavianum* rozwiązuje spór o naturze Chrystusa. Po przeczytaniu listu przed zgromadzeniem biskupi zawołali: „Ustami Leona przemówił Piotr.”

Na „Piotrze” spoczywała istota i absolutna wiarygodność tradycji apostołskiej, a Rzym stał się w ten sposób „ośrodkiem prawdziwej wiary” – co poświadcza również Hegezyp, który około 160 roku przybył do Rzymu, aby „uczyć się o prawdziwej wierze”. Już wtedy znajduje tam spis biskupów rzymskich, który jednak został zagubiony.

Wybór papieża przechodził przez szereg zmian. Na początku najwyższego pasterza wybierali duchowni i wierzący miasta Rzymu. Tradycja, według której biały dym stanowi obwieszczenie wyboru papieża, wywodzi się od papieża Sergiusza IV z 1009 roku. W roku 1095 Mikołaj II prawo wyboru papieża udzielił jedynie kardynałom.

Papież Aleksander III na Soborze Laterańskim III w 1179 roku zdecydował, że dla ważnego wyboru papieża konieczna jest większość dwóch trzecich głosów. Wyjątkiem był sobór w Konstancji (1414 – 1418), gdzie głosowano w blokach narodowych.

Pierwszym papieżem, który zmienił imię po wyborze był Merkuriusz (533 – 535): przyjął imię Jan II. Drugi raz taka sytuacja nastąpiła w X wieku za panowania papieża Jana XII (955 – 964), którego pierwotnie imię brzmiało Oktawian. Po nim już wszyscy papieże przyjmowali inne imiona na znak rozstania się z poprzednim życiem.

Najwięcej papieży nosiło imię Jan (23) – historia zna aż dwóch papieży o imieniu Jan XXIII (jeden antypapież w XV wieku oraz Jan XXIII w XX wieku), Jan XX nie znajduje się w katalogu papieży; Grzegorzów było 16, Benedyktów 16, papieży o imieniu Pius 12, a Klemensów 14. Imię Franciszek po raz pierwszy zostało użyte przez obecnego papieża.

Papieży pochodzili z różnych części świata, przeważnie jednak z Włoch. W pierwotnej historii Kościoła byli to Grecy, Syryjczycy, Afrykanie, później Niemcy, Hiszpanie, Francuzi, Anglicy. Pierwszy raz w historii, w latach 1978 – 2005, najwyższym pasterzem był Słowianin, Polak z pochodzenia, którego prawdziwe nazwisko to Karol Wojtyła.

W oparciu o wiarygodne świadectwa Kościół katolicki jako naukę wiary uczy, iż biskup Rzymu jest następcą Piotra w urzędzie jego prymatu (prymat następcy Piotra). Sukcesja ta wyjaśnia również autorytet (prymat) Kościoła w Rzymie wzbogacony o nauczanie i męczeństwo świętego Pawła.

Zarządzająca rola rzymskiego biskupa na Zachodzie zaznacza się w drugiej połowie IV oraz w V wieku. Od czasów papieża Leona Wielkiego (440 - 461) biskup rzymski - papież nie jawi się tylko jako pierwszy (prymat), ale także jako zwierzchnik nad pozostałymi biskupami. Papież, „dziedzic Piotra” uzyskuje możliwość ustanawiania prawa dla wszystkich wspólnot kościelnych Zachodu, również z pewnym wpływem w niektórych obszarach na Wschodzie.

W tej sytuacji nie można pominąć pozycji „patriarchy”. Jego siedziba, od czasów apostoelskich, to ważna siedziba biskupa, przede wszystkim na Wschodzie. Świadczy o jego nadrzędnej pozycji względem pozostałych biskupów w dziedzinie rozległej jurysdykcji. Pierwsze patriarchaty na Wschodzie to Aleksandria i Antiochia, na Zachodzie Rzym. W 381 roku tytuł patriarchy został przyznany biskupowi Konstantynopola,

a w 451 roku biskupowi Jerozolimy. Patriarcha Konstantynopola, w siedzibie cesarza rzymskiego (dzisiejszy Istambuł), po mianowaniu przez cesarza zażądał zatwierdzenia biskupa rzymskiego - papieża. Praktyka ta przetrwała niemal do schizmy w 1054 roku.

Na Zachodzie w późniejszym okresie tytuł ten był nadawany również biskupstwu w Aquilei (tytuł zlikwidowany w 1751 roku), Wenecji (tytuł przyznany w 1451 roku) i Lizbonie (1716). Na Zachodzie, oprócz wspomnianych patriarchatów, w użyciu było również określenie „metropolita”.

Współcześnie poszczególne patriarchaty w Kościele prawosławnym (Konstantynopol, Moskwa, Ateny, Sofia...) mają pozycję *autokefaliczną* (niezależną, autonomiczną).

W Kościele katolickim wyznaje się zasadę, iż w urzędzie papieskim przez całe wieki przejawia się prymat boski, który Jezus Chrystus nadał apostołowi Piotrowi. Święty Ambroży opisuje tę posługę najwyższego pasterza Kościoła słowami: „Ubi Petrus, ibi Ecclesia” (*Gdzie jest Piotr, tam jest Kościół*).

OKRES RZYMSKI - OD PRZEŚLADOWANIA CHRZEŚCIJAN, CHRZEŚCIJAŃSTWO JAKO RELIGIA PANSTWOWA, WĘDROWKA LUDÓW 32 - 606

W chrześcijańskiej starożytności, którą można wyznaczyć *Edyktem Mediolańskim* z 313 roku, kiedy Kościół uzyskał wolną pozycję, znaczna część papieży zmarła śmiercią męczeńską lub na wygnaniu.

W tym okresie służbę najwyższego pasterza pełniło wiele wybitnych osobistości. Wymieńmy choćby niektóre z nich.

Papież **św. Klemens** (88/92 - 97/101) był trzeci po Piotrze. Z pochodzenia Rzymianin. Według Tertuliana przyjął święcenia kapłańskie z rąk św. Piotra Apostoła. Niektórzy widzą w nim nawróconego z judaizmu, żyjącego w diasporze. Według wiarygodnego świadectwa Ireneusza był uczniem Piotra i Pawła. Papież Klemens napisał list do chrześcijan w Koryncie. Dokument ten jest świadectwem znaczenia biskupa rzymskiego - papieża w I wieku. Bodźcem do napisania listu były nieporządki w korynckiej wspólnocie chrześcijańskiej. Część młodszych członków wystąpiła przeciw hierarchii kościelnej, chociaż była prawidłowo przygotowana do kierowania tamtejszą gminą kościelną. W wyniku nieporządków doszło do schizmy, co naturalnie nie stanowiło dobrego świadectwa dla innych chrześcijan. Taki sposób życia powodował zgorznienie nawet u pogan. Klemens nie tylko potępił te wydarzenia, ale wezwał autorów schizmy do pokuty i ponownego zajęcia urzędów przez prezbiterów. Powoływał się na władzę, którą Chrystus powierzył apostołom i podkreślał, że

ci którzy z ramienia apostołów lub ich następców za zgodą wspólnoty piastowali dany urząd, nie mogą zostać z niego usunięci, jeśli należycie wykonują swoją funkcję. Nie posiadamy bezpośrednich informacji o tym, jak list został przyjęty, ale Dionizy w połowie II wieku wskazuje, iż w jego czasie list został sumiennie odczytany na zgromadzeniu kościelnym. Na tej podstawie można sądzić, że spotkał się z pozytywnym przyjęciem.

Klemens wprowadził do liturgii pozdrowienie *Dominus vobiscum* - życzenie pokoju i obietnicę zbawienia. W jego czasach podczas chrześcijańskich uroczystości kościelnych zaczęto używać hebrajskiego słowa *Amen* (Niech się stanie!).

Zginął śmiercią męczeńską na wygnaniu na Krymie (97), gdzie jego szczątki zostały odnalezione przez Konstantyna i Metodęgo. Sprowadzili je również na Wielkie Morawy, a stamtąd do Rzymu, gdzie zostały złożone w bazylice jego imienia (pierwotnie dom rodzinny świętego).

Papież **św. Ewaryst** (97/101 - 105/109) był Grekiem z pochodzenia. Niektóre źródła przedstawiają go jako rodzimego mieszkańca Betlejem, pochodzenia żydowskiego, który studiował w Grecji. Dzięki swojemu poprzednikowi Klemensowi został chrześcijaninem. Po jego uwięzieniu przejął obowiązki najwyższego Pasterza Kościoła. W *Katalogu liberiańskim* (w IV wieku) występuje pod imieniem *Aristus*.

Ponieważ liczba chrześcijan w Rzymie rosła, miasto podzielono na parafie – *tytuły*. Miejsca te były oznaczane w ten sposób po męczeńskiej śmierci któregoś z chrześcijan. Mogło również chodzić o określenie domu, w którym odprawiano chrześcijańskie msze. Stopniowo każdy „tytuł” był przydzielany jednemu duchownemu, a kościół stał się osobistą „siedzibą” dostojnika. Niektórzy historycy dopatrują się w tym procesie pochodzenia późniejszego „kolegium kardynałów”. Pozostawił po sobie ważne kościelne zarządzenia, między innymi ustanowienie 7 diakonów, którzy mieli pomagać biskupom przy głoszeniu ewangelii. Zarządził, aby śluby były błogosławione przez księdza. Jest również uważany za autora obrzędu święcenia kościołów. Podobno wprowadził także wśród chrześcijan zwyczaj posiadania w domu święconej wody.

Papież **św. Wiktor I** (189/190 – 198/201) pochodził z Afryki. Został wybrany w 189 lub 190 roku. Jest jednym z najważniejszych papieży II wieku. Znana jest jego walka z biskupami z Afryki i Azji Mniejszej o przestrzeganie daty obchodzenia Wielkiej Nocy według tradycji rzymskiej, a nie żydowskiej. Właśnie papież Wiktor I ma swoje zasługi w potwierdzeniu dnia obchodów tego święta. Pierwotna „Niedziela Ukrzyżowania” stała się później „Niedzielą Zmartwychwstania” z własnymi obrzędami różniącymi się od obrzędów żydowskiej Wielkanocy. W III wieku obchody Wielkanocy według tradycji rzymskiej (niedziela po pierwszej wiosennej pełni) stały się uniwersalną zasadą w Kościele, co potwierdzono również na Soborze Nicejskim (325).

Papież **św. Kalikst I.** (217/218 – 222) był w młodości niewolnikiem chrześcijanina Karpofora. Później został skazany na ciężkie roboty w sardyńskich kopalniach. Po wypuszczeniu na wolność pełnił służbę diakona u papieża Zefiryna, gdzie zyskał poważanie i duży wpływ w rzymskiej wspólnotie wyznaniowej. Po śmierci Zefiryna został wybrany w 217 roku na jego następcę. Ponieważ z jego wyborem nie zgadzał się rzymski ksiądz Hipolit, został uznany za papieża przez schizmatyczną grupę (pierwszy przykład antypapiestwa w Kościele). Hipolit żałował później swojego czynu i zmarł, wyznając skruchę około 235 r. W Kościele jest czczony jako święty. Pontyfikatowi Kaliksta towarzyszyły spory wzmacniane dodatkowo teologicznymi reperkusjami. Z Kościoła wykluczył Sabeliusza, zwolennika modalizmu, który negował różność osób boskich w Najświętszej Trójcy. Papież Kalikst na Via Appia wybudował znane katakumby nazwane jego imieniem, gdzie pochowano 46 papieży i około 200 000 męczenników. Ponownie zakazał zawierania małżeństw pomiędzy krewnymi. Pozwolił jednak na wstępowanie w związek małżeński wolnym obywatelom i niewolnikom. Ustanowił naukę, według której Kościół ma prawo odpuszczania wszystkich grzechów.

Zmarł w 222 roku śmiercią męczeńską. Został pobity na śmierć, a następnie wrzucony do studni. W tym miejscu postawiono później Bazylikę Najświętszej Maryi Panny na Zatybrzu. Został pochowany na cmentarzu Calepodia na Via Aurelia. Fra Diamante przedstawił jego postać w Kaplicy Sykstyńskiej.

Papież **św. Milcjades** (311 – 314) pochodził z Afryki. Do służby najwyższego Pasterza Kościoła został wybrany 2 lipca 311 roku. Właśnie w tym roku został ogłoszony *Edykt tolerancyjny* Galeriusza gwarantujący wolność chrześcijanom. Papież w czasach cesarza Konstantyna doświadczył triumfu chrześcijaństwa, które po wizji „in hoc signo vinces” na moście Mulwijskim w pobliżu Rzymu (28 października 312 roku) stało się jedną z wielu religii w Cesarstwie Rzymskim. Było to w roku 313 roku i tą historyczną datą kończy się era prześladowania Kościoła w pierwszych wiekach jego istnie-

OKRES RZYMSKI
od prześladowania chrześcijan,
chrześcijaństwo jako religia
państwowa, wędrówka ludów 32 - 606

*Awers, średnica 6 cm, medal bity
w złocie, srebrze (na zdjęciu) i tombaku*

nia. Zarządzenia zawarte w edykcje zaczęły w pełni obowiązywać, kiedy Konstantyn stał się jednowładcą (324 r.). Fakt ten oficjalnie zakończył prześladowania chrześcijan w Cesarstwie Rzymskim.

Papież **Sylwester I** (314 – 335). Do zasadniczej zmiany stosunków pomiędzy chrześcijaństwem a Cesarstwem Rzymskim doszło po edykcji mediolańskim.

Z imieniem papieża Sylwestra jest związana tzw. *Donacja Konstantyna*, która miała ogromny wpływ na politykę chrześcijańskiego Zachodu, chociaż w okresie renesansu (XV wiek) dokument ten został uznany za fałszyfikat (Lorenzo Valla, Mikołaj Kuzańczyk).

Podczas jego pontyfikatu Konstantyn Wielki nad grobem św. Piotra na Wzgórzu Watykańskim w Rzymie zlecił wybudowanie pierwszego kościoła pod wezwaniem tego apostoła. Zbudował również pierwszą Bazylikę Laterańską i zadbał o to, aby w Kościele Świętego Krzyża zostały godnie złożone relikwie świętego krzyża, które matka cesarza – Helena przyniosła z Palestyny do Rzymu.

Bazylika św. Jana na Lateranie stała się głównym kościołem papieża, a tym samym, również „caput et mater” (głową i matką) wszystkich jak dotychczas kościołów w Rzymie i na świecie. Bazylika została poświęcona przez papieża Sylwestra 9 listopada 324 roku. Lateran stał się siedzibą papieża do okresu pobytu awiniońskiego w XIV wieku.

Papież Sylwester jako pierwszy podczas uroczystości zaczął używać na dokumentach wiszącej ołowianej pieczęci z głową apostołów i imieniem papieża. Sylwester w 321 roku ustanowił „Dies dominica” (niedzielę), dzień poświęcony Bogu, jednocześnie świętem obywatelskim.

Był on podobno pierwszym papieżem, który nosił *tiarę* – nakrycie głowy w kształcie stożka.

W czasie jego pontyfikatu odbył się pierwszy sobór powszechny w 325 roku w Nicei (dzisiejszy Izmit w Turcji). Tutaj została zdefiniowana równość Syna i Ojca: „jednej istoty z Ojcem”.

Papież **św. Damazy I** (366 – 384) urodził się w Hiszpanii. Został wybrany 1 października 366 roku w dramatycznych okolicznościach, które doprowadziły do wyboru antypapieża Ursyna (366 – 367).

Podczas jego pontyfikatu cesarz Teodozjusz I w 381 roku zwołał sobór w Konstantynopolu I. Zdefiniował boskość Ducha Świętego. Z pierwszych dwóch soborów pochodzi używane do dzisiaj *nicejsko-konstantynopolitańskie wyznanie wiary*.

Chrześcijaństwo staje się w tym okresie religią państwową. Papież zlecił przełożenie Pisma Świętego z języka hebrajskiego pod nazwą *Wulgata*. Przysłużył się do tego Hieronim (347 – 420) pochodzący z Dalmacji. Na zaproszenie papieża Damazego pracował przy rewizji łacińskiego tekstu Pisma Świętego. Późniejszym owocem jego pracy jest przekład Biblii na język łaciński. Od 385 roku żył w Betlejem, gdzie zmarł 30 września 420 r.

Papież Damazy wprowadził stosowanie hebrajskiego zwrotu „Alleluja”. Zezwolił na śpiew psalmów przez dwa chóry (ryt ambrozjański), wprowadzony przez świętego Ambrożego. Jest nazywany „papieżem katakumb” ze względu na opiekę jaką je otoczył. Sam stworzył kilka wierszowanych napisów na niektóre kamienie nagrobne.

Jest uważany za pierwszego z wykształconych papieża i mecenasów ze względu na miłość do literatury i opiekę, jaką otoczył zabytki, włącznie z pogańskimi. Przypomina o tym również plac w Watykanie nazwany jego imieniem.

Papież **św. Leon I Wielki** (440 – 461) pochodził z Italii (Tuscia). Jego pontyfikat przypadł na okres licznych sporów teologicznych i chaosu panującego wśród kościelnej hierarchii. Musiał zmagać się z wieloma herezjami oraz walczyć o jedność Kościoła na Zachodzie.

Poprzez swoich legatów uczestniczył w bardzo ważnym soborze chalcedońskim (451). Na ten sobór został dostarczony list papieża Leona Wielkiego *Epistola dogmatica ad Flavianum* o dwóch naturach w osobie Chrystusa. List spotkał się z akceptacją, a Ojcowie soboru przyjęli go z entuzjazmem: „Tak wierzymy wszyscy, tak wierzyli nasi Ojcowie i Apostołowie; Piotr przemówił ustami Leona.” List ten został uznany za pierwszą nieomylną decyzję papieża „ex cathedra”.

Zyskał uznanie prymatu Stolicy Piotrowej zarówno u zachodniego cesarza Walentynian III (425 – 455), jak również Konstantynopola. Bronił Italii i Rzym przed najazdami barbarzyńców. Wyruszył przeciwko Attyli, królowi Hunów i jego wojskom, zatrzymał ich pochód i udało się mu zmusić ich, aby wycofali się spod murów Rzymu (452). Trzy lata później negocjował z Genzerykiem, królem Wandalów, przy bramach Rzymu, ten jednak nie dotrzymał słowa i obrabował Wieczne Miasto. Papież był obrońcą kultury zachodniej.

Zmarł 10 listopada 461 roku. Po nim zachowało się 200 listów i 100 kazań, które wygłaszał Rzymianom podczas różnych świąt. Dowodzą one dużej wiedzy teologicznej papieża oraz pozwalają poznać ówczesne życie liturgiczne. Doświadczył zaszczytu pochowania w pobliżu księcia apostołów – w przeciwieństwie do papieża pierwszych wieków, których chowano w pobliżu *memoria apostolica*, jego ciało spoczęło w Bazylice św. Piotra, dzisiejszej Cappella della Colonna. W 1754 roku papież Benedykt XIV ogłosił go Nauczycielem Kościoła.

Papież **św. Gelazjusz I** (492 – 496) miał afrykańskie pochodzenie, ale urodził się w Rzymie. Został wybrany 1 marca 492 roku jako sekretarz papieża Feliksa. Był osobą zdecydowaną oraz świadomą pierwszeństwa autorytetu Stolicy Piotrowej. Do cesarza Anastazjusza (491 – 518) w 494 roku pisze: „Dwie są oczywiście, Cesarzu Augustie, naczelne władze, które rządzą tym światem: uświęcona powaga biskupów i zwierzchność cesarska, lecz z nich obu o tyle większe jest brzemie ciężące na kapłanach, że oni mają zdać sprawę przed sądem

Boskim nawet za samych królów rządzących ludźmi. Wiesz przecież, Najłaskawszy Synu, że choć godność Twoja oddaje Ci władzę nad rodzajem ludzkim, to jednak schylasz pokornie czoło przed ludźmi odpowiedzialnymi za sprawy Boskie i od nich oczekujesz środków zapewniających Ci zbawienie.”

Nauczanie to, znane jako koncept *dwóch mieczy*, utrzymało się także w kolejnych wiekach. Gelazjusz wyprowadza obie władze z woli Boga. W innym miejscu mówi o tym jeszcze dobitniej: „Aby obie strony w pełnieniu swych funkcji zachowywały skromność i żadnej nie ponosiła ambicja, by posiadać obie godności, lecz kompetencja każdej z nich dostosowana była do szczególnego charakteru jego działalności.”

Nawiązując do swojego poprzenika papież zabiegał o pojednanie ze Wschodem. Ze względu na miłość jaką darzył biednych był nazywany „ojcem ubogich”. Określił zasady ujednolicenia przepisów liturgicznych. Wprowadził do mszy świętej grecką formułę „Kyrie eleison!” (Panie, zmiłuj się!), jak również modlitwę za zmarłych „Requiem aeternam”. Przypisuje się mu ustanowienie Święta Ofiarowania Pańskiego.

Papież Gelazjusz jest pierwszym, co do którego można mieć pewność, że używał mitry jako podstawowej części ubioru podczas uroczystości kościelnych.

Papież św. **Jan I.** (523 – 526) pochodził z miejscowości Tuscia (Toskania). W Kościele pełnił funkcję diakona. Był przyjacielem filozofa oraz męża stanu Boecjusza (+524). Podczas wyborów, 13 sierpnia 523 roku był już w zaawansowanym wieku. Chociaż jego pontyfikat trwał stosunkowo krótko, należał do bardzo trudnych.

Krótko przed przyjęciem funkcji Najwyższego Pasterza Kościoła, cesarz Justyn I (518 – 527) zastosował wobec arian prawa skierowane przeciw heretykom. Skonfiskował kościoły, wykluczył ich ze sprawowania funkcji publicznych. Barbarzyńskie królestwo Gotów rządzone przez Teodoryka (413 – 526) było poważnie zagrożone przez Bizancjum. Teodoryk, pomimo wcześniejszych relatywnie dobrych stosunków, zaczął negatywnie odnosić się do katolików. Zarządził zniszczenie Kościoła św. Stefana w Weronie. Zakazał obywatelom rzymskim używać broni, a wielu uznał za zdrajców ojczyzny i kazał ich stracić (konsul Albinus, filozof Boethius, senator Symachos). Naciskał również na papieża, którego wezwał w 525 roku do Rawenny, aby swoim autorytetem wpłynął na postępowanie cesarza.

Z jego inicjatywą, w celu odwołania przepisu, z którym Jan I się nie zgadzał, był zmuszony udać się w podróż na dwór cesarski (był pierwszym papieżem, który udał się do Konstantynopola). W mieście cesarskim z wielkimi honorami przyjął go sam cesarz, który przywitał go jako „wikarego św. Piotra”. Tu odprawił liturgię wielkanocną według obrzędu lacińskiego (dlatego delegacja przybyła do Konstantynopola 19 kwietnia 526 roku, krótko przed Wielkanocą). Podczas uroczystej liturgii w kościele zajmował miejsce bardziej honorowe od samego patriarchy. Papież Jan I koronował z tej okazji cesarza Justy-

na (był pierwszym papieżem, który nadał cesarzowi insygnia władzy).

Podczas rokowań cesarz częściowo zaakceptował żądania delegacji z Zachodu, ale nie zgodził się na powrót arian do tej formy fałszywego chrześcijaństwa.

Po powrocie ze Wschodu Teodoryk uwięził papieża, który zmarł w więzieniu w Rawennie 18 maja 526 roku, kiedy to obchodzi się jego wspomnienie liturgiczne. Został uznany męczennikiem. Pochowano go 27 maja w głównej nawie Bazyliki św. Piotra. Epitafium na grobie określa go jako „ofiara za Chrystusa”.

Św. Grzegorz I Wielki (590 – 604), który zamyka chrześcijańską starożytność, był papieżem przez 13 lat i 5 miesięcy.

Urodził się w rodzinie rzymskich patrycjuszów w roku 540. Jego rodzice, św. Gordian i św. Sylwia, dostąpili chwały ołtarzy. Ponieważ był prefektem miasta (572 – 573) i nie mógł połączyć służby Bogu i światu, porzucił karierę i we własnym domu na Monte Celio założył klasztor dla dwunastu towarzyszy (575), jak również sześć klasztorów benedyktyńskich na swoich majątkach na Sycylii.

Cztery lata później papież Pelagiusz II, u którego pełnił służbę diakona, wysłał go do Konstantynopola jako swojego zastępcę (578 – 586). Wykazał się wtedy doskonałymi umiejętnościami dyplomatycznymi. Kiedy wrócił do Rzymu, kontynuował życie zakonne. Po śmierci papieża został wybrany na Stolicę Piotrową 3 września 590 roku. Był to burzliwy okres wędrówki ludów. Grzegorz I dla Kościoła Wizygotów w Hiszpanii pozyskał ariańskich Longobardów, Galów, a także brytyjskich Anglosasów, do których wysłał opata Augustyna z 40 benedyktyńskimi mnichami. Historia nazwała go „apostolem narodów barbarzyńskich”. On sam określał się mianem: „Servus servorum Dei” (*Sługa Sług Bożych*). Był również politycznym przedstawicielem Rzymu, który zajmował się jego bezpieczeństwem i zaopatrzeniem.

Kiedy w 590 roku w Rzymie wybuchła epidemia dżumy, Grzegorz zarządził procesję pokutną w celu odwrócenia nieszczęścia. Podczas niej nad mauzoleum Hadriana Grzegorz zobaczył Michała Archaniola chowającego swój zakrwawiony miecz. Zostało to odebrane jako wizja końca nieszczęścia, co wyrażono artystycznie. Do dnia dzisiejszego nad Mauzoleum Hadriana, nazywanym Zamkiem Świętego Anioła, dominuje ogromny posąg archaniola z wydobytym mieczem.

W 596 roku Grzegorz I wysłał opata Augustyna z około 40 mnichami do Anglii z misją chrystianizacyjną. Gibbon powiedział kiedyś, iż cesarz potrzebował sześciu legionów na zdobycie Brytanii, a Grzegorz ten sam cel osiągnął przy pomocy 40 mnichów.

Papież Grzegorz odnowił życie kościelne, zreformował i ujednolicił liturgię. Niektórzy przypisują mu przeprowadzenie reformy śpiewu kościelnego (*chorał gregoriański*). Pozostawił po sobie bogatą spuściznę literacką, która miała wielki wpływ

na formowanie chrześcijańskiej myśli Zachodu, szczególnie w zakresie duchowości i prawodawstwa. Jest jednym z czterech Ojców Kościoła Zachodniego.

Zmarł 12 marca 604 r. Jest pochowany w Bazylice Świętego Piotra, w Kaplicy Klementyńskiej.

OKRES WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA – UMOCNIE NIE STOLICY PAPIESKIEJ, „WIEKI CIEMNE”, REFORMA KOŚCIOŁA, 607 - 1159

W IV wieku kształt antycznej Europy zaczyna się stopniowo zmieniać. Przyczyniło się do tego przybycie nowych ludów i grup etnicznych, które wprawdzie nie były liczne, ale wraz z innymi czynnikami stopniowo przyczyniły się do zaniku Cesarstwa Zachodniorzymskiego. To żywiołowe przemieszczanie się ludów ze wschodniego obszaru rozpoczęli na większą skalę Hunowie (po 375 r.). Ze swojej pierwotnej ojczyzny w środkowej Azji wtargnęli na tereny Rosji i swoim naporem na Germanów, głównie Gotów, wprowadzili w ruch wiele plemion i ludów (Ostrogotów, Wizygoci, Kwaadowie, Sarmaci, Markomanowie, Wandalowie, Alemanowie, Hermundurowie, Burgundowie, Swebowie, Gepidowie, Herulowie, Rugowie, Baworowie, Longobardowie, Słowianie ...).

Różnorodność samych plemion germańskich, sposobu ich przemieszczania i zakładania przez nich królestw nie można określić ze stuprocentową pewnością. Źródła nie dysponują wystarczającą ilością informacji dotyczących ram czasowych bądź danych geograficznych. Pod względem ilości narody te były małe – Wandalów było nieco ponad 80 000, Ostrogotów 100 000, Longobardów około 130 000.

Z powodu przenikania germańskich plemion przez północną granicę imperium chrześcijaństwu groziło wielkie niebezpieczeństwo. Sytuacja zmieniła się jednak, kiedy Germanie przyjęli chrześcijaństwo, co stopniowo prowadziło do religijno-kulturowej jedności Europy.

Inwazja *barbarzyńców*, jak nazywali ich Rzymianie, na tereny zachodniego cesarstwa wywołała zmiany również w strukturze kościelnej. Pod wpływem najazdów zniszczeniu i rozproszeniu uległo wiele chrześcijańskich wsi, szczególnie na peryferiach imperium. Dalsze miały ograniczony kontakt z Rzymem lub został on całkowicie przerwany. W tych chrześcijańskich wspólnotach życie religijne osłabło.

Nowe ludy przynosiły ze sobą własne zwyczaje, które cechowała znaczna okrutność. Struktury kościelne nie były przygotowane na nową sytuację, w której sprawdzone metody duszpasterskie nie przyjęły się zgodnie z oczekiwaniami. Szczególnie zanik tradycyjnego katechumenatu – kilkuletniego przygotowania do chrztu – przyniósł owoce w postaci powierzchownej formacji dorosłych kandydatów do chrztu. Powszechne przyjęcie zwyczaju chrzczenia dzieci przy braku

prawdziwego życia chrześcijańskiego powodowało, że solidną chrześcijańską formację otrzymywała tylko ograniczona ilość chrześcijan. Mimo to, nowe grupy etniczne były otwarte na oferowane przez chrześcijaństwo wartości religijne.

Powstawały i rozwijały się również inne formy pobożności chrześcijańskiej. Dużą popularność zyskał kult świętych. Wzrosła liczba świąt świętych, ogromnym szacunkiem darzo-

OKRES RZYMSKI
od prześladowania chrześcijan,
chrześcijaństwo jako religia
państwowa, wędrówka ludów 32 - 606

Rewers, średnica 6 cm, medal bity
w złocie (na zdjęciu), srebrze i tombaku

no relikwie, podobnie jak przedmioty, które miały kontakt ze szczątkami świętych lub z ich grobami.

Trudniej było wykorzenić pogańskie zwyczaje i wprowadzić nowe w duchu chrześcijańskiej nauki. Szczególnie problematyczne było wychowanie wielu wierzących do tego, aby zachowywali zasady chrześcijańskiej moralności małżeńskiej. Wykorzenienie konkubinatu i wielożenstwa, jak również innych form niemoralności, szczególnie pomiędzy warstwą wyższą, było również bardzo problematyczne. Trudne okazało się także wyeliminowanie skłonności do okrucieństwa, stosowania siły, kierowania się zasadą zemsty i brutalności w kontakcie z osobami słabszymi i niżej postawionymi, np. z niewolnikami.

Pomimo nadzwyczajnego chaosu, który przeżywała Europa w tamtym okresie, Kościół udowodnił swoją katolickość i siłę przetrwania w tym niełatwym położeniu Europy. Stała się mostem pomiędzy gasnącym światem antycznym, a nowo przybyłymi ludami, które szukały swojej nowej ojczyzny na terenie dzisiejszej Europy. Nowym ludom, do których należała przyszłość, Kościół zaoferował chrześcijańską religię i antyczną kulturę.

Kościół rzymski musiał teraz zmierzyć się z decydującym zadaniem w historii świata: na ruinach starego świata wybudować nowy. Nawet jeśli można założyć określoną naturalną ciągłość życia kulturowego, gospodarczego i politycznego, należy podkreślić, iż antyk bez przemian, jakich doznał pod wpływem chrześcijaństwa i „barbarzyńskiego świata” nie miałby przyszłości. Zrodzenie chrześcijańskiego Zachodu było заслуżą kościoła rzymskiego. Kościół Chrystusowy zrealizował to zadanie, chociaż za cenę wielu ofiar: nowym ludom przyniósł ofiarną religię i oferował wartości kultury antycznej. W tym okresie działali również następujący papieże:

Honoriusz I (625 – 638) urodził się w Capui w bogatej arystokratycznej rodzinie konsula Petronia. Za papieża został wybrany 27 października 625 roku. Wzorem dla jego działalności jako najwyższego pasterza był wielki papież Grzegorz I. Podobnie jak on zamienił swój dom na Lateranie na klasztor. Za współpracowników wybierał mnichów i na wzór Grzegorza Wielkiego wysyłał ich jako misjonarzy do niemal wszystkich zakątków świata.

W czasie jego pontyfikatu na Wschodzie dochodziło do wielu niepokojów wojennych. Cesarz Herakliusz (610 – 641) zgottał druzgocącą porażkę Persom w 627 roku pod Niniwą, gdzie odebrał im krzyż Chrystusa, który oni wcześniej zdobyli w Jerozolimie (na pamiątkę tego wydarzenia w Kościele obchodzone jest święto Podwyższenia Krzyża Świętego). W kolejnych latach Persowie doprowadzili Cesarstwo Bizantyjskie niemal na skraj ruiny.

Papież Honoriusz na czas uporządkował kwestie Kościoła Wschodniego i schizmę dla „trzech rozdziałów” czwartego

soboru chalcedońskiego (451), które potępiły herezję Eutychesa i które były kilkakrotnie potwierdzane i odwoływane. Chodziło o doktrynalną zasadę związaną z dwiema naturami Jezusa Chrystusa – boską i ludzką.

W liście do patriarchy Sergia, który chciał zjednoczyć monofizytów z Kościołem rzymskim i sam był zwolennikiem jednej woli Chrystusa (*monoteletyzm*), udało się mu przedstawić swoją tezę w taki sposób, że papież Honoriusz, do którego się zwrócił, uznał ją za możliwą. Honoriusz nie był dobrze zorientowany w teologii greckiej i podczas oceny tej tezy miał prawdopodobnie na myśli moralną zgodę boskiej i ludzkiej woli w Chrystusie, jednak nie jedność natur. List Honoriusza, w którym utożsamiał się z tym poglądem, nie był jednak listem autorytatywnym dogmatycznym (*ex cathedra*), ale prywatnym. W kolejnych wiekach był często przytaczany jako dowód przeciw papieskiej nieomyślności (w czasie reformacji, również na Soborze Watykańskim), chociaż bezpodstawnie. Papież podjął również kroki w celu zakończenia rywalizacji pomiędzy Rawenną, gdzie znajdowała się siedziba zastępcy cesarza, który rezydował w Konstantynopolu, a Rzymem. Wysłał paliusz metropolitom w Brytanii: arcybiskupowi Canterbury i Yorku.

Zmarł 12 października 638 roku. Jest pochowany w watykańskich grobowcach.

Św. Marcin I (649 – 655) urodził się w Todi. Działał w służbie dyplomatycznej stolicy papieskiej w Konstantynopolu. Na urząd Najwyższego Pasterza został wybrany 5 lipca 649 roku. Nie prosił o zatwierdzenie swojego wyboru przez cesarza. Podaje się, iż Marcin I był pierwszym papieżem, który już podczas nominacji piastował funkcję biskupa.

W związku z trwającym monoteletyzmem, na synodzie w Rzymie w 649 roku potępił biskupów Wschodu chronionych przez cesarza bizantyjskiego. Nauczanie Sergiusza zostało w związku z tym w 638 roku powszechnie zatwierdzone przez prawo rzymskie. Papież Marcin I na synodzie na Lateranie sprzeciwił się takim rządowi i odrzucił je jako herezję. Potępił w ten sposób niewłaściwe wyznanie *Ekthesis* narzucone przez cesarza Herakliusza.

Za swoją gorliwość w krzewieniu czystości wiary w 653 roku w Bazylice św. Jana w Lateranie został wzięty do niewoli przez raweńskiego egzarchę Kalliopa. Następnie został deportowany do Konstantynopola, torturowany i zesłany na wygnanie. Na Wschodzie ofiarą prawowiernej nauki stał się również św. Maksym Wyznawca, który po straszliwych torturach w Konstantynopolu (obcięto mu język i prawą rękę) został skazany na wygnanie, gdzie w 653 roku zmarł.

Papież Marcin nie stawiał oporu. Na wygnaniu zmarł w biedzie na wyspie Cherson 6 września 655 roku. Kościół uznaje go za męczennika.

Podczas jego pontyfikatu zaczęto obchodzić święto Zwiastowania Pańskiego. Należy wspomnieć, że jego następcą został

wybrany rok przed jego śmiercią, ponieważ cesarz zesłał Marcina na wygnanie.

Jest pochowany w rzymskim kościele San Martino ai Monti. Długość trwania jego pontyfikatu jest sporna, ponieważ w rzeczywistości funkcję papieża pełnił przez 6 lat i 2 miesiące lub 4 lata, jeśli wziąć pod uwagę antycypowany wybór Eugeniusza I.

Konstantyn I (708 – 715). Po krótszym pontyfikacie Syzygiusz (20 dni) na czele Kościoła stanął kolejny Syryjczyk. Został wybrany 25 marca 708 roku. Cesarz Justynian, który sprawował władzę po raz drugi w latach 705 – 711, nie chciał zrzec się terenów na zachodzie z ośrodkiem w Rawennie. Podporządkowanie tego miasta wobec Rzymu w poprzednim okresie miało zostać ukarane, dlatego patrycjusz Teodor na jego rozkaz przenieść swoją flotę z Sycylii do Rawenny. Po wejściu do miasta wziął w niewolę wielu duchownych, jak również ważnych mieszkańców miasta i jako jeńców kazał ich doprowadzić na łódź. Zniszczył miasto, a wielu mieszkańców Rawenny zostało zamordowanych. W Konstantynopolu wykonano wiele wyroków (np. biskup raweński Feliks został oślepiiony i zesłany na wygnanie w Ponte, Giovannicio – jeden z mieszkańców miasta, zdemaskowany dowódca powstania – został zamurowany żywcem ...).

Papież został następnie doprowadzony do Bizancjum. W Rzymie tymczasem na śmierć skazano wielu duchownych. Papież został wprawdzie przyjęty w Bizancjum z honorami, ale wywoływano na nim presję, aby podporządkował się decyzji cesarza, zwłaszcza w związku z uchwałą sejmu *Quinsextum*, który zwołano w 692 roku na polecenie cesarza Justyniana, a który był w dużym stopniu skierowany przeciwko Rzymowi i Kościołowi na Zachodzie. Schorowany i dręczony cierpieniem papież wrócił do Rzymu 24 października 711 roku.

Mimo problemów, które pojawiły się podczas trwania jego pontyfikatu, udało się mu zaprowadzić względny spokój pomiędzy Kościołem a Imperium. Motywował hiszpańskich chrześcijan przeciw Saracenom. Na znak posłuszeństwa i szacunku wprowadził „pocałunek świętej nogi” posągu Piotra Apostoła wykonanego z brązu.

Zmarł 9 kwietnia 715 roku. Jest pochowany w grobowcach watykańskich.

Św. Leon III (795 – 816) urodził się w Rzymie. Na Stolicę Apostolską został wybrany 27 grudnia 795 roku. Był pierwszym papieżem koronowanym tiarą wykonaną z białego materiału.

Leon III koronował frankijskiego władcę Karola, zwanego później *Wielkim*, w Bazylice św. Piotra w Boże Narodzenie w 800 roku, co oznaczało odnowienie zachodniego cesarstwa nazywanego *Świętym Cesarstwem Rzymskim*. Jest to pierwsza koronacja cesarza przez papieża, która odbyła się w Rzymie. Z informacji znajdujących się we frankijskich kronikach do-

wiadujemy się, że: „W uroczystościach Narodzenia Pańskiego uczestniczył (król) w Rzymie. Kiedy w najświętszym dniu po modlitwie przy grobie apostoła (Piotra) wstał, papież Leon włożył na jego głowę koronę i cały rzymski lud zawołał: „Carlo piissimo Augusto a Deo coronato magno pacifico Imperatori, vita et victoria!” (*Życie i zwycięstwo dla koronowanego przez Boga Karola Augusta, wielkiego i pokojowego władcy Rzymian!*) Po tych okrzykach następca apostołów oddał mu szacunek zgodnie ze zwyczajem starych cesarzy i zastąpił jego tytuł Patricius (*pan i obrońca*) tytułem Imperator i Augustus (cesarz)“.

Ogłoszenie go *Imperatorem i Augustem* oznaczało wejście do dużej rodziny cesarzy rzymskich. Czyn papieża Leona III był czymś więcej niż tylko gestem wdzięczności za pomoc Karola, jakiej udzielił w walce ze zdobywcami Rzymu. Akt ten oznaczał także nieprzyjęcie cesarza z Konstantynopola, którego roszczenia do tronu po rzuceniu z niego zachodniorzymskiego cesarza Romula Augustula przez Germana Odoakera (476 r.) rozszerzyły się również o zachodnią część cesarstwa. Leon III polecił wykonanie w Bazylice św. Jana na Lateranie licznych, kolorowych witraży. Jako pierwszy zlecił wyrzycie na monecie napisu *Dominus noster* (nasz Pan). Założył Szkołę Palatyńską, która była poprzedniczką uniwersytetu paryskiego.

Zmarł 12 czerwca 816 roku. Jest pochowany w Bazylice św. Piotra, w Cappella della Colonna.

Hadrian II (867 – 872). Jego wybór przebiegał w napięciu, jakie wytworzyło się pomiędzy obozem procesarskim a zwolnikami poprzedniego papieża Mikołaja. W wyborze kandydata osiągnięto porozumienie w osobie Rzymianina Hadriana. Działał w Kościele św. Marka i już w poprzednich wyborach był jednym z poważnych kandydatów. Interesujący jest fakt, iż został wybrany 14 grudnia 867 roku i dokładnie tego samego dnia pięć lat później odszedł z tego świata (872).

Ważnym momentem jego pontyfikatu jest koronacja Alfreda Wielkiego, króla Anglii (871 – 900). Był to pierwszy angielski władca namaszczonej w Rzymie.

Zabiegał o rozstrzygnięcie konfliktów pomiędzy Wschodem a Zachodem, czym zajmował się również ósmy sobór konstantynopolitański, który odbywał się na przełomie lat 869/870.

Podczas jego pontyfikatu został zakończony spór z Lotarem II (855 – 869) z Loraine, wobec którego Mikołaj I zajął kateryczne stanowisko: papież naciskał na króla, aby ten wytrwał w prawowitym małżeństwie z Theutabergą, ponieważ władca zabiegał o zawarcie nowego małżeństwa (Lotar zmarł w 868 roku na wysoką gorączkę, a jego obie żony zostały wysłane do klasztoru).

Papież Hadrian II przyjął w Wiecznym Mieście również misjonarzy z Solunia, Konstatyna i Metodego, działających na terenach zasiedlanych przez Słowian. Przyszedł przywitać ich aż do bram Rzymu. Z pewnością również dlatego, że przy-

nieśli ze sobą relikwie św. Klemensa papieża i męczennika (+ około 100 r. na wygnaniu na Krymie).

Podczas drogi do Rzymu bracia sołunscy wdali się w Wenecji w spór z „trójjęzycowcami“, którzy wyznawali zasadę, że liturgia może być odprawiana tylko w języku hebrajskim, greckim i łacińskim. Filozof Konstantyn odpowiedział im jednak: „Czyż nie pada deszcz tak samo na wszystkich? Nie świeci słońce tak samo dla wszystkich? Nie jednym powietrzem oddychamy? Czemu więc odsądzacie wszystkie języki i narody na głuchotę i ślepotę uznając tylko trzy języki? Jest Bóg bezsilny a może zawistny?“ (ŻK XVI) .

O udanym pobycie misjonarzy w Rzymie świadczy również fakt, iż papież przyjął słowiańskie księgi, poświęcił je i złożył na ołtarzu w Kościele Santa Maria Maggiore, co oznaczało zatwierdzenie liturgii w tym języku. Z polecenia papieża biskupi Formoz i Gauderyk wyświęcili słowiańskich uczniów za księży. Liturgia w języku słowiańskim była odprawiana również w innych ważnych kościołach Rzymu: w Bazylikach św. Piotra, św. Pawła, św. Andrzeja i św. Petroneli.

Papież zarządził, aby mnisi, którzy zostali biskupami, dalej nosili habit swojego zakonu. Został pochowany w Kryptach Watykańskich.

Na mocy Traktatu w Verdun (843) doszło do rozdzielenia silnego imperium Karola, a w roku 890 do jego zaniku, co naruszyło jedność wspólnoty ludów zachodnich. Władza w Rzymie i jego okolicach przechodzi w ręce rzymskich magnatów, którzy w dużym stopniu ingerowali w życie Kościoła, przede wszystkim w kwestii obsadzania najwyższego urzędu – papieństwa. Nie stronili przy tym od oszustw i przemocy. Dlatego okres od 880 do 1046 roku, tj. do początku reformy, historyk Caesar Baronius (+ 1607) określił mianem *saeculum obscurum* (wieki ciemne). Mimo to 48 papieży tej epoki nie można uznać za niegodnych bądź nieudolnych. Jednak w większości obraz Rzymu nie odpowiadał uniwersalnemu znaczeniu. Stał się zwykłym biskupstwem i podobnie jak inne biskupstwa w tamtym czasie był przedmiotem sporów na tle politycznym władczej szlachty. Spory te w dużym stopniu odpowiadają za trudny dla Kościoła czas, ponieważ w momencie, kiedy instytucja cesarza przestała istnieć, posługa papieska została oddana w ręce nienasyconej rzymskiej szlachty. Kościół znalazł się, nie z własnej winy, na drodze krzyżowej swojej historycznej pielgrzymki.

Ten niesławny okres rozpoczyna się od nienaturalnej śmierci Jana VIII, który w 882 roku został otruty przez członków swojej asysty, a następnie pobity na śmierć. Podobne ataki pojawiały się również w pontyfikatach kolejnych papieży. Na przykład papież Teodor II piastował funkcję papieża jedynie 20 dni, Roman tylko 4 miesiące – został odsunięty siłą i uwięziony w klasztorze (w tym okresie w sumie 8 papieży zostało siłą pozbawionych swojej funkcji, a następnie zabitych).

Proces sądowy z ciałem papieża Formozusa (891 – 896) na początku tego okresu nie był, niestety, odosobnionym przypadkiem. Ponieważ Formozus wezwał na pomoc niemieckiego króla Arnulfa, jego następcę – Stefan VI (896 – 897) zorganizował proces nieboszczyka: ciało Formozusa po dziewięciu miesiącach wyciągnięto z grobu, ubrano w papieskie szaty, osądzono i wrzucono do Tybru. Lud rzymski podburzony zbezczeszczeniem zwłok pochwycił Stefana, wtrącił go do więzienia i udusił. Przemoc wywoływała coraz to nowe konflikty. W latach 896 – 898 na Stolicy Piotrowej zasiadało sześciu papieży, których pontyfikat był bardzo krótki i nie odpowiadał oczekiwaniom Kościoła, szczególnie jeżeli wziąć pod uwagę ingerencję licznych wpływowych rodzin rzymskich, które broniły swoich interesów.

Do skomplikowanej sytuacji doszło, kiedy dzięki papieżowi Sergiuszowi III (904 – 911) władzę w Rzymie zdobyła partia tuskulańska kierowana przez Teofilakta. Przez kilka dziesię-

OKRES WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA – umocnienie Stolicy Papieskiej, „wieki ciemne”, reforma Kościoła, 607 - 1159

*Awers, średnica 6 cm, medal bity
w złocie, srebrze (na zdjęciu) i tombaku*

ciolenci Rzym i urząd papieża kontrolowała żona Teofilakta - Teodora, kobieta władczą, bez sumienia, oraz jej córki Marozja i Teodora Młodsza. Powszechnymi stały się niepomahowane walki partyjne, duże zepsucie moralne i brutalna żądza władzy. Papieże byli mianowani i usuwani, skazywani na wygnanie, więzieni i mordowani. Marozja, która przejęła władzę po śmierci ojca wyszła za mąż za społecznego księcia, Alberyka I. Kiedy zmarł, wzięła za męża Gwidona ze Spoleto i Tusci, aby później wyjść za mąż po raz trzeci za ambitnego Hugo Provenskiego, który oczekiwał, że pomoże mu w zdobyciu cesarskiej korony. Stała się pramatką hrabiów z Tusculum, z których wywodziło się sześciu papieży. Autorytet papieski znacznie ucierpiał za panowania syna Marozji Alberyka oraz jego syna 17-letniego Oktawiana, który przyjął imię Jan XII (955 - 964).

O młodym wieku papieża w tym okresie możemy również mówić w przypadku Benedykta IX, który miał tylko 18 lat lub 24-letniego Grzegorza V. Leon VIII został wybrany za papieża jako laik, dlatego wszystkie święcenia uzyskał w ciągu jednego dnia.

Często spotykanym problemem związanym „z wiekami ciemnymi” lub też z okresem na krótko przed, jest problem „papieżcy Joanny”. Jej osoba pojawia się jednak kilka wieków później, najbardziej wyraźnie w *Kronice papieży i cesarzy* spisanej przez dominikanina Marcina z Opawy (+1297). Według niego następcą papieża Leona VI (+855) był pewien Jan Anglik, który rządził Kościołem przez 2 lata, 7 miesięcy i 4 dni. W rzeczywistości jednak była to kobieta, rodzima mieszkanka Moguncji, która studiowała w Atenach i ubrana w męskie szaty, nierozpoznana przez nikogo osiadła w Rzymie. Tam uzyskała taki wpływ, że została jednogłośnie wybrana papieżem. Jej pochodzenie wyszło jednak na jaw, kiedy na procesji z Kościoła św. Piotra do Lateranu urodziła w wąskiej uliczce pomiędzy Koloseum a Bazyliką św. Klemensa. Tam również zmarła i została pochowana.

Historykę tę, niejednokrotnie ubarwianą fantastycznymi szczegółami, katolickie kręgi przyjmowały bez słowa sprzeciwu przez całe wieki. Przejęli ją również humaniści, natomiast Jan Hus wykorzystał tę historię podczas Soboru w Konstancji - bez słowa sprzeciwu zgromadzonych, jak podaje historyk Kelly.

Katolicy historycy częściej, zwłaszcza od połowy XVI wieku kwestionowali tę sprawę, ale dopiero francuski protestant David Blondel (+1655) obalił ją w swoich traktatach, które zostały opublikowane w Amsterdamie w roku 1647 oraz 1657. Choć dzisiaj autentyczność „bajki o papieżcy” została ostatecznie zakwestionowana - nie można tu mówić o jakiegokolwiek rozpętaniu czasowej, skoro Leon IV zmarł 17 lipca 855 roku, a jego następca Benedykt III zaczął swój pontyfikat 29 września 855 - dotąd nie udało się nikomu w pełni wyjaśnić jej pochodzenia. Prawdopodobnie do rozszerzenia tej wiadomości przyczynił się fakt, że w X wieku, jak podano wy-

żej, papieństwo było kontrolowane przez bezwzględne kobiety jak Teodora i jej córki.

Przypomnijmy niektórych papieży tego okresu.

Stefan V (885 - 891) był Rzymianinem pochodzącym z arystokratycznej rodziny, synem Adriana z Via Lata. Służbę Kościołowi rozpoczął za papieża Hadrian II (867 - 872). Został jednomyślnie wybrany we wrześniu 885 roku. Po podaniu tej informacji do wiadomości publicznej najpierw zabarykadował się w swoim domu. Nowo wybrany papież nie poinformował o swoim wyborze Karola III, który chciał go z tego powodu odwołać. Ale kiedy papież udowodnił ważność swojego wyboru, cesarz go zaakceptował. Choć podczas uroczystości intronizacji kasa papieska świeciła pustkami, zgodnie z tradycją bogato obdarowywał kościoły, klasztory i lud z posiadanej przez siebie rodzinnego majątku.

Choć po tym papieżu w Rzymie nie zachował się żaden monument, zlecił on przebudowę Kościoła Świętych Apostołów w parafii, z której pochodził. Zakazał prób ogniem i wodą podczas sądów (*Sądy Boże*). Wspierał sztukę i rzemiosło.

W czasie jego pontyfikatu zajmowano się problemem korony cesarskiej. Cesarz Karol III Otyły musiał zrezygnować z piastowania swojej funkcji. Guido z Spoleto, który był koronowany na króla na terenie Włoch i miał wsparcie biskupów z północy Włoch, został ostatecznie koronowany na cesarza przez papieża.

W tym okresie w Konstantynopolu definitywnie zakończył się spór dotyczący patriarchy Konstantynopola - Focjusza I Wielkiego, który był odwołany przez cesarza Leona IV (775 - 780) i wysłany do klasztoru.

Podczas pontyfikatu Stefana V, po śmierci arcybiskupa Metodego (+ 6 kwietnia 885) doszło na Morawach do skomplikowanej sytuacji. Przyszłość św. Gorazda - najbliższego współpracownika św. Metodego, którego arcybiskup Metody wyznaczył za swojego następcę - i jego towarzyszy była zagrożona. Na pytanie towarzyszy: „Czcigodny ojcze i nauczycielu, który z nas pragniesz by zajął twoje miejsce?” arcybiskup Metody wskazał na Gorazda, mówiąc: „On jest wolnym człowiekiem i pochodzi z waszego kraju; doskonale czytany, zna zarówno księgi łacińskie, jak i prawosławne. Niech się stanie wola Boża, abyście mogli się radować, jak i ja się raduję.” (*ŻM XVII*)

Bułgarska legenda informuje o prześladowaniu i wygnaniu uczniów Metodego. Mówi o jego pobycie w Czechach, Polsce oraz Bułgarii, gdzie szacunek wobec jego osoby jest szczególnie żywy, zalicza się go do *Siedmiu Apostołów Bułgarii* (św. Cyril i Metody, św. Klemens, św. Nahum, św. Gorazd, św. Sawa i św. Angelariusz). Jako wyraz szacunku wobec nich powstało tu wiele klasztorów i kościołów. Już wcześniej Gorazd został niesłusznie oskarżony w Rzymie, przez co zakazano również słowiańskiej liturgii.

Papież Stefan V zmarł 14 września 891 roku. Jest pochowany w Kryptach Watykańskich.

**OKRES WCZESNEGO
ŚREDNIOWIECZA – umocnienie
Stolicy Papieskiej, „wieki ciemne”,
reforma Kościoła, 607 - 1159**

*Rewers, średnica 6 cm, medal bity
w złocie (na zdjęciu), srebrze i tombaku*

Jan XII (955 – 964), właściwie Oktawian, był nieślubnym synem Alberyka II (+954), który na łożu śmierci zmusił najważniejszych Rzymian, aby przysięgli, iż po śmierci papieża Agapita II wybiorą Oktawiana. Rzeczywiście 16 września 955 został wybrany i zmienił imię na Jan, przez co zapoczątkował wśród papieżów tradycję porzucania swojego imienia na rzecz nowego. Urząd objął w wieku zaledwie osiemnastu lat i informacji pochodzące z epoki są zgodne co do kwestii niewykazywania przez niego zbytniego zainteresowania wartościami duchowymi.

Jan XII był papieżem, który ponownie zwrócił się w stronę Niemców. Otton I Wielki wzmocnił swoją pozycję w związku z porażką Madziarów (955) i przyjął zaproszenie papieża przeciw Berengarowi, który przeszkadzał w realizacji jego celów i zaczął zagrażać państwu papieskiemu. Cesarz, który daremnie starał się o koronę cesarza od 951 roku, przyjął to wyzwanie i 2 lutego 962 roku papież Jan namaścił go i koronował

wraz z królową Adelajdą w Kościele św. Piotra. Przysięgł mu wierność wraz z wybitnymi Rzymianami. W ten sposób nastąpiło odnowienie *Świętego Cesarstwa Rzymskiego*. Następny sobór rozstrzygnął niektóre problemy dotyczące Kościoła na niemieckim terytorium; przede wszystkim jednak Magdeburg został podniesiony do rangi arcybiskupstwa z nadzorem nad misjonarską pracą wśród Słowian. 13 lutego cesarz nadał „Przywilej Ottona”, który uroczystie potwierdzał dotację Pipina i Karola Wielkiego z ważnymi aneksami, które rozszerzały państwo papieskie o dwie trzecie terenów Włoch; odnowiono prawo wyboru papieża pod nadzorem władzy świeckiej.

Kiedy Otton opuścił Rzym, aby walczyć z Berengarem, Jan natychmiast połączył się z synem Berengara Adalbertem. Kiedy 1 listopada 963 roku cesarz Otton powrócił, papież Jan uciekł ze skarbcom papieskim do Tivoli. Cesarz zmusił Rzymian do złożenia przysięgi, iż w przyszłości już nigdy nie wybiorą papieża bez jego zgody i zwołał synod w Bazylice św. Piotra. Synod trzykrotnie żądał od Jana, aby ten się stawiał, jednak on odmówił i groził ekskomuniką. Podczas nieobecności 4 grudnia został pozbawiony urzędu i Otton I zaproponował wysoko postawionego urzędnika laterańskiego Leona, który dwa dni później został wybrany i wyswięcony jako Leon VIII. Trzeciego stycznia w Rzymie doszło do krwawego stłumienia buntu wywołanego przez Jana. Kiedy Otton pod koniec stycznia odszedł do swoich wojsk, w lutym udało się mu ponownie zdobyć tron. Jego triumf nie trwał jednak długo. Otton zaatakował Rzym, a Jan, który liczył, że uda się mu zawrzeć umowę z Ottonem, w kwietniu ostrożnie usunął się do Campagne. Tam na początku maja miał udar mózgu, a tydzień później, 14 maja 964 roku zmarł w wieku dwudziestu pięciu lat. Został pochowany w Bazylice św. Jana w Lateranie.

Sylwester II (999 – 1003). Za radą opata Odila Clunskiego cesarz Otton III (+1002) mianował na następcę Grzegorza arcybiskupa raweńskiego, swojego nauczyciela i przyjaciela Gerberta, który jako pierwszy Francuz zasiadł na Tronie Piotrowym. Wybrał imię po Sylwestrze I (314 – 335), który był uważany za wzór współpracy z cesarzem. Urodził się we francuskim Auvergne w skromnych warunkach. Jako benedyktyński mnich studiował w arabskiej szkole w Cordobie i był rektorem szkoły katedralnej w Reims. Kiedy w 970 roku przybył do Rzymu, swoją mądrością zaimponował papieżowi Janowi XIII i został przedstawiony cesarzowi Ottonowi I (936 – 973). W roku 980 cesarz Otton II (973 – 983) zaprosił go na dysputę z Otrychem i mianował go opatem w Bobbio. Tu założył szkołę.

Został wybrany papieżem 2 kwietnia 999 roku. Przez cały czas trwania swojego pontyfikatu ściśle współpracował z cesarzem Ottonem III (983 – 1002), któremu pomagał ukształtować wizję chrześcijańskiego imperium rzymskiego. Był obecny przy początkach nowo powstających królestw chrześcijańskich (Królestwo Węgier, Polska itd.). Wysłał koronę królewską kró-

la Królestwa Węgier Stefanowi I, św. (1000 – 1038). W roku 1000 ustanowił arcybiskupstwo w Gnieźnie w Polsce, Ostrzychomiu oraz inne biskupstwa na terenie Królestwa Węgier.

Był osobą wykształconą, szczególnie w dziedzinie matematyki oraz literatury czy muzyki. Przyczynił się do wynaleźnienia zegara z ciężarkami (używanego do 1640 roku, kiedy ciężarki zostały zastąpione wahadłem), ręcznego liczydła, globusa, mapy nieba na globusie i organów. Najprawdopodobniej ze względu na fakt, iż podczas jego pontyfikatu świat wszedł w słynny rok 1000, który był łączony z dniem „sądu ostatecznego”, mówiło się „tysiąc i nic więcej“. Niektóre mylne objaśnienia słów z Apokalipsy św. Jana (*Obj 20, 1-2*) dały pretekst do oczekiwania nadejścia ziemskiego królestwa Chrystusa, które miało trwać tysiąc lat.

Jako pierwszy myślał o wyzwoleniu Ziemi Świętej, konkretnie polecił udzielenie pomocy Jerozolimie, ale nie wspomina o prowadzeniu kampanii wojennej.

Jest pochowany w Bazylice św. Jana na Lateranie.

Benedykt IX (1032 – 1044; 1045; 1047 – 1048). Również po śmierci papieża Jana XIX (+1032) miasto Rzym i Stolica Apostolska znajdowały się dalej w rękach rodu Conti z Tusculum. Głowa rodziny Alberik III dzięki swoim wpływom przyczynił się do tego, iż 21 października 1032 roku papieżem został wybrany jego syn Teofilakt, który przyjął imię Benedykt IX. Był bratankiem papieża Jana XIX i Benedykta VIII. Na Stolicy Piotrowej został osadzony jako laik w wieku 18 lat (według innych źródeł tylko 12).

Dość szczególny wydaje się fakt, iż w niektórych spisach jego imię pojawia się trzykrotnie, ponieważ jako jedyny papież w dziejach piastował urząd w trzech różnych okresach.

Podczas niepokojów w Rzymie we wrześniu 1044 roku ukrył się w klasztorze w Grottaferrata. Tymczasem ród Krescencjuszy (styczeń 1045) wprowadził na Tron Piotrowy swojego kandydata Jana, biskupa z Sabiny jako Sylwestra III.

Papież Benedykt IX jako prawowita głowa Kościoła po raz drugi objął urząd 10 marca 1045 roku. Po krótkim czasie – 1 maja tego samego roku – sam abdykuje na rzecz swojego ojca chrzestnego Jana Gracjana, który przyjął imię Grzegorz VI. Stało się tak przede wszystkim ze względu na nieprzychylny stosunek ludzi wobec niego, choć suma, którą otrzymał za to dość osobliwe w historii Kościoła posunięcie, nie jest znikoma. Benedykt IX ukrył się w rodzinnym majątku w Tusculum niedaleko Frascati. W międzyczasie jesienią 1046 roku Henryk III (1039 – 1056) powrócił do Rzymu, zdecydowany zaprowadzić porządek w Rzymie. W 1046 roku zlecił detronizację trzech rywalizujących papieży (Benedykta IX, Sylwestra III, Grzegorza VI). Cesarz przychylił się do wyboru Niemca, biskupa Suidgera z Bambergu – Klemensa II (+1047).

8 listopada 1047 roku Benedykt IX ponownie zasiadł na Tronie Piotrowym, gdzie utrzymał się do 16 lipca 1048 roku, kiedy hrabia Bonifacy III z Toskanii wygnał go siłą i na jego

PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE relacja ołtarz - tron, wygnanie i papieska schizma, 1159 - 1415

Awers, średnica 6 cm, medal bity
w złocie (na zdjęciu), srebrze i tombaku

miejsce osadził Damazego II, a po jego śmierci (+1048) Leona IX (1049 – 1054).

Podczas niespokojnego, trwającego ponad 12 lat pontyfikatu kontynuował realizację zarządzeń swoich poprzedników. W 1037 roku na jego polecenie wprowadzono istotne zmiany w Kurii Rzymskiej, którą scentralizował i w ten sposób osłabił wpływy niemieckich władców. Kardynał Hergenrother opisuje go jako człowieka, który niejednokrotnie wykazał się praktycyzmem. Przykazał czeskiemu królowi Brzetysławowi I (1034 – 1055) przewiezienie relikwii św. Wojciecha z Gniezna do Pragi.

Papież Benedykt IX zmarł w styczniu 1056 roku w Grottaferrata w Górach Albańskich. Według niektórych informacji, przed śmiercią miał zostać mnichem w klasztorze św. Bazylego.

Grzegorz VI (1045 – 1046). Jan Gracjan prawdopodobnie wywodził się z rodu Pierleoni i był arcyksięciem Kościoła św.

Jana przy Łacińskiej Bramie. Jako duchowny cieszył się nieposzlakowaną opinią. Papiestwo uzyskał 5 maja 1045 roku. Zastąpił kontrowersyjnego Benedykta IX. Osobiście stanął na czele wojska, aby bronić się przed najeźdźcami. Był zmuszony do abdykacji. Przypisuje się mu utworzenie pierwszego papieskiego wojska, które miało wyzwolić tereny okupowane przez nieprzyjaciół. Jest pierwszym spośród wielkich papieży-reformatorów.

Klasycznym przykładem ingerencji w wewnętrzne sprawy Kościoła, a szczególnie w wybór papieża, jest synod w Sutri (około 80 km na północny zachód od Rzymu), który odbywał się jeszcze w czasie pontyfikatu Grzegorza VI. Jak już pisaliśmy, w 1046 roku cesarz Henryk III (1039 - 1056) bez przeszkód odwołał trzech rywalizujących papieży (Benedykt IX,

Sylwester III, Grzegorz VI). Wszyscy trzej w tym czasie mieli swoje siedziby w Rzymie: jeden w Watykanie, drugi w Lateranie, trzeci przy Kościele Santa Maria Maggiore. Cesarz skłonił się do wyboru Niemca, biskupa Suidgera z Bambergu (Klemens II). Nie było to pierwsze odsunięcie: oprócz wspomnianych Jana XII i Benedykta V, w 996 roku Otton III jako kandydata na papieża wskazał swojego krewnego Bruna z Karyntii (Grzegorz V), a antypapieża Jana XVI, awansowanego przy wsparciu Bizancjum, kazał okaleczyć (odciąć uszy, nos i język) i usunąć za pośrednictwem synodu. Papież Grzegorz VI musiał odejść do Niemiec wraz ze swoim sekretarzem Hildebrandem (późniejszym papieżem Grzegorzem VII), gdzie w następnym roku (1047) zmarł. Jest pochowany w Kryptach Watykańskich.

PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE – RELACJA OŁTARZA I TRONU, WYGNANIE I PAPIESKA SCHIZMA, 1054 - 1415

Św. Leon IX (1049 - 1054). Historycznej wagi papieskiego programu reform Kościoła w XI wieku należy dopatrywać się w kontekście rosnącego prestiżu następców św. Piotra w tym okresie. Należał do nich także Bruno, biskup z Toulou. Urodził się w Alzacji. Pochodził z rodu książąt z Egisheimu i Dagsberga. Cesarz nominował go 12 lutego 1049 roku, a następnie został „wybrany” przez duchowieństwo i rzymski lud. Kiedy zbliżał się do Wiecznego Miasta, na znak pokory chciał wejść do niego boso.

Był zwolennikiem poglądu, że papież powinien być wybierany jedynie przez dostojników kościelnych - kardynałów. Po 10 latach reguła ta została wprowadzona w życie przez Mikołaja II. W ramach swoich reformatorskich dążeń odbył liczne podróże papieskie, docierając nawet w okolice obecnej Bratysławy, gdzie pełnił rolę pośrednika pomiędzy cesarzem Henrykiem III a węgierskim królem Andrzejem (1046 - 1060). Leon IX zwoływał liczne synody, podczas których potępiał symonię i inne bolączki ówczesnej epoki. Prowadził bezowocne walki przeciw Normanom na południu Włoch, gdzie na pewien czas dostał się do niewoli.

W wieku pięćdziesięciu lat rozpoczął naukę języka greckiego, aby móc studiować dzieła greckich teologów, ponieważ w tym okresie nadzwyczaj pogorszyły się stosunki pomiędzy Wschodem a Zachodem.

Podczas jego pontyfikatu lub krótko po nim, doszło do rozdzielenia kościoła greckiego i łacińskiego. Paradoksem jest, iż podział ten przypada na okres, kiedy papieże zaczynają rozumieć swoją troskę o cały Kościół również w kategoriach prawnych.

Po wcześniejszych napięciach, które trwały przez całe stulecia, w tym okresie zaostrzył się również spór dotyczący jurysdyk-

cji nad południowymi Włochami, Bułgarią i Ilirią - obszarami, którymi interesował się Rzym i Konstantynopol. Z inicjatywy papieża Leona IX kardynał Humbert da Silva Candida wezwał konstantynopolskiego patriarchę do posłuszeństwa. Uzasadniał to uniwersalną władzą, która według ewangelii, została nadana rzymskiemu biskupowi jako następcy Piotra. Kiedy Michał Cerularius nie chciał zaakceptować tego faktu, Humbert sporządził bullę ekskomunikacyjną i 16 lipca 1054 roku położył ją na ołtarzu przed wiernymi zgromadzonymi na nabożeństwie w kościele Hagia Sophia, wypowiadając następujące słowa: „Videat Deus et iudicet!” (Niech Bóg to zobaczy i rozsądzi!). Patriarcha odpowiedział antyekskomuniką. Oddzielenie chrześcijaństwa rzymskiego od ortodoksyjnego, które przetrwało do dziś, zostało zatem przypieczętowane. Mimo to żadna ze stron nie ekskomunikowała kościoła na Wschodzie ani na Zachodzie, rzecz dotyczyła osobistej ekskomunikacji. W schizmę były również zaangażowane zależne od Bizancjum wspólnoty kościelne: Rosjanie, Bułgarzy i Serbowie. Dzisiaj możemy przypuszczać, iż chodziło o tragiczne nieporozumienie i ludzkie zaniechanie, bardziej o sprawy dyscyplinarne czy praktykę liturgiczną niż tajemnice wiary. Do dzisiaj kwestią sporną pozostaje, czy kardynał Humbert był uprawniony do podejmowania tak dalekosiężnych kroków. W tym czasie Stolica Papieska nie była obsadzona. Leon IX zmarł 19 kwietnia 1054 r., a jego następca Wiktor II (1055 - 1057) został wybrany dopiero rok później, 13 kwietnia 1055 roku. Papież Leon IX został pochowany w Bazylice św. Piotra.

Św. Grzegorz VII (1073 - 1085), właściwie Hildebrand, urodził się w Toskanii około 1020 roku. Był w służbie papieża Grzegorza VI, któremu towarzyszył do wygnania w Niem-

czech w 1046 roku. Rok po jego śmierci wstąpił do klasztoru Cluny, który stanowił centrum ruchu reformatorskiego. Jako współpracownik kolejnych papieży (Leon IX, Mikołaj II, Aleksander II) działał w Rzymie oraz w służbach dyplomatycznych Stolicy Świętej.

Został wybrany 22 kwietnia 1073 roku. Przyjął imię po Grzegorzu I (590 – 604). Swoją intronizację jako wyraz szacunku dla św. Piotra i Pawła przełożył na okres po ich święcie (29 czerwca). Był papieżem-reformatorem. Program reform najpełniej wyraził podczas synodów – znanych jako „synody postne” (1074, 1075) – gdzie ponownie potępił świecką inwestyturę i w dokumencie *Dictatus papae* (1075) ogłosił doktrynę nadrzędności władzy papieskiej nad cesarską i wszystkich wynikających z niej następstw: „Tylko papież może obalać biskupów, przywracać ich, przewodniczyć synodom w osobie swojego legata, zastrzegać wszystkie ważne sprawy Stolicy Świętej”. Z tej uniwersalnej odpowiedzialności wynikają również następstwa wobec władzy świeckiej: papież „może poddanych zwalniać od obowiązku wierności w stosunku do niesprawiedliwych” i „może pozbawić funkcji cesarza”.

Jeśli na początku sporu w Kościele istniała wola uzyskania samookreślenia, uwolnienia się od „wpływu świata”, teraz chodziło o poważny stosunek pełnej władzy królewskiej i papieskiej. Cesarz Henryk IV (1056 – 1106), który ingerował w prawa Kościoła, za co groziła mu kara kościelna, najpierw reagował taktycznie: zdecydował, że ustąpi. Ekskomunika (wykluczenie z Kościoła) władcy zwalniała poddanych od posłuszeństwa wobec niego. Książęta niemieccy zagrozili mu pozbawieniem urzędu, jeśli do roku nie zrzuci kłatwy. Jednak, tak jak przewidywał papież, jego skrucha była fałszywa. Pojawił się wprawdzie zimą (pod koniec stycznia 1077 roku) na dworze fortecy Canossa pri Reggiu (na północnej stronie Apenin), gdzie w tym czasie zatrzymywał się Grzegorz VII, który był w trakcie podróży do Niemiec, aby rozwiązać dany spór. Cesarz jako pokutnik, z żoną i dziećmi, ubiegł go taktycznie. Odbił niebezpieczną podróż przez Alpy i trzy dni prosił papieża, aby zniósł ekskomunikę, na co Grzegorz jako książę zgodził się. Mimo to wiedział, że jako adwersarz cesarza przegrywa z nim polityczną walkę. W tym samym czasie niemieccy książęta stracili prawo wypowiedzenia posłuszeństwa Henrykowi. Pomimo tego w marcu 1077 roku obwołali antykrólem Rudolfa Szwabskiego.

Kolejne lata przebiegały pod znakiem walki Henryka o jego prawo do korony. Kiedy papież po pewnych wahaniach stanął po stronie Rudolfa, a na Henryka ponownie rzucił kłatwę (1080), Henryk zagroził mu antypapieżem, jeśli nie ekskomunikuje Rudolfa. W rzeczywistości, kiedy spory się zaostrzyły, Henryk polecił wybranie na antypapieża arcybiskupa z Raveny Wiberta – Klemensa III (1084 – 1100).

Plan Henryka, w którym groził Grzegorzowi wojskiem nie udał się, dzięki zaangażowaniu wojska normandzkiego, które zaoferowało pomoc papieżowi. Wojsko jednak zniszczyło

Rzym do tego stopnia, że Rzymianie zmusili Grzegorza do opuszczenia Wiecznego Miasta. Umiera w Salerno 25 maja 1085 roku, wypowiadając słynne słowa: „Dilexi iustitiam, odi iniquitatem, propterea morior in exilio” (Miłowałem sprawiedliwość, a nieprzyjacielem byłem nieprawości, dlatego umieram wygnańcem). Nawet, jeśli można mieć mu za złe, że nie postępował w stosunku do Henryka z dyplomatyczną skutecznością, to i tak możemy w nim widzieć wielkiego księcia, który nie działał pod wpływem siły, ale opieki duszpasterskiej. Został pochowany w kościele San Matteo w Salerno. W roku 1606 został ogłoszony świętym.

Kalikst II (1119 – 1124). Papież Gelazjusz przed śmiercią wyznaczył na swojego następcę współpracownika, który towarzyszył mu w podróży do Francji – biskupa palestrinowskiego Connona. Odrzucił on jednak godność papieską i zaproponował kandydaturę arcybiskupa Guy de Vienne, który 2 lutego 1119 r. w Cluny został jednogłośnie wybrany przez obecnych kandydatów i potwierdzony przez kardynałów, którzy zostali w Rzymie, gdzie wysłano posłańców. Siedem dni później, 9 lutego ten rodzimy mieszkaniec Burgundii w siedzibie swojego arcybiskupstwa został intronizowany pod imieniem Kalikst II.

Problemem tego okresu była trwająca inwestytura, a więc ingerowanie władzy politycznej do wewnętrznych spraw Kościoła przede wszystkim w kwestii obsadzania stanowisk papieskich i biskupich. Pod koniec XI wieku kwestia inwestytury została uregulowana we Francji, a w 1105 roku w Anglii. Ich przykład prowadził w 1122 roku do *konkordatu wormackiego* pomiędzy papieżem Kalikstem II a Henrykiem V (1106 – 1125). Po zdjęciu kłatwy cesarz Henryk podczas ceremonii inwestytury rezygnował z wręczania pierścienia i pastorału. Symbolem ceremonii miało być wręczenie berła – w Niemczech przed konsekracją, we Włoszech i Burgundii po konsekracji.

Po wprowadzeniu tych zmian napięcie zmalało. Inwestytura zachowywała istotne dla obu stron kwestie, w większym stopniu jednak była zwycięstwem Kościoła, który uzyskał więcej wolności. Jednocześnie rozstrzygnięto walkę toczoną we własnych szeregach dotyczącą kierunku rozwoju. Droga Henryka IV do Canossy (*droga do Canossy = poniżenie*) była sygnałem ostrzegawczym dla władzy świeckiej. Swobodne podejmowanie decyzji przez Kościół w kwestii obsadzania urzędów kościelnych, co zostało ustanowione przez konkordat wormacki dało wprawdzie władcy możliwość odrzucenia kandydata na urząd kościelny w pojedynczym przypadku, ogólnie jednak jego prawa przy mianowaniu hierarchów kościelnych były bardzo ograniczone.

Efektom zwycięstwa Kościoła, które jest określane mianem *reformy gregoriańskiej*, było również wzmocnienie prymatu papieża w Kościele. Jego poglądy, które odbijały się echem w całej epoce wczesnego średniowiecza – a mianowicie, iż pa-

pień jest głową całego świata (*Caput totius orbis*) i jemu (nie królowi) przysługuje prawo zwoływania i zatwierdzania soborów, że jest instancją apelacyjną w przypadku oskarżenia biskupów, we wszystkich ważnych kwestiach zastrzega sobie prawo do decydowania jako ostatni – u Grzegorza VII we wspomnianym *Dictatus Papae* z roku 1075 stały się swoistym przekonaniem. Sami metropolici są związani z Rzymem poprzez przekazanie *paliusza*, oznaki godności arcybiskupiej. Od XI wieku papież nie wysyła go, ale przekazuje w Rzymie (w ostatnim czasie również przy wizytach duszpasterskich w poszczególnych krajach, np. w Bratysławie i Ołomuńcu w 1990 roku, w Koszycach w 1995 r.). Związek z Rzymem wyraża się od XII wieku również poprzez regularną wizytę biskupów w Rzymie, składanie raportów dotyczących życia diecezji przez biskupów (*Visitatio ad limina Apostolorum*), które na naszym terenie odbywa się zazwyczaj co pięć lat.

PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE relacja ołtarz - tron, wygnanie i papieska schizma, 1159 - 1415

Rewers, średnica 6 cm, medal bity
w złocie, srebrze (na zdjęciu) i tombaku

W 1123 roku papież Kalikst II zwołał Dziewiąty Sobór Eklezjacyjny (I sobór laterański i pierwszy na Zachodzie w ogóle). Ogłosił drugą wyprawę krzyżową (1147 – 1149), która nie zakończyła się sukcesem.

Zmarł nagle 13 grudnia 1124 roku w Lateranie i został pochowany w bazylice o tej samej nazwie.

Innocenty III (1198 – 1216). Do służby najwyższego pasterza Kościoła 8 stycznia 1198 roku został wybrany kardynał-diacon Lothar Conti di Segni. Urodził się w 1160 roku w miejscowości Gavignano w pobliżu Rzymu i w młodości studiował teologię w Paryżu oraz w Bolonii. W Kościele piastował wiele urzędów.

Papież, który przyjął imię Innocenty III, był bardzo młody, miał tylko 38 lat. Ale był to dojrzały, energiczny mężczyzna, przygotowany do godnego przyjęcia odpowiedzialności, jaka ciążyła na Namiestniku Chrystusa. Był również przekonany, że do jego rąk powierzono władzę daleko przekraczającą możliwości jakiegokolwiek innego śmiertelnika.

W rzeczywistości autorytet papieża w Rzymie w czasie jego wyboru był praktycznie żaden,

a na terenie państwa kościelnego bardzo znikomy. Była to zatem sytuacja, która ze względu na rangę papieża nie mogła być dłużej tolerowana, dlatego Innocenty jeszcze przed swoją intronizacją 22 lutego w Bazylice św. Piotra, zdecydował się umocnić władzę papieża w Rzymie.

Innocenty III w czasie kilku tygodni chciał zająć się administracją miasta i położyć w ten sposób fundamenty pod skuteczną reorganizację władzy kościelnej. Wykorzystał przy tym swoje rozległe i wpływowe pokrewieństwo. Dzięki niemu udało się połączyć dużą ilość rzymskich rodzin szlacheckich w swoistą oligarchię, która skutecznie kontrolowała sytuację w mieście aż do maja 1203 roku. Wtedy wśród ludu wybuchły nieoczekiwane niepokoje i Innocenty III był zmuszony uciec z Rzymu do Palestriny.

Przez ponad dziesięć lat Innocenty III musiał zajmować się polityką cesarstwa i mimo hańby, którą zgłodził mu Otton IV (1198 – 1215), dzięki swojej genialnej strategii w końcu zaistniał na arenie europejskiej. Stał się ucieleśnieniem prawa i porządku, co oznacza, że dla zachowania nowej twarzy władzy papieskiej papież mógł ingerować w wewnętrzne sprawy różnych krajów.

Innocenty III przy pomocy interdyktu zmusił francuskiego władcę Filipa II Augusta (1180 – 1223), do ponownego przyjęcia porzuconej żony Ingeborgi i angielskiego króla Jana bez Ziemi (1199 – 1216), aby ogłosił się wasalem Kościoła Rzymskiego. Przysięgę wierności lennej składał papieżowi także król Aragonii Piotr II, czeski król Przemysław Ottokar I (1197 – 1230), król Leónu Alfons IX oraz portugalski król Sancho I. Wojsko hiszpańskiego króla w 1212 roku w bitwie pod Las Navas de Tolosa definitywnie zatrzymało silną arabską ekspansję.

Pomimo iż papież ten nie dysponował rozległą władzą polityczną czy wojskową jak jego poprzednicy w średniowieczu, okazał się być bardzo wpływowy także na polu polityki. Najważniejszym momentem jego pontyfikatu był Dwunasty Sobór Ekumeniczny (IV laterański). Rozpoczął się 11 listopada 1215 roku. Uczestniczyło w nim wiele osobistości: ponad 70 patriarchów i arcybiskupów, około 400 biskupów i 800 opatów, o różnych wysłannikach europejskich władców oraz osobistej obecności Fryderyka II (1215 – 1250) nie wspominając. Uchwały podjęte podczas soboru, a wydane w 70 kanonach i ostatecznie zgromadzone w *Corpus iuris canonici*, czerpały z nauki o „transsubstancjacji” (przeistoczeniu), co wyrażało naukę o Eucharystii; nałożono również obowiązek spowiedzi przynajmniej raz w roku wraz z obowiązkiem przyjęcia Eucharystii przez każdego chrześcijanina, a także potępiono najróżniejsze formy herezji. Zatwierdził powołanie zakonu dominikanów i franciszkanów. Zmarł 16 lipca 1216 roku. Pochowano go w Bazylice św. Jana na Lateranie.

Św. Celestyn V (1294). Do jego wyboru doszło w szczególnych okolicznościach. Po śmierci Mikołaja IV (+1292) Tron Papieski pozostawał pusty przez dwadzieścia siedem miesięcy. Po wielu wysiłkach dwunastu kardynałów poróżnionych przez kwestie rodzinne, wybór padł na pobożnego pustelnika, 84-letniego Piotra Morrone, który decyzję zaakceptował po długich namowach 29 sierpnia 1294 roku. W pewien sposób na wybór wpłynął Karol II, król Sycylii i Neapolu (1285 – 1309). W marcu 1294 przybył do Perugii, aby ratyfikować tajną umowę, którą zawarł z Jakubem II Aragońskim (1291 – 1327) w 1293 roku dotyczącą odsunięcia jego brata Ferdynanda z Sycylii. Karol napisał podobno imiona czterech kandydatów, którzy byli brani pod uwagę. Nie doprowadziło to wprawdzie do podjęcia natychmiastowej decyzji, ale po jego odejściu, w napiętej atmosferze, kiedy wybuchły niepokoje w Rzymie i walki w części orwieskiej, kardynał Latino Malabranca oznajmił zgromadzonemu 5 lipca kardynałom, iż pewien pobożny pustelnik prorokował karę Bożą, jeśli Kościół będzie dalej pozostawał bez najwyższego pasterza. Kardynał, który był dziekanem kolegium kardynalskiego, zdecydował się głosować za pustelnikiem Piotrem, który miał być ponoć głosem ostrzegającym kardynałów, do niego dołączyli również inni, co ostatecznie miało doprowadzić do jednogłośniego wyboru.

Nowy papież urodził się około 1210 roku w Iserni w prowincji Molise jako jedenaste dziecko w rodzinie chłopskiej. W młodości wstąpił do klasztoru benedyktynów Santa Maria di Faifula (niedaleko Montagny), ale około 1230 roku wycofał się i wiodł żywot pustelnika w Abruzji. Za księdza został wyświęcony w Rzymie. Kilka lat żył w jaskini na górze Morrone nad Sulmoną, w 1245 roku udał się do bardziej niedostępnych obszarów Maielly. Przez cały czas jego osoba

inspirowała podobnie myślących zakonników, których nazywano później *celestynami*. Urban IV w czerwcu 1263 roku włączył ich do zakonu benedyktynów. W 1259 roku miejscowy biskup pozwolił Piotrowi postawić kościół ku czci Marii Panny u podnóża góry Morrone. Jego bractwo połączyło się później z radykalnymi franciszkanami. Aby uniezależnić się od ingerencji lokalnego autorytetu kościelnego, w 1274 roku pustelnik Piotr wybrał się do Lyonu, gdzie uzyskał od Grzegorza X słynny przywilej potwierdzający włączenie bractwa do zakonu benedyktyńskiego.

Pustelnik Piotr wybrał papieskie imię Celestyn. Lud nazywał go „papieżem-aniołem”.

Nowo wybrany papież szybko uświadomił sobie, że jest narzędziem w rękach monarchów burzliwego średniowiecza. Na przykład za radą Karola z Anjou mianował dwunastu nowych kardynałów. Lubił raczej samotność i ascetyczne życie (pod papieskim ornatem nosił zakonny habit). Miał problemy z papieską administracją, co wielu wykorzystywało do osiągnięcia różnych tytułów i praw. W końcu zrezygnował z urzędu papieskiego i dożył ostatnich lat życia w Castel Fumone (+1296), małej górskiej wsi pod Ferentiną, gdzie praktycznie był więziony w ciężkich warunkach. Jego ciało zostało przewiezione do kościoła Collemaggio w Aquile. W 1311 roku Klemens V ogłosił go świętym.

Bonifacy VIII (1294 – 1303). Zajęcie przez niego Stolicy Apostolskiej wiąże się z krótkim, ale wyjątkowym pontyfikatem jego poprzednika Celestyna V. Benedetto Caetani urodził się około roku 1230 w Anagni. Został wybrany 24 grudnia 1294 roku. Wybrał imię Bonifacy VIII. Papież o imieniu Bonifacy, siódmy w kolejności (czerwiec – lipiec 974, sierpień 984 – 20 lipca 985), chociaż od 1904 roku jest uważany za antypapieża, pojawia się w starożytnych oficjalnych spisach papieży, choć zwykle jego wybór jest uznawany za nieważny. Niektórzy twierdzą, że był prawowitym papieżem przynajmniej do daty śmierci Jana XIV w sierpniu 984 roku.

Bonifacy VIII jest uważany za jednego z najważniejszych papieży rozkwitu średniowiecza. Jako pierwszy obchodził Rok Święty (1300), który miał powtarzać się co 100 lat. Założył Uniwersytet „Sapienza” w Rzymie. Był mecenasem znakomitych artystów tego okresu.

Papież Bonifacy VIII był zdecydowany w dążeniu do uzyskania wcześniejszego zwierzchnictwa papieża wobec władzy politycznej. Jako prawnik wywodzący się ze szlachty rzymskiej robił wszystko, aby stosunek pomiędzy Kościołem a państwem znajdował się na takim samym poziomie jak za jego poprzednika Innocenta III (1198 – 1216). Spotkał się jednak ze zdecydowanym oporem władzy świeckiej reprezentowanej przez francuskiego króla Filipa IV Pięknego.

Do pierwszego konfliktu doszło w kwestii opodatkowania kleru, a następnie w sprawie biskupstwa w Pamiers. W 1296 roku wydał bullę papieską *Clericis laicos*, która zakazywała

placenia podatku na rzecz władcy bez zgody papieża. Ekskomuniką miał również zostać ukarany właściciel ziemski, który przyjąłby taki podatek. Bulla była skierowana nie tylko przeciw polityce francuskiego króla Filipa IV Pięknego (1285 – 1314), ale również angielskiego króla Eduarda I (1272 – 1307). W odróżnieniu od czasów Innocenta III, królowie mieli jednak wsparcie swoich poddanych. Wydana przez papieża bulla *Unam sanctam* (1302) potwierdzała, że papieństwo jest jedynym źródłem władzy, a więc władza królewska musi jej całkowicie podlegać. Bulla wywołała duży opór ze strony króla i jego zwolenników. Król Filip IV wydał serię pamfletów, które propagowały pogląd, że „kościół narodowy” jest zobowiązany wspierać króla jako swojego obrońcę ustanowionego przez Boga (np. *Dialog kleryka i rycerza*). Papież Bonifacy VIII odpowiedział w 1301 roku bullą *Ausculat fili*, w której wygłosił absolutną zwierzchność papieża nad królem. Filip IV nie podporządkował się zarządzeniom papieża, dlatego Bonifacy VIII przygotowywał uroczystą ekskomunikę i odwołanie króla. Jednak dwadzieścia cztery godziny przed jej ogłoszeniem, 8 września 1303 roku przyjaciele króla wtargnęli do pałacu papieskiego w Anagni (niedaleko Rzymu) i wzięli Bonifacego do niewoli. Mieszkańcy miasta zainterweniowali i uwolnili 86-letniego papieża po trzech dniach więzienia o chlebie i wodzie. Nie mogli jednak ocalić go od śmierci, która nastąpiła 11 października jako efekt wcześniejszych wydarzeń.

Klemens V (1305 – 1314). Jego pontyfikat trwał 8 lat i 10 miesięcy.

Papież Benedykt XI (1303 – 1304) po ośmiomiesięcznym pontyfikacie zmarł w Perugii, zatem według starego zwyczaju kardynałowie zgromadzili się właśnie w tym mieście. Byli podzieleni na dwa obozy: do pierwszego należeli zwolennicy francuskiego króla Filipa IV i jego rodziny Colonna, którzy byli głęboko urażeni poczynaniami Bonifacego VIII, natomiast w drugiej grupie znajdowali się jego zwolennicy. Dopiero po jedenastomiesięcznych negocjacjach zawarto kompromis, na mocy którego 14 listopada 1305 roku wybrano arcybiskupa z Bordeaux, Bertranda de Goth, który w tym czasie nie podlegał pod władzę francuską, ponieważ od 1303 roku obszar ten był zarządzany przez Anglików. Przyjął imię Klemens V (1305 – 1314).

Nowy papież nie pojawił się we Włoszech, a kardynałów zaprosił na koronację do Lyonu. Nosił się wprawdzie z zamiarem, aby osiąść w Rzymie, zatrzymywał się jednak w różnych francuskich miastach, a w 1309 roku przeniósł siedzibę do Avignon.

Zwołał *piętnasty synod ekumeniczny*, który odbył się w Wiedniu w latach 1311 – 1312. Pod presją króla Filipa IV zlikwidował bogaty i wpływowy zakon templariuszy. Założył uniwersytety w Oksfordzie i Perugii, a na Uniwersytecie w Bolonii utworzył katedrę języka hebrajskiego, syryjskiego oraz arabskiego.

Jego pontyfikatowi towarzyszyły szczególne wydarzenia: podczas koronacji w Lyone runął mur, co spowodowało śmierć kilku uczestników uroczystości, papieska tiara znalazła się w kurzu. W dniu jego odejścia do Avignonu (1309) wybuchł pożar w papieskim kościele w Rzymie – Bazylice Laterańskiej. Zmarł 20 kwietnia 1314 roku. Nawet po śmierci jego ciało nie zaznało spokoju. Katafalk zapalił się od świeczki, a ciało papieża nosiło ślady palenia ogniem. Został pochowany we Francji, w Uzeste.

Jan XXII (1316 – 1334). Był papieżem przez 18 lat i prawie 4 miesiące.

Papież, których siedziba znajdowała się w Avignone, a było ich siedmiu, byli całkowicie zależni od francuskich władców, byli narzędziami ich polityki narodowej, a to pomimo faktu, iż mężowie ci to osoby wykształcone, a ich postawie moralnej nie można było niczego zarzucić. W 1348 roku Klemens VI

EPOKA RENESANSU
sztuka, kultura, reformacja
i rekatolizacja, 1417 - 1621

Awers, średnica 6 cm, medal bity
w złocie (na zdjęciu), srebrze i tombaku

kupił Avignon wraz z całą okolicą i utworzył tu samodzielne terytorium papieskie, które było jednak otoczone obszarami należącymi do Królestwa Francji, a zatem właściwie zamknięte na świat. To co udało się obronić papieżom przed polityką cesarzy niemieckich w walkach toczonych w XII i XIII wieku, tego teraz francuscy papieże dobrowolnie zrzekli się na rzecz korony francuskiej. Myśl o uniwersalnej jedności Kościoła bardzo na tym ucierpiała (z 134 kardynałów mianowanych w latach 1316 – 1378 aż 113 było Francuzami). Utrzymywanie nowo powstałych urzędów papieskich w Avignon zmuszało papieży do poszukiwania nowych źródeł zysków z różnych opłat (*annaty, taksy, dziesięciny*..), co wywołało niezadowolenie i niejednokrotnie prowadziło do korupcji. Biorąc przykład z papieży nawet biskupi nie zatrzymywali się w swoich biskupstwach, na czym bardzo cierpiała kościelna dyscyplina. Na obronę tych papieży należy jednak wspomnieć, iż kontynuowali, czasami nadzwyczaj energicznie,

EPOKA RENESANSU sztuka, kultura, reformacja i rekatolizacja, 1417 - 1621

*Rewers, średnica 6 cm, medal bity
w złocie, srebrze (na zdjęciu) i tombaku*

działalność swoich poprzedników. Niektórzy przeprowadzili nawet reformy Kościoła zmierzające do poprawy systemu administracyjnego.

Jan XXII, właściwie Jacques Duèse, urodził się w Cahors (Francja). Został wybrany 5 września 1316 roku w Lyone po tym jak tron papieski pozostawał pusty przez dwa lata.

Ustanowił sąd *Sacra Rota* (tj. ława sędziów w kształcie kręgu). Zarządził budowę pałacu w Avignon. Urząd papieskiego spowiednika w pałacu papieskim został powierzony augustynianowi z godnością biskupa. Rozszerzył misję na Cejlon, do Nubii i pomiędzy Tatarów. Wprowadził procesję podczas obchodów święta Bożego Ciała, jak również święta Najświętszej Trójcy. Kanonizował Tomasza z Akwinu i zatwierdził powołanie zakonu mnichów Oliwetanów.

Zmarł 4 grudnia 1334 roku. Został pochowany w katedrze w Avignone.

Grzegorz XI (1370 – 1378). Dnia 30 grudnia 1370 roku kardynałowie wybrali na papieża Pierra Rogera de Beaufort, bratanka Klemensa VI, z nominacji stryja w wieku siedemnastu lat został kardynałem. Urodził się około 1329 roku w Maumont.

Grzegorz był osobą cnotliwą i bardzo wrażliwą, jednak nie cieszył się dobrym zdrowiem. Dążył do ponownego przeniesienia Stolicy Papieskiej do Rzymu.

Na pobyt w Avignon wpływ miało wiele czynników: Mediolan i Florencja uzurpowały sobie prawo do papieskich terytoriów, miasta kościelnego państwa odmówiły przekazania środków finansowych, przeciw mediolańskim władcom rodu Visconti miała zostać zorganizowana kampania wojenna... Ale dopiero, gdy 17 stycznia 1377 roku Grzegorz XI uroczyście przybył do Rzymu w towarzystwie trzynastu kardynałów, a lud radował się jego obecnością: „Bądź pochwalony, Najwyższy Pasterzu, który przychodzisz w imieniu Pana!”, jego rezydencją ponownie stał się Watykan, który został siedzibą papieską już na stałe. Tzw. „niewola babilońska”, jak czasami określa się awiniońską banicję papieży (trwała 70 lat), została definitywnie zakończona. Można było wtedy oczekiwać pewnej zmiany na lepsze. Stało się jednak inaczej. Śmierć papieża w następnym roku, 27 marca 1378 r., położyła kres wszystkim nadziejom, które wiązano z jego osobą. W noc śmierci Grzegorza pałac awinioński został niemal całkowicie spustoszony przez pożar. O powrocie papieża przypomina w Rzymie dzwonnica Bazyliki Santa Maria Maggiore.

Grzegorz nie był jedynie ostatnim awiniońskim papieżem, był także ostatnim, jak dotychczas, papieżem francuskiego pochodzenia. Jego pomnik znajduje się w Kościele św. Franciszki Rzymianki przy Forum Romanum, gdzie został pochowany. Duża płaskorzeźba nad sarkofagiem przedstawia przybycie Grzegorza do miasta w 1377 roku.

Urban VI (1378 – 1389). Po ponad 70 latach konklawe ponownie odbywało się w Wiecznym Mieście. Ponieważ

rzymski lud obawiał się wyboru francuskiego papieża wierząc w presję na kardynałów. Żądał papieża Rzymianina lub Włocha, co czynił tak skutecznie, że szesnastu kardynałów (jedenastu Francuzów, czterech kardynałów z Włoch, jeden Hiszpan) mogło w przypadku oporu obawiać się o swoje życie. Kiedy demonstranci wtargnęli na konklawe, zgromadzeni kardynałowie wskazali rzymskiego kardynała Tibaldeschiego (8 kwietnia 1378 r.). W rzeczywistości papieżem został wybrany arcybiskup z Bari – Bartolomeo di Prignano – który zaakceptował wybór i przyjął imię Urban VI. Sytuacja wyjaśniła się i chociaż kardynałowie opuścili Rzym w odpowiednim czasie, na uroczystość koronacji papieża 18 kwietnia powrócili do Wiecznego Miasta i złożyli Urbanowi VI przysięgę, uznając tym samym prawomocność jego wyboru.

Nowy papież Urban VI tak często przejawiał dyktatorskie sposoby rządzenia, iż po trzech miesiącach kardynałowie (11 Francuzów i Hiszpan Peter de Luna – późniejszy papież awinioński Benedykt XIII) uznali jego wybór za nieważny. Opuścili Rzym i 20 września 1378 roku wybrali w Fondi nowego papieża, Francuza z pochodzenia, który przyjął imię Klemens VII (1378 – 1394). Po niedługim czasie osiadł w Avignon. Urbana wyrzekło się również trzech włoskich kardynałów (w międzyczasie czwarty zmarł), którzy następnie poparli Klemensa. W ten sposób, w ciągu trzydziestu sześciu lat, do tronu papieskiego rościło sobie prawo dwóch, a od 1409 roku trzech papieży naraz.

Niejasna sytuacja prawna dawała każdemu księciu możliwość zdecydowania zgodnie z własnym sumieniem, na Urbana lub Klemensa, ewentualnie na drodze kompromisu ponownie zmienić swoje stanowisko. Ten podział objął biskupów, zakonników, księży i wierzących (każdy z papieży ekskomunikował swojego konkurenta i jego zwolenników,) a kiedy w Rzymie i w Avinionie zostali wybrani następcy jednego i drugiego papieża, rozłam ten przerodził się w stan trwały. Obaj papieże byli tak głęboko przekonani o prawowitości swojego wyboru, że zdecydowali się bronić swojego papieństwa wszelkimi sposobami. Na głosy wzywające do dobrowolnej rezygnacji z urzędu, a tym samym umożliwienia pojednania Kościoła, odpowiedzieli: „Non possumus” (Nie możemy). Swoje zadanie rozumieli jako prawdziwe i obowiązujące w apostołskim postępowaniu, a utrzymanie go w stanie nienaruszonym uważali za swój obowiązek wobec Boga.

Zagadnienie prawomocności wyboru papieża było w tym czasie niejasne również dla ważnych osobistości. Np. św. Katarzyna Sienieńska opowiadała się za prawomocnością rzymskiego Urbana VI, św. Wincenty Ferreriusz zaś bronił Klemensa VII, którego siedziba znajdowała się w Avinionie. Niektórzy podczas modlitwy nie wymawiali imienia papieża, zastępując je zwrotem „za tego, który został prawowicie wybrany”.

Papież Urban VI zmarł 15 października 1389 roku w Rzymie, jego ciało pochowano w Bazylice św. Piotra. Był do tej pory ostatnim papieżem, który przed wyborem nie był kardynałem.

OKRES RENESANSU – SZTUKA, KULTURA, REFORMACJA I REKATOLIZACJA, 1417 - 1621

Wejściu w chrześcijańską nowożytność towarzyszyły liczne zmiany na gruncie społecznym i religijnym. W klasycznej łacinie *reformare*, *reformatio* oznaczało: przetworzenie, powrót jakiejś rzeczy do pierwotnej formy. Chrześcijaństwo zapożyczyło to pojęcie, nadając mu jednocześnie nowy sens. U ojców kościoła oraz w liturgii starożytnej słowo „reforma” było używane w sensie antropologicznym i oznaczało przywrócenie obrazu Boga w człowieku, który był zniszczony przez grzech. Antropologiczny sens reformy został przyjęty przez pisarzy średniowiecza i przetrwał aż do naszych czasów. W XI wieku pojawia się nowe rozumienie słowa „reforma” – w znaczeniu społecznym, jako reforma Kościoła: instytucji kościelnych i pierwiastka ludzkiego Kościoła. Pierwiastek ten możemy spotkać już w reformie gregoriańskiej. Jej celem miało być powrót do pierwotnej formy życia Kościoła. W tym znaczeniu „reforma” była wymagana przez synody i papieży również w późniejszym okresie, poczynając od XIV wieku. W tym i następnym okre-

sie pojawia się wyzwanie: *Reformatio Ecclesiae in capite et in membris* (reforma Kościoła w jego głowie i członkach). Od czasu wystąpienia Marcina Lutra termin *reforma* jest używany w związku z ruchem, który zrodził na się na gruncie Kościoła, natomiast *reformacja* poza Kościołem lub przeciw niemu. Osoby żyjące w tamtym okresie nie dostrzegały jeszcze licznych różnic.

Marcin Luter i jego zwolennicy żądali reformy struktur Kościoła, przy czym angażowali się w te reformy przede wszystkim z powodów duszpasterskich, w imieniu duchowych potrzeb wierzących. Chcieli usunąć nadużycia i niedostatki z życia ówczesnego Kościoła. W zapisach z lat 1520, 1521 a szczególnie z roku 1530 Luter opisuje program reformy odpustów, spowiedzi, mszy świętej, komunii świętej, celibatu, kultu relikwii. Z tych praktyk chce usunąć wszystko, co – w jego opinii – nie zgadza się z duchem biblijnym. A ponieważ nadużycia były – według przekonania Lutra – warunkowane głoszeniem nauki kościoła, cała reforma Kościoła

musi rozpocząć się od odnowy posługi Słowa Bożego, odnowy w duchu biblijnym.

W historiografii społecznej na określenie reformy religijnej w XVI wieku przyjęto dwa terminy: *reformacja* i *kontrreformacja*. Pierwszy dotyczy zasadniczo reformy protestanckiej, drugi katolickiej. Ta tradycyjna, zachowana do dzisiaj terminologia, wydaje się sugerować jakoby katolicka reforma z XVI wieku była jedynie odpowiedzią i oporem wobec reformacji. W historii Kościoła na określenie ruchu reformacyjnego w Kościele katolickim bardziej trafny wydaje się termin *rekatolizacja*.

Reforma katolicka i protestancka miały wspólne źródło w powszechnym duchu epoki. Różniły się jednak środkami do jej realizacji, co przyniosło różne plony.

Przyczyn reformacji należy doszukiwać się w życiu społecznym i kościelnym. Przede wszystkim autorytet papieży podczas ich pobytu w Awinionie, jak i z powodu długotrwałej papieskiej schizmy, ale zwłaszcza podczas okresu renesansu uległ znacznemu osłabieniu. Fakt ten odzwierciedlił się również w lokalnych wspólnotach kościelnych, gdzie często dochodziło do skupienia beneficjów w rękach tego samego hierarchy. Pomiędzy wyższym i niższym klerem istniały duże różnice społeczne. Kapituły kanoników były obsadzone zazwyczaj przez synów szlacheckich, którzy nie mieli święceń, a w obowiązku chóru zastępowali ich kapłani. Klasztory w niektórych przypadkach były wypełnione zakonnikami, którzy nie czuli powołania, ale wstępowali do klasztoru przymuszeni przez rodzinę bądź z innych powodów natury społecznej.

Na gruncie społecznym w XIV i XV wieku nastaje rozkwit handlu. Widoczne jest to przede wszystkim we włoskich miastach portowych Genui i Wenecji, a na północy Brugii i Antwerpii. Kapitał przechodzi do rąk bankierów, głównie we Włoszech, ze znanych rodzin, na przykład: Bardi, Peruzzi, Accioli, Alberti, Medici. W Augsburgu żyła ważna rodzina Fuggerów, od których wysokie sumy pieniędzy pożyczał również sam cesarz Karol V.

XIV i XV wiek to okres wynalazków technicznych. Jednym z nich jest kompas, który prawdopodobnie w XIV wieku został wynaleziony przez marynarzy z Amalfi. Wiek później jego odkrycie doprowadziło do całkowitego przewrotu w żeglarsztwie. Portugalczycy i Hiszpanie pierwsi organizują wyprawy, rozpoczynają się era wielkich geograficznych odkryć. Bartolomeo Diaz odkrył Przylądek Dobrej Nadziei (1487). Vasco da Gama opłynął Afrykę, dotarł do Indii (1497 – 1499), które stały się fundamentem kolonialnej władzy Portugalii. Wyprawa Kolumba, który 12.10.1492 r. dotarł do amerykańskiej wyspy San Salvador, rozpoczęła serię nowych odkryć w Ameryce.

Do wynalazków tego okresu można zaliczyć również proch strzelniczy, który po raz pierwszy został użyty w 1346 roku w bitwie pod Crécy, co w późniejszym okresie całkowicie zmieniło strategię prowadzenia wojen. Przy poszczególnych

kampaniach wojennych do wojska byli werbowani opłacani żołnierze – najemnicy. Wraz z rozwojem kultury materialnej nastąpił rozwój sztuki oraz narastało pragnienie dóbr duchowych w duchu edukacji antycznej (humanizm i renesans).

Scholastyka straciła wiodącą pozycję na uniwersytetach. W XIV wieku również w sferze edukacji nastąpiła zmiana struktury ludności. Nie tylko kler miał do niej dostęp, przybyło wielu laików, zwłaszcza prawników, filozofów i lekarzy, którzy kształcili się na światowej sławy uniwersytetach.

W literaturze pojawiają się bohaterowie filozofii antycznej i mężowie stanu, prawodawcy, dowódcy, wyjątkowi ludzie (*homo-humanizmus*) antycznego świata. Na początku humanizm renesansowy miał charakter chrześcijański, jednak później rozpoczęły się próby ośmieszania Kościoła, pojawiają się wpływy sekularyzacji, hedonizmu, które stopniowo wkradały się również do życia niektórych dostojników kościelnych, przez co stali się przedmiotem ostrej krytyki ze strony reformatorów.

Marcin V (1417 – 1431). Był papieżem przez 13 lat i 3 miesiące.

Soborowi w Konstancji (1414 – 1418), który zajmował się przypadkiem Mistrza Jana Husa oraz Johna Viklefa, jak również problemem schizmy papieskiej – *trójpapiestwa*, udało się wymusić rezygnację rzymskiego *Grzegorza XII* oraz *Benedykta XIII* z Awinionu, a także *Jana XXIII*. Tym samym pokonano kryzys, który zagrażał dalszemu funkcjonowaniu Kościoła. Trudno jednak oszacować jak bardzo podupadł na tym moralny autorytet papieżstwa.

Nowy papież, właściwie Oddone Colonna, urodził się w Rzymie. Został wybrany po trzydniowym konklawe, które odbywało się na wielkiej hali targowej 11 listopada 1417 roku. Po pojawieniu się białego dymu i radosnym „Habemus papam!” (Mamy papieża!) na terenie hali targowej wyłamano drzwi, a cesarz Zygmunt radośnie rzucił się papieżowi do nóg, co było także wyrazem uznania prawomocnego wyboru papieża przez władzę świecką i zakończenie schizmy.

Marcin V 29 września 1427 roku wrócił do Rzymu, chociaż otrzymał propozycje zamieszkania również w innych miastach europejskich. Wieczne Miasto, jak mówi historia, było „całkowicie zniszczone i spustoszone, w niczym nie przypominało miasta. Widać było zniszczone domy, zburzone kościoły, puste ulice, pokryte błotem i opuszczone miasto cierpiące na brak wszystkiego.” Bieda była tak wielka, że w 1414 roku podczas obchodów święta świętego Piotra i Pawła na grobie książąt apostoelskich nie mogła zostać zapalona żadna lampa. Z niestrudzoną energią Marcin V rozpoczął jego odbudowę.

Papież był mecenasem sztuki. Obchodził piątą w kolejności Rok Jubileuszowy (1423), 33 lata po poprzednim Roku Jubileuszowym (na pamiątkę długości życia ziemskiego Jezusa Chrystusa). Obchody te odbywały się w czasie, kiedy odby-

wała się próba zwołania soboru powszechnego w Pavii, który zainaugurowano 22 czerwca 1423 roku pod przewodnictwem trzech legatów papieskich. Jednak, gdy w Pavii wybuchła dżuma, sobór przeniesiono do Sieny (21 sierpnia 1423 r. - 26 lutego 1424 r.). Posiedzenia zakończyły się, nie uzyskawszy konkretnych rozwiązań ze względu na okrutną wojnę, która nie pozwoliła biskupom przybyć do Rzymu. Marcin V zmarł 20 lutego 1431 roku. Został pochowany w Bazylice św. Jana na Lateranie przed ołtarzem papieskim, gdzie do dziś można zobaczyć jego nagrobek.

Mikołaj V (1447 - 1455). Cechy renesansu, które pojawiały się w tym okresie, nie ograniczały się jedynie do sztuki, ale wraz ze sztuką klasyczną nastąpił rozwój klasycznego stylu życia - ten był jednak dość odległy od życia według zasad chrześcijańskich. I tak, poczynając od Mikołaja V (1447 - 1455) aż po Leona X (1513 - 1521) na Tronie Piotrowym zasiadali papieże, którzy byli świetnymi politykami, dowódcami i hojnymi promotorami sztuki i nauki. Zbudowali Bibliotekę Watykańską i zaopatrzyli ją w wyjątkowy zbiór kodeksów i rękopisów. Ozdobili Rzym wspaniałymi budowlami kościołów i pałaców. Z perspektywy ducha epoki takie postępowanie jest zrozumiałe, jednak nie można oczekiwać, iż w atmosferze takiego splendoru i sekularyzacji zadowolił się duch ascetycznego i religijnego życia. Podczas pontyfikatu papieży epoki renesansu (Mikołaj V, Kalikst III, Pius II, Paweł II, Sykstus IV, Innocenty VIII, Aleksander VI, Juliusz II i Leon X) jakby odeszło w zapomnienie szlachetne przesłanie następców św. Piotra, a dwór papieski wypełniony luksusem i splendorem - w niektórych przypadkach naznaczony moralnymi przestępstwami - niewiele różnił się od dworów władców w Europie. Przy takim stylu życia, który w wielu aspektach dostosował się do świeckiego życia książąt, zabrakło chęci i siły, aby poświęcać się pilnym potrzebom reformy Kościoła.

Mikołaj V, właściwie Tommaso Parentucelli urodził się w Sarzanie. Został wybrany w wieku 49 lat, 6 marca 1447 roku, a 19 marca odbyła się jego intronizacja. Po swoim wyborze zrezygnował z posługiwania się herbem, a jako insygniów używał skrzyżowanych kluczy apostoelskich św. Piotra. Udało się mu zawrzeć umowę z austriackim władcą Fryderykiem III (1440 - 1493) dotyczącą praw i przywilejów Kościoła i cesarstwa. W ten sposób w 1453 roku koronował Fryderyka na cesarza rzymskiego (był ostatnim królem koronowanym w Rzymie). Uregulował stosunki polityczne pomiędzy Francją i Anglią. Pomógł Hiszpanii ostatecznie uwolnić się od Saracenów. Oprócz tego rozpoczął budowę Bazyliki św. Piotra w formie, w jakiej znamy ją dzisiaj. Mikołaj skoncentrował w pałacach watykańskich wszystkie urzędy kościelne i umieścił tam dwie biblioteki laterańskie, czym dał podwaliny pod Bibliotekę Watykańską.

29 maja 1453 roku upadł Konstantynopol, a tym samym nadzieja na unię zniknęła.

Obchodzono szósty Rok Święty. Papież Mikołaj V ponownie uchwalił cykl 50 lat ustanowiony przez Klemensa VI. Rok otrzymał nazwę „Złotego Roku“, ponieważ po raz pierwszy w Wigilię Bożego Narodzenia w 1449 roku z niezwykle przepychem otworzono w Bazylice św. Jana na Lateranie „Złotą bramę“. (Wydaje się, że brama, o której opowiadano w legendach, naprawdę istniała. Wykonano ją w całości ze złota, a później podobno została zamurowana w Bazylice św. Piotra.)

Zmarł 24 marca 1455 roku. Jest pochowany w Kryptach Watykańskich.

Pius II (1458 - 1464). Jego pontyfikat trwał niemal 6 lat. Jednym z najważniejszych papieży renesansu był bez wątpienia Enea Silvio Piccolomini, który po swoim wyborze 19 sierpnia 1458 roku przyjął imię Pius II. Jego poprzednie życie już jemu współczesnym wydawało się interesujące. Urodził

PAPIESTWO W EPOCE OŚWIECENIA, 1621 - 1799

*Awers, średnica 6 cm, medal bity
w złocie (na zdjęciu), srebrze i tombaku*

się w Corsignano 18 października 1405 roku. Jako potomek rodziny szlacheckiej młody Piccolomini przybył w funkcji sekretarza kardynała Capranica do Bazylei, gdzie działał przeciw Eugeniuszowi IV i bronił pozycji antypapieża *Feliksa V*, stając się jego sekretarzem. Był również zwolennikiem koncyliarizmu. Fryderyk III mianował go nadwornym poetą, w 1442 roku został jego sekretarzem. Jako kardynał uczestniczył w kampanii przeciw husytom na terenie Czech i napisał historię tego kraju.

Zgodnie z zasadami humanizmu prowadził dość swobodny tryb życia. Z chwilą przyjęcia święceń kapłańskich w 1447 roku zrezygnował ze swojego wcześniejszego życia i nawrócił się. Ponieważ po wyborze wytykano mu jego burzliwą przeszłość, odwołał swoje poprzednie poglądy oraz prowadzony w młodości styl życia i zwrócił się do krytyków: „Aeneam recite, Pium recipite!” (Odrzućcie Eneasa, przyjmijcie Piusa).

Przeciwko złym przyzwyczajeniom zaskarżania nielubianych rozporządzeń kurii na soborze powszechnym, wystąpił Pius II w 1460 roku bullą *Execrabilis*. Ponieważ on sam kiedyś był zwolennikiem koncyliarizmu, nie brakowało sarkastycznych uwag dotyczących zmiany jego poglądów. Dlatego w 1463 roku wydał słynną bullę reaktacyjną *In minoribus agentes*, w której odwołał swoje poprzednie poglądy z młodości.

Celem jego pontyfikatu była ochrona chrześcijaństwa przed Turkami. Dla obszarów uciśnionych przez Turków potwierdził w Mantui sojusz pomiędzy królami Francji, Burgundii, Królestwa Węgier i Wenecji. Wydał zalecenia dotyczące ochrony i zachowania zabytków Rzymu i jego okolicy. Zlecił przeprowadzenie renowacji w duchu renesansowym miasteczka Corsignano, dzisiejszego Pienza, w którym przyszedł na świat. Założył Collegio degli Abbreviatori, składające się z humanistów-literatów uprawnionych do zbierania, uporządkowywania i korekty dokumentów Kościoła. Kanonizował świętą Katarzynę Sienieńską. Chciał nawet stanąć na czele flotylli, aby walczyć z Turkami. Jednak zupełnie wyczerpany fizycznie zmarł 15 sierpnia 1464 roku jeszcze przed zaokrętoowaniem w Ankonie. Jego trumna została przewieziona do Rzymu i złożona w Kościele San Andrea della Valle.

Sykstus IV (1471 – 1484). Francesco della Rovere urodził się w Savonie. Został wybrany 9 sierpnia, a intronizowany 25 sierpnia 1471 roku. Był dobrym politykiem i mecenasem sztuki. Zlecił postawienie Kaplicy Sykstyńskiej, zdobionej freskami Michała Anioła. W czasie trwania jego pontyfikatu powołano Gwardię Szwajcarską, która do dzisiaj jest na usługach papieża. W 1471 roku wybito dla niego monety z motto „Urbe Restituta”. Sykstus zlecił wybudowanie tak zwanego Ponte Rotto (zniszczony most), który Marek Aureliusz polecił postawić w 161 roku po Chrystusie, a który runął w 792 roku. Później otrzymał nazwę Most Sykstusa. Sykstus V był w posiadaniu prywatnej kolekcji klasycznych rzeźb, które umieścił

w pałacach Kapitolu. Było to pierwsze muzeum na świecie i tworzyło rdzeń dzisiejszych *Musei capitolini*. Zwiedzającym udostępnił je Klemens XII (1730 – 1740).

Na 19 marca wyznaczył święto św. Józefa. Obchodził siódmy Rok Jubileuszowy 1475 i przedłużył go aż do Wielkanocy 1476 roku. Chociaż papież Mikołaj V wyznaczył obchody Roku Jubileuszowego co 50 lat, papież Paweł II 19 kwietnia 1470 roku wydał bullę, w której postanowił, iż obchody Roku Świętego będą odbywać się co 25 lat. Papież Sykstus IV 29 sierpnia 1473 roku wydał bullę zawierającą konkretne wytyczne, która może być uznawana za pierwszy druk tego typu z tekstem dwujęzycznym, po łacinie i w języku „ludowym”. W tym dokumencie papież oświadczył, że życzy sobie, „aby wszystkie budynki były dokładnie i należyście naprawione oraz aby przy pomocy odpowiednich środków zostały pokryte wszystkie potrzeby miasta”. Bazylika św. Jana na Lateranie i cały należący do niej kompleks zostały starannie odnowione i upiększone, a na

PAPIESTWO W EPOCE OŚWIECENIA, 1621 - 1799

.....
*Rewers, średnica 6 cm, medal bity
w złocie, srebrze (na zdjęciu) i tombaku*

środku placu przed bazyliką umieszczono pomnik – rzeźbę Marka Aureliusza na koniu, która była przez długi czas schowana. Pomnik ten został później umieszczony na Kapitolu. Kościoły rzymskie i kaplice zostały odrestaurowane. Również kardynałowie, zgodnie z życzeniem papieża, wręcz konkurowali ze sobą w działaniach mających na celu ochronę świątyń i prywatnych kapliczek. Sykstus chciał pokazać pielgrzymom udającym się do Rzymu, miasto w całej jego okazałości – miasto, które sam nazywał „Miastem Kapłańskim”. Kronikarz z tej epoki pisze, iż w czasie obchodów święta Wniebowstąpienia, podczas papieskiego błogosławieństwa obecnych było ponad 200-tysięcy pielgrzymów. Do sławnych osobistości, które tego Roku Jubileuszowego przybyły do Rzymu ze względu na możliwość uzyskania odpustu zupełnego, można wymienić: króla Neapolu Ferdynanda, duńską królową Dorotę, króla Węgier Macieja Korwina, jak również duńskiego króla Krystiana, który przyodził czarne ubranie na znak pokuty i zlecił wybite monety na pamiątkę Roku Jubileuszowego. Z okazji tej uroczystości odrestaurowano również Szpital Ducha Świętego, aby mógł oferować biednym schronienie i pomoc. Sykstus IV zmarł 12 sierpnia 1484 roku. Został pochowany w Bazylice św. Piotra.

Leon X (1513 – 1521). Giovanni de’Medici był wykształconym synem Lorenzo de’Medici, urodził się 11 grudnia 1475 we Florencji. W wieku 14 lat został kardynałem, a w wieku 37 lat papieżem. Był wielkim przyjacielem humanistów, literatów i artystów, których darzył szacunkiem. Na papieża wybrano go 11 marca, a intronizowano 19 marca 1513 roku. Z okazji uroczystego wprowadzenia papieża Leona X na Lateran, na łuku triumfalnym jako nawiązanie do pontyfikatów Aleksandra VI (1492 – 1503), Juliusza II (1503 – 1513) oraz Leona X umieszczono cytat: „W swoim czasie rządziła Wenus, potem przyszła kolej na boga wojny, teraz przychodzi, majestatyczna Minerwa, twój dzień.”

Z jego pontyfikatem jest związany początek reformacji i „schizmy zachodniej”. Leon X jak również papież Juliusz II (1503 – 1513) w związku z budową Bazyliki św. Piotra ogłosili odpust dla wszystkich, którzy wspomogą budowę. Wraz z darem finansowym związany był warunek okazania skruchy, jak to zawsze bywa w przypadku odpustów. Trzeba jednak przyznać, że realizacja przepisów papieskich w praktyce pozostawiała wiele do życzenia. Nie obeszło się bez zbyt swobodnej interpretacji przepisów przez ludowych kaznodziejów, gdzie kosztem wartości duchowych płynących z odpustów zbyt mocno podkreślali wkład finansowy w budowę kościoła papieskiego. Dziewięćdziesiąt pięć tez sformułowanych przez Lutra (ich wywieszenie na drzwiach kościoła zamkowego w Wittenbergu w wigilię Wszystkich Świętych w 1517 roku przez Lutra jest kwestionowane), stało się okazją do powstania wielu pytań, ponieważ M. Luter występował nie tylko przeciw odpustom, ale także przeciw władzy najwyższego pasterza Kościoła – papieża.

Papież Leon X w bulli *Exsurge Domine* (1520) potępił 41 zdań wyjętych z zapisów Lutra, jednocześnie żądając, aby ten w ciągu 60 dni odwołał swoje poglądy. Luter jednak nie ustąpił. Nie tylko nie odwołał spornych kwestii, ale w grudniu 1520 roku przy udziale swoich zwolenników spalił w Wittenbergu papieską bullę. W odpowiedzi na ten czyn papież ekskomunikował go w nowej bulli *Decet Romanum pontificem*, wydanej 3 stycznia 1521 roku. W tej sytuacji cesarz był zobowiązany, w świetle ówczesnego prawa, uwięzić i stracić heretyka. Ponieważ jednak ten w „kapitulacji wyborczej” zobowiązał się, iż nie osądzi żadnego „heretyka”, który nie został wysłuchany przed rzymskim sejmem, M. Luter został wezwany do Wormacji. Dopiero tam – kiedy Luter odmówił odwołania swoich nauk – cesarz obłożył go klątwą (8 maja 1521 roku). Napięta sytuacja polityczna oraz rozwój druku dodatkowo przyspieszyły szerzenie się reformacyjnych poglądów.

Papież Leon X zmarł 1 grudnia 1521 roku. Został pochowany w Kościele Santa Maria sopra Minerva.

Hadrian VI (1522 – 1523). Pierwotnie M. Luter nie chciał i nie przewidywał następstw, które przyniosła reformacja (Europa – oprócz Rosji i Bałkanów – w połowie XVI wieku liczyła 60 milionów mieszkańców; około jedna trzecia przeszła na reformację). Po nim i obok niego pojawiali się inni reformatorzy, a zgodnie z zasadą wolności w nauczaniu reformacji wytworzyły się grupy, z którymi on się nie zgadzał i sam określał jako bluźnierców. Wiele wspólnot, które zrodziły się pod wpływem reformacji, odwołuje się do niego, chociaż w jego epoce często nie prowadziło to do niczego innego niż opanowanie Kościoła przez władzę świecką.

W tym niespokojnym okresie na tronie papieskim zasiadł Adriaan Florenszoon Boeyens. Pochodził z holenderskiego Utrechtu, gdzie przyszedł na świat 2 marca 1459 roku jako syn cieśli. Został wybrany po 14-dniowym konklawe, 9 stycznia 1522 roku, w czasie jego nieobecności. Działał jako biskup w Tortose (Hiszpania). Pełniąc posługę papieską posługiwał się swoim pierwotnym imieniem.

Nowy papież był osobą wykształconą, pobożną, znaną z surowych obyczajów. Był papieżem reform, jak wymagała tego epoka. Rozpoczął bezlitosną walkę ze wszystkimi, którzy osłabiali Kościół od wewnątrz, jak również występował przeciw zewnętrzny atakom ze strony Turków, jednak bez większego powodzenia. Ze względu na nacisk, który kładł na przeprowadzanie reform, nie spotkał się w Rzymie ze zrozumieniem. W czasie jego pontyfikatu w Rzymie szalała dżuma (codziennie liczba ofiar mogła sięgać nawet 100).

Zmarł 14 września 1523 roku. Pierwotnie został pochowany w Bazylice św. Piotra. Charakterystyczny jest napis, który zobni nagrobek Hadriana VI w niemieckim kościele narodowym Santa Maria dell’Anima, gdzie później przeniesiono jego ciało: „Tu spoczywa Hadrian VI, który za największe nieszczęście

uważał fakt, że musiał panować.“ A także: „Jak wiele zależy od tego, w jakiej epoce żyć będzie znamienity mąż.“

Aż do czasu pontyfikatu Jana Pawła II (1978 - 2005) był ostatnim papieżem, który nie był Włochem z pochodzenia.

Paweł III (1534 - 1549). Był papieżem przez 15 lat i 1 miesiąc. Alessandro Farnese urodził się w 1468 r. w Canine pri Viterbe. W 1493 roku Aleksander VI mianował go kardynałem. W służbie papieża pracował już przed wyborem, przez całe 40 lat, także kolegium kardynałów darzyło go wielkim szacunkiem. Za papieża został wybrany 12 października 1534 roku. Chociaż Paweł III był jeszcze „dzieckiem renesansu“ i nie można uważać go za pierwszego papieża reformy katolickiej, należy upatrywać w nim tego, który przygotował jej drogę. Nadmierna życzliwość, jaką okazywał swoim krewnym była z pewnością wielką wadą tego papieża, co zainspirowało Marcina Lutra do popelnienia pamfletu *Przeciw papieżstwu w Rzymie założonemu przez diabla*.

Paweł III wspierał reformy, co mogło przejawiać się również w mianowaniu przez niego szeregu kardynałów o silnie chrześcijańskich poglądach. W 1536 roku Paweł III założył komisję reformatorską, która opracowała samokrytyczny spis dotyczący niedostatków Kościoła i środków do ich wyeliminowania. Papież wspierał nowo powstałe wspólnoty zakonne teatynów, kapucynów, barnabitów, somasków, urszulanek i położył fundament pod przyszłe Towarzystwo Jezusowe (1540). W 1542 roku doszło do utworzenia rzymskiej inkwizycji. Największe zasługi dla odnowy w duchu katolickim Paweł III zyskał przez zwołanie Soboru Trydenckiego (1545 - 1563).

Był wielkim mecenasem kultury i sztuki. Michała Anioła mianował dożywotnim architektem Bazyliki św. Piotra. Uczynił go odpowiedzialnym za nowy wygląd Kapitolu, Ostatni Sąd w Kaplicy Sykstyńskiej oraz kolejne freski w Capella Paolina. Z pontyfikatu Pawła III zachowało się wiele portretów przedstawiających jego osobę. Znamienity obraz namalował Tizian. Mówiło się, że ludzie, którzy go oglądali, ściągali kapelusze z głów, myśląc, że widzą samego papieża.

Na mocy bulli „Licet ab initio“ (21.7. 1542) Paweł III założył „Najwyższą Świętą Kongregację Świętego Oficjum“, aby tłumiła szerzące się herezje, przestępstwa przeciw wierze oraz przestępstwa naruszające jedność Kościoła. Wydał również bullę z poleceniami na Rok Jubileuszowy 1550, jednak nie dożył jego inauguracji.

Zmarł 10 listopada 1549 roku. Został pochowany w Bazylice św. Piotra w jednym z najpiękniejszych grobowców.

Św. Pius V (1566 - 1572). Katolickie odrodzenie w duchu reform rozpoczęło się już przed protestancką reformacją, która co prawda przyczyniła się do jego przyspieszenia, ale nie stanowiła głównej przyczyny tej zmiany. Katolickie odrodzenie było ruchem niezależnym, ponieważ inspiracje dla reform czerpano z wielu katolickich ośrodków jednocześnie, poczy-

XIX WIEK

Watykan i zjednoczone Włochy, 1800 - 1903

Awers, średnica 6 cm, medal bity
w złocie (na zdjęciu), srebrze i tombaku

nając od wielkich świętych, przez bractwa, nowożytne zakony, kręgi humanistyczne, papieży reformatörów, aż po reformę starych wspólnot zakonnych.

W atmosferze powszechnego religijnego odrodzenia powstawały liczne grupy laickie, które oddawały się studiowaniu Pisma Świętego rozumianego jako środek do osiągnięcia chrześcijańskiej doskonałości. Silne tendencje reformatorskie były widoczne wśród elit intelektualnych, szczególnie w kręgach humanistycznych w krajach na północ od Alp (Holandia, Francja, Niemcy). Kluczową postacią był bez wątpienia wielki humanista i teolog Erazm z Rotterdamu (właściwie Gerhard Gerhards; 1465 - 1536). Postulował powrót do źródeł i pragnął odrodzenia chrześcijaństwa właśnie w tym duchu. Jego ideą było: „Przez wolność ducha do prawdziwej pobożności.“ Chociaż wiele łączyło go z reformacją, ostatecznie wypowiedział się przeciw niej i przeciw samemu M. Lutrowi, co wyraził w polemicznym dziele *O wolnej woli*. Podobne poglądy głosił

wybitny angielski humanista Thomas Morus, ogłoszony później świętym (1477 – 1535). Oboje, chociaż w inny sposób, krytykowali przyzwyczajenia jednostek i społeczeństwa oraz podnosili kwestię konieczności wprowadzenia zmian w Kościele.

Wspólną cechą wszystkich katolickich ruchów reformatorskich pod koniec XV wieku i w pierwszej połowie XVI wieku był nacisk na pogłębienie pobożności i ogólne zwiększenie aktywności wierzących. W tym kontekście o wiele bardziej zrozumiałe staje się dzieło reform podjętych przez Sobór Trydencki (1545 – 1563) – rozpoczął nowy etap w dziejach Kościoła.

Nowy papież Antonio (Michele) Ghislieri urodził się 17 stycznia 1504 roku w Boscomarengo (przy Aleksandrii). Został wybrany 7 stycznia 1566 roku, a koronowany 17 dnia tego samego miesiąca. Usiłował zatrzymać szerzące się herezje poprzez wspieranie edukacji wśród ludu. Jako były dominikanin był osobą pobożną i surową wobec siebie. Codziennie odprawiał mszę, co w tych czasach nawet dla gorliwych księży nie było takie oczywiste. Również dwór papieski, idąc za przykła-

dem papieża, musiał uczyć się oszczędności. Cały Rzym miał pójść w jego ślady.

Pius V wydał w 1566 roku *Katechizm Rzymski*, dwa lata później *Brewiarz Rzymski*, a w 1570 roku *Mszal Rzymski*. Określono tym samym liturgię rzymską aż do Soboru Watykańskiego II. Wyjątek stanowiły wspólnoty kościelne, które miały inną, co najmniej dwustuletnią tradycję (typowym przykładem jest ryt ambrojański w Mediolanie, który różni się od rzymskiego tekstami i liczeniem czasu).

Papież wyrzekł się każdego rodzaju nepotyzmu, walczył przeciwko nadużyciom i reorganizował kurię. W bulli *Regnans in excelsis* z 15 lutego 1570 roku nałożył na Elżbietę I (1558 – 1603) karę kościelną, przez co została pozbawiona królewskiego tronu.

Pius V zasłużył się dla zwycięstwa chrześcijan nad Saracenami w bitwie pod Lepante w 1571 roku.

Papież Pius V zmarł 1 maja 1572 roku. Jest pochowany w Bazylice Santa Maria Maggiore. W 1712 roku ogłoszono go świętym.

PAPIESTWO W OKRESIE OŚWIECENIA, 1621 – 1799

Urban VIII (1623 – 1644). Po trudnym konklawe (19 lipca – 6 sierpnia) wybór padł na Maffeo Barberiniego. Urodził się we Florencji w 1586 roku. Na tronie papieskim zasiadł 29 września 1623 roku.

Urban VIII był człowiekiem wykształconym, błyskotliwym i pewnym siebie. Wielkie poruszenie wywołało skazanie w 1633 roku słynnego przyrodnika Galileusza (+1642) przez Święte Oficjum: w łagodnym więzieniu domowym miał recytować psalmy pokutne raz w tygodniu przez 3 lata.

Obchodził trzynasty Rok Święty (1625). Na mocy bulli *Pontificia Sollicitudo* z 25 czerwca 1625 roku papież z okazji Roku Jubileuszowego udzielił odpustu zupełnego również tym, którzy nie mogli przybyć do Rzymu: siostrom zakonnym w klauzurze, pustelnikom (trapiści, kamedułowice), chorym, więźniom i wszystkim tym, którzy z różnych powodów nie mogli pojawić się w Rzymie. Papież wydał osobiste zarządzenie, na mocy którego zakazywał noszenia broni, ponieważ „uważało się za właściwe, aby w świętym Roku Jubileuszowym uchronić miasto Rzym przed jakąkolwiek przemocą i nikczemnością”. Ponieważ dużym zagrożeniem była epidemia dżumy, która wybuchła na Sycylii, papież Urban VIII zdecydował, że względu na bardziej płynny przepływ pielgrzymów, na zastąpienie wizyty w Bazylice św. Pawła za murami odwiedzeniem Kościoła Trastevere.

W międzyczasie postępowaly prace w nowej Bazylice św. Piotra. Bernini uważnie obserwował budowę baldachimu nad

grobem św. Piotra w sercu bazyliki, a na placu wznosiła się imponująca kolumnada. Rzym zyskiwał nowy, subtelny wygląd.

Papież Urban VI zlecił odrestaurowanie Panteonu, postawienie letniej siedziby papieża w Castel Gandolfo. Przy upiększaniu Rzymu Urban VIII konkurował ze swoimi bratanekami, co wśród Rzymian nie przysporzyło mu jedynie przyjaźni. Zlecił usunięcie okuć z brązu w przedsionku Panteonu oraz odlanie z nich armaty dla Zamku Anielskiego. Część brązu została zużyta na baldachim w Bazylice św. Piotra. Te działania sprawiły, że do Urbana VIII, który pochodził z rodu Barberini, przylgnął uszczypliwy paszkwil następującej treści: „Quod non fecerunt barbari, nunc fecerunt Barberini” (Czego nie zrobili barbarzyńcy, zrobili Barberini).

Papież zmarł 29 lipca 1644 roku. Został pochowany w Bazylice św. Piotra.

Klement XIII (1758 – 1769). Okres XVII – XVIII charakteryzował się nowymi kierunkami myślenia, które były wymierzone przeciw autonomii Kościoła. Cechował je elityzm, ekskluzywność i odwoływanie się do ludzkiego rozumu oraz intelektualnych zdolności nowoczesnego człowieka. Dominującym ruchem myślicielskim w XVIII wieku było oświecenie. Jego „rolą” było odrzucenie nadprzyrodzonej religii i przekonanie, że wszystko można zrozumieć i wyjaśnić przy pomocy rozumu i zmysłów. W tej atmosferze przebiegał także pontyfikat papieża.

Papież Klemens XIII, właściwie Carlo Rezzonico, urodził się 7 marca 1693 roku w Wenecji. Za papieża wybrano go 6 lipca 1758 roku, a po dziesięciu dniach został intronizowany. Nowy papież, który studiował na uniwersytecie w Padwie, był pełen życzliwości i dobroci, choć według niektórych był także nieśmiały i niezdecydowany. Z wdzięczności wobec Klemensa XII (1730 - 1740), który mianował go kardynałem, wybrał imię Klemens XIII. Surowy lecz lojalny nie został pozytywnie przyjęty przez niektóre kraje katolickie, gdzie ograniczył różne prawa świeckie Kościoła.

Cały jego pontyfikat był związany z zagadnieniem zakonu jezuitckiego. Wrogość wobec tego poddanego papieżowi zakonu wynikała głównie z negatywnego nastawienia do Następcy Piotra oraz wobec Rzymu w ogóle, co było motywowane gallikanizmem i jansenizmem. Z drugiej strony duży wpływ jezuitów na wydarzenia polityczne, działalność misyjną w kolonizowanych krajach na rzecz rdzennych mieszkańców czy podejście do problemów teologicznych dawały pretekst do rozważań nad pełnioną przez nich rolą. Klemens XIII starał się zapobiec niesprawiedliwym oskarżeniom, jednak bez jakiegokolwiek skutku. W tym duchu w 1765 roku opublikował również bullę *Apostolicam pascendi munus*. Pomimo tego już w 1759 roku zakon został zlikwidowany w Portugalii, w 1764 roku we Francji, 1767 roku w Hiszpanii, w Królestwie Neapolu i na Sycylii, a w 1768 roku w Parmie i Piacenzie.

Papież Klemens XIII przyczynił się do wysuszenia bagien w okolicy Rzymu, co planował zrobić już Sykstus V, dzięki czemu poprawił jakość powietrza w Wiecznym Mieście. Zlecił dokończenie Fontanny di Trevi, jednego z największych barokowych monumentów Rzymu.

Zmarł w tajemniczych okolicznościach 2 lutego 1769 roku. Został pochowany w Bazylice św. Piotra w Rzymie.

Pius VII (1800 - 1823). Rewolucja Francuska (1789) w wyraźny sposób przyczyniła się do szerzenia oświeceniowych idei w Europie Zachodniej. Proces ten przebiegał następnie w okresie napoleońskim i dotknął całą Europę. Stary kontynent zmienił swoje oblicze.

Podobnie jak jego poprzednik, również nowy papież - Luigi Barnaba Chiaramonti - urodził się w Cesenie, 14 sierpnia 1742 roku. Papieżem został wybrany w Wenecji w dniu 14 marca 1800 roku, a po siedmiu dniach zasiadł na tronie św. Piotra.

Pius VII, pierwotnie benedyktyn, w 1785 roku został biskupem w Imoli i uzyskał nominację kardynalską. Według historyków był osobą „tolerancyjną i nastawioną na reformy”. W 1801 roku zawarł konkordat z Napoleonem (1804 - 1814), co umocniło Kościół we Francji. Koronował go na cesarza w Paryżu w poniżających warunkach (1804 r. - kiedy cesarz, w obecności papieża, sam włożył sobie koronę cesarską na głowę). Krótko przed koronacją Napoleona papież dowiedział się, że małżeństwo przyszłego cesarza z Józefiną nie było małżeństwem kościelnym. Papież odmawia koronacji słowa-

XIX WIEK

Watykan i zjednoczone Włochy, 1800 - 1903

Rewers, średnica 6 cm, medal bity
w złocie, srebrze (na zdjęciu) i tombaku

mi: „O córko, w jakim godnym pożałowania stanie żyjesz... Po cóż Ci korona, skoro Twojemu związkowi nie pobłogosławiły niebios?” Napoleon, przepełniony gniewem, w końcu ustąpił i o północy przed koronacją pozwolił na zawarcie małżeństwa, którego udzielił im jego stryj - kardynał Fesch. Pontyfikat Piusa VII był naznaczony przez nieporozumienia z Napoleonem, który w 1808 roku zajął Rzym, a rok później kazał wywieźć papieża do Savony, a następnie do Francji. Dopiero w 1814 roku Pius VII mógł wrócić do Wiecznego Miasta. Fakt, że papież miał odwagę stawić czoła Napoleonowi, na którego nałożył karę kościelną - ekskomunikę, choć przywódcy na kontynencie przed nim kapitulowali, przyniosły papieżowi ogromny prestiż. Np. w 1819 roku francuski filozof i wysłannik w Petersburgu napisał książkę zatytułowaną *Du Pape (Od papieża)*, w której nieomylnego papieża określił jako gwarancję porządku i stabilności na świecie. Sekretarzem stanu Piusa VII był znany kardynał Consalvi.

W tym okresie pojawia się ruch, który jest określany mianem „ultramontanizmu“ (z lat. *ultra montes* – za górami, zatem za Alpami). Podkreślał autorytet papieża i nieograniczoną władzę papieża w stosunku do państwa. W ten sposób ruch przeciwstawił się ruchom liberalnym (gallikanizm, jansenizm, józefinizm, febronianizm...).

7 sierpnia 1814 roku na mocy bulli *Sollicitudo animarum* papież przywrócił zakon jezuitów. Zatwierdził i wprowadził

biało-żółtą flagę papieską. W Watykanie założył Lapidarium, efekt żmudnej pracy Gaetana Mariniego oraz muzeum Chiamonti. Zlecił również utworzenie Galerii Watykańskiej, której zbiory należą do jednych z najbogatszych na świecie. W 1804 roku potwierdził erygowanie Biskupstwa Koszyckiego.

Zmarł 20 sierpnia 1823 roku. Został pochowany w Bazylice św. Piotra.

XIX WIEK – WATYKAN I ZJEDNOCZONE WŁOCHY, 1800 – 1903

W XIX wieku, zwłaszcza w jego drugiej połowie, Kościół musiał stawić czoła nie tylko liberalnym reżimom, ale również licznym ruchom filozoficznym, naukowym, politycznym i ideologicznym, jak np. materializm, agnostycyzm, ateizm, nacjonalizm, socjalizm, komunizm. Kościół nie był przygotowany na taką konfrontację i zamiast podjęcia dialogu, wyraził swój sprzeciw. Podejście to można było zaobserwować podczas pontyfikatu **Grzegorza XVI (1831 – 1846)**, rodzimego Wenecjanina, mnicha kamedulskiego, profesora filozofii. W Rzymie działał od 1795 roku i był świadkiem, jak w 1799 roku Francuzi uwięzili papieża Piusa VI, który zmarł w więzieniu. Wtedy opublikował dzieło pod tytułem *Triumf Stolicy Świętej i Kościoła nad nowatorami*. Bronił w nim papieskiej nieomyłności i władzy świeckiej Stolicy Świętej, a także odrzucał możliwość podporządkowania się państwu. Jako późniejszy prefekt Kongregacji ds. Szerzenia Wiary wniósł nowe elementy do pracy misjonarskiej. W posłudze papieskiej przejawiał negatywny stosunek do włoskiego nacjonalizmu. W encyklice *Mirari vos* potępił odłączenie Kościoła od państwa i nowoczesny liberalizm. Do nauk, które krytykował, należały racjonalizm i fideizm. Zaprotestował (1845) przeciw prześladowaniu katolików w Rosji. Wspierał prace badawcze w rzymskich katakumbach i założył muzeum etruskie i egipskie w Watykanie, jak również chrześcijańskie muzeum na Lateranie.

Bł. Pius IX (1846 – 1878), właściwie Giovanni Maria Mastai-Ferretti, urodzony 13 maja 1792 roku w Senigallia, wybrany papieżem 16 czerwca 1846 roku. Na początku uważano go za liberała, co wzbudzało entuzjazm w jego otoczeniu. Jednak kryzys rewolucyjny w 1848 roku (*Wiosna Ludów*) zdecydował o jego stosunku do ruchów wyzwoleniczych. Dnia 24 listopada 1848 roku Pius IX musiał uciekać z Rzymu, ponieważ (9 lutego 1849 roku) odmówił prowadzenia wojny przeciw Austrii. Włoski parlament podjął uchwałę o pozbawieniu papieża jego mocy świeckiej. W wyniku ingerencji europejskich mocarstw Pius IX wrócił do Rzymu (14 kwietnia 1850 roku). Francuskie wojska pozostały w Rzymie do 1870 roku i tym sposo-

bem utrzymały na czas polityczny wpływ papieża. Wszystkie te wydarzenia zdecydowały o negatywnym stosunku Piusa IX do nowożytnych ruchów wolnościowych.

Pius IX ogłosił (8 grudnia 1854 roku) dogmat o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Marii Panny. Swoją nieufność wobec nowożytnego systemu wolnościowego wyraził w encyklice *Quanta cura* (1864), do której załączył *Syllabus*, czyli spis nowożytnych herezji.

Pomimo tego, iż w czerwcu 1867 roku Pius IX wyszedł z propozycją zwołania soboru powszechnego, nie chodziło mu o wyjaśnienie papieskiej nieomyłności. W końcu jednak, pomimo braku zgody niektórych uczestników soboru, wypowiedzi dotyczące papieża zostały włączone do konstytucji *De Ecclesia Christi* oraz do konstytucji dogmatycznej *Pastor aeternus*. Odnoszą się one nie tylko do nieomyłności papieża w kwestiach wiary i obyczajów – *Ex cathedra*, ale również zakresu papieskich uprawnień. Dzisiaj można jednoznacznie stwierdzić, że większość ojców soboru podejmowała działania na rzecz ograniczenia praw Kościoła u poszczególnych władców (np. we Francji w ogóle nie weszły w życie reformy Soboru Trydenckiego).

Pontyfikat Piusa IX w kwestiach misyjnych może być uważany za czas przełomu. O ile w 1815 roku liczba misjonarzy katolickich, którzy pracowali na kontynentach pozaeuropejskich, nie przekraczała 300 (nie licząc tych, którzy zajmowali się działalnością dydaktyczną i wychowawczą), to w 1900 roku było ich 6100. W ten sposób w latach 1840 – 1878 liczba katolików w krajach misyjnych wzrosła trzykrotnie – z niecałych 5 milionów do 15 milionów.

Papież Pius IX zmarł 7 lutego 1878 roku w wieku 86 lat. Został pochowany w San Lorenzo fuori le Mura w Rzymie. W Roku Jubileuszowym 2000 został ogłoszony błogosławionym.

Papież Leon XIII (1878 – 1903), właściwie Vincenzo Giachino Pecci, urodził się 2 sierpnia 1810 roku w Carpineto Romano. Papieżem wybrano go 20 lutego 1878 roku. Od momentu przyjęcia święceń kapłańskich (1837) pozostawał w papieskich służbach dyplomatycznych. Dał się poznać jako

papież, który chciał poprowadzić Kościół w duchu tradycyjnej nauki w stanie nienaruszonym, również w nadchodzącej epoce nowożytnej. W niektórych obszarach nawiązywał do poglądów Piusa IX, jak np. w kwestii sprzeciwu wobec socjalizmu, komunizmu i nihilizmu, co wyraził w encyklice *Quod apostolic muneris* (1878), a także wolnomularstwa w encyklice *Humanum genus* (1884). Na polu intelektualnym w encyklice *Aeterni Patris* (1879) podkreślał znaczenie św. Tomasza z Akwinu. W tym celu powołano w Rzymie Akademię Papieską św. Tomasza (1880). Wspierał również wydział astronomii i nauk przyrodniczych w Watykanie i wezwał katolickich historyków do kierowania się w swojej pracy zasadą obiektywizmu. Z tego powodu udostępnił (1883) Archiwa Watykańskie naukowcom, bez względu na ich wyznanie.

Ze względu na nowe, krytyczne metody, w encyklice *Providentissimus Deus* (1893) ustanowił wytyczne odnoszące się do badań biblijnych. Kilka dokumentów poświęcił kwestii ładu

społeczno-demokratycznego. Jego najsłynniejsza encyklika *Rerum novarum* (1891) dotyczyła problemów społecznych, wyraził w niej poparcie dla własności prywatnej, ale również sprawiedliwego wynagrodzenia, praw pracowników i związków zawodowych. To zaangażowanie w kwestie sprawiedliwości społecznej przyniosło mu tytuł „papieża pracujących”. Nawet jeśli na przełomie wieków Kościół przeżywał kryzys w wielu obszarach, nie można nie zauważyć śladów odrodzenia, które przejawiało się także w powstaniu nowych wspólnot zakonnych. W latach 1819 – 1912 w Kościele powołano 380 nowych zakonów i kongregacji.

W tamtym czasie Bóg troszczył się o swój lud w nadzwyczajny sposób. Świadczą o tym objawienia Matki Bożej w Lourdes (1858) i w Fatimie (1917) oraz w innych miejscach miłosierdzia.

Papież Leon XIII zmarł 20 lipca 1903 roku w imponującym wieku 93 lat. Jego ciało pochowano w Bazylice Laterańskiej.

OKRES NAJNOWSZY – PAPIESTWO I NOWOCZESNE PAŃSTWO WATYKANSKIE, 1903 – WSPÓŁCZESNOŚĆ

Św. Pius X (1903 – 1914). Wiek dwudziesty przynosi wielu wielkich papieży, którzy przywrócili temu dostojnemu urzędowi wcześniejszą rangę, a ich poglądy na liczne wydarzenia społeczne i polityczne budziły powszechną sympatię. Szacunek i podziw zyskały także u ludzi spoza Kościoła. Świadczy o tym również pontyfikat Piusa X, którego mottem stało się: „Odnówić wszystko w Chrystusie” – gdyż rzeczywiście przyniósł ze sobą wewnętrzną odnowę Kościoła. Św. Pius X, właściwie Giuseppe Melchiorre Sarto, urodził się 2 stycznia 1858 roku w Riesse (Treviso). Papieżem został wybrany 4 sierpnia 1903 roku.

Zalecał częstą, nawet codzienną Komunię świętą. Zarządził przyjmowanie Eucharystii przez dzieci w wieku, w którym będą w stanie odróżnić zwykły chleb od eucharystycznego. Podjął kroki w celu podniesienia duchowego i moralnego poziomu kleru oraz jego działalności duszpasterskiej. Nakazał księżom odbywanie ćwiczeń duchowych co trzy lata. Przyczynił się także do stłumienia tzw. *modernizmu*.

Ma także zasługi na polu „Kodyfikacji prawa kanonicznego”. Rozpoczął wydawanie dokumentu urzędowego *Acta Apostolicae Sedis*, w którym do dzisiaj publikowane są ustawy i dokumenty Kurii Rzymskiej. Zlecił reorganizację obserwatorium astronomicznego i galerii obrazów, założył Instytut Biblijny. Zniósł zakaz uczestnictwa katolików w życiu publicznym w Królestwie Włoskim. Kolejnym ważnym dziełem Piusa X była reforma mszału i brewiarza rzymskiego oraz muzyki liturgicznej.

Zmarł 20 sierpnia 1914 roku. Został pochowany pod ołtarzem Ofiarowania w Bazylice św. Piotra. Chociaż papież Pius X

w wielu kwestiach był głęboko konserwatywny, jak oceniało go wielu współczesnych, był jednym z najkonstruktywniejszych papieży reformatorów w ogóle. Jako człowiek łaskawy i szczerego serca zyskał sympatię wielu. Dlatego uznanie go za błogosławionego (3 czerwca 1951 roku), a później świętego (29 maja 1954 roku) było życzeniem wszystkich tych, którzy go znali. W ten sposób po ponad trzystu latach w Stolicy Papieskiej pojawił się ponownie papież – święty (ostatnim świętym – papieżem był św. Pius V. + 1572).

Benedykt XV (1914 – 1922) był rodzimym mieszkańcem Genui, gdzie przyszedł na świat 21 listopada 1854 roku. Jego prawdziwe nazwisko to Giacomo della Chiesa. Został wybrany papieżem 3 września 1914 roku.

Jego pontyfikat był dość trudny ze względu na bardzo ciężką sytuację podczas I wojny światowej. Starał się jednak, nawet w czasach wojny, być ojcem wszystkich chrześcijan. Jego głos wołający o pojednanie, niestety, zanikł w wojennym chaosie. Dlatego też usiłował chociaż złagodzić szkody wywołane przez wojnę. Zarządził, aby strony walczące wzajemnie wymieniały rannych, a w Rzymie ustanowił urząd, który poszukiwał zaginionych żołnierzy. Nakłaniał Szwajcarię, aby przyjęła żołnierzy chorych na gruźlicę z dowolnego kraju. Nuncjusze papiescy odwiedzali obozy jenieckie. Za ich pośrednictwem papież starał się poprawić sytuację jeńców.

1 sierpnia 1917 wysłał Aliantom i Państwu Centralnym siedmiopunktowy plan, w którym proponował pokój oparty bardziej na sprawiedliwości niż zwycięstwach militarnych.

Niestety, bez sukcesu. Podczas jego pontyfikatu liczba państw, których placówka dyplomatyczna znajdowała się w Watykanie zwiększyła się z 14 na 27 (między nimi była również Francja czy Anglia, które zerwały stosunki dyplomatyczne z Watykanem trzy wieki wcześniej). Beatyfikował Joannę d'Arc (spalona w 1431 roku).

Papież zyskał przydomek „papież-misjonarz” ze względu na podejmowane przez niego inicjatywy w tym kierunku; szczególnie wspierał wychowanie hierarchii z miejscowej ludności. Założył Uniwersytet Najświętszego Serca. Przepisem z 22 maja 1920 roku wprowadził nowy protokół dla odwiedzin katolickich władców w Rzymie. Potwierdził potępienie „modernizmu”, które wyraził Pius X. W 1917 roku wydał *Kodeks prawa kanonicznego*, który zainicjował Pius X. Zabiegał o pojednanie ze wschodnimi wspólnotami chrześcijańskim, w tym celu założył Kongregację ds. Kościołów Wschodnich (1 maja 1917 roku) oraz Papieski Instytut Wschodni w Rzymie (15 października 1917 roku). Zatwierdził projekt Museo petriano, w którym miało znajdować się wszystko co udało się zachować z pierwotnej bazyliki Konstantyna.

W powojennej Europie w wielu państwach pojawiła się pomoc materialna, której udzielał ten wielki papież. Międzynarodowego pojednania domagał się również w dokumencie *Pacem Dei munus* (1920). Nie został jednak zaproszony na konferencję pokojową w Wersalu ani do Ligi Narodów, nawet przez przedstawiciela. Na znak wdzięczności Turcy postawili w Istambule pomnik z napisem: „Wielkiemu papieżowi tragicznego okresu Benedyktowi XV, dobroczyńcy narodów, bez względu na narodowość i wiarę, na znak wdzięczności.” Zmarł 22 stycznia 1922 roku. Został pochowany w Bazylice św. Piotra.

Pius XI (1922 – 1939). Papież – uczony, który uzyskał trzy doktoraty na rzymskich uniwersytetach, działał w służbach dyplomatycznych (1919 – 1921) w Polsce. Był arcybiskupem Mediolanu, a w kolejnym roku – 6 lutego 1922 roku – został wybrany papieżem. Jego pierwszym publicznym aktem było udzielenie błogosławieństwa *Urbi et Orbi* z zewnętrznego balkonu Bazyliki św. Piotra, co było gestem pojednania wobec włoskiej władzy, którego nie wykonał żaden papież od czasu upadku Państwa Papieskiego (1870).

Papież Pius XI, właściwie Achille Ratti, urodzony 31 maja 1857 roku w Desio, za swoje motto przyjął: „Pokój Chrystusa w państwie Chrystusa.” Swoją postawą starał się udowodnić, że Kościół powinien aktywnie uczestniczyć w życiu społeczeństwa, a nie izolować się od niego. W pierwszej encyklice *Ubi arcano* (1922) założył *Akcję Katolicką* – co prowadziło do ścisłej współpracy laików z hierarchią. W odpowiedzi na epokowy sekularyzm ogłosił święto Chrystusa Króla (1925). W celu pogłębienia relacji ze Stolicą Piotrową oraz życia religijnego w ogóle wykorzystał Rok Jubileuszowy 1925, jak również dwa specjalne Lata Jubileuszowe (1929 i 1933) oraz

kongresy eucharystyczne, które odbywały się w tym czasie co dwa lata.

Na polu społecznym nawiązywał do nauki społecznej Leona XIII i rozwinął ją zwłaszcza w encyklice *Quadragesimo anno* (1931). W dziedzinie dyplomacji zawarł konkordaty i umowy o innym charakterze z około dwudziestoma państwami (*Modus vivendi* w 1928 roku również z Republiką Czechosłowacką).

Duży sukces osiągnął w stosunku do Włoch poprzez podpisanie 11 lutego 1929 roku *Umowy Laterańskiej*. Papież z tej okazji ocenił sytuację: „Bóg został przywrócony Włochom, a Włochy zostały zwrócone Bogu.” G. Marconi w okresie jego pontyfikatu zainstalował *Radio Vaticana*.

Jego pontyfikat przebiegał w czasie narastającej fali aktów przemocy wobec chrześcijaństwa w różnych częściach świata. Papież Pius XI reagował na okrutność komunizmu między innymi w encyklice *Divini Redemptoris* (19 marca 1937), gdzie ostro potępił ateistyczny komunizm.

Do okrutnego prześladowania Kościoła katolickiego dochodziło w tym okresie także w Meksyku. Ilość chrześcijańskich męczenników w tym czasie osiągnęła liczbę 5300, w tym zabito około 300 księży. Przez Hiszpanię po upadku dynastii królewskiej (1931) również przetoczyła się fala nienawiści wobec Kościoła. W pierwszym roku hiszpańskiej wojny domowej zamordowano około 60 000 księży i zniszczono około 2000 kościołów. Dopiero w 1939 roku udało się zakończyć prześladowania Kościoła katolickiego w Hiszpanii. Papież Pius XI zdecydowanie protestował przeciw faszyzmowi w encyklice *Non abbiamo bisogno* (29. 06. 1931). W podobnym tonie papież Pius XI występował wobec nazistowskich Niemiec w encyklice *Mit brennender Sorge* (14. 03. 1937).

Pius XII (1939 – 1958). Eugenio Pacelli urodził się 2 marca 1876 roku w Rzymie. Na papieża został wybrany 2 marca 1939 roku. Ponieważ był papieżem „wojennym” brał przykład ze swojego poprzednika Benedykta XV i starał się przyjąć na siebie troskę o ofiary wojny. Dlatego też nie ustawał w swoich przemówieniach, szczególnie bożonarodzeniowych orędziach, w których wzywał świat do pokoju.

Papież Pius XII złożył drogą dyplomatyczną około 60 protestów przeciw przestępstwom, a Watykan dzięki niemu ocalił życie 850 000 żydowskich obywateli. Przez cały czas trwania wojny swoją działalność rozwijało tzw. *Papieskie Dzielo Pomocy*, które organizowało i rozdawało leki, odzież i artykuły spożywcze. Hitler powiedział o nim podobno: „Pius XII? To jedyny człowiek, który zawsze mi się sprzeciwiał i nigdy mnie nie słuchał.” Rzymianie mieli świadomość jego poglądów i po wojnie nazwali go *Defensor civitatis* (obrońca miasta).

Papież Pius XII po zakończeniu drugiej wojny światowej często okazywał troskę i współczucie wobec ofiar wojny. Wspierał prawo narodów do samookreślenia, ale odrzucał przemoc, walkę klas i podkreślał braterstwo narodów. Nie mógł jednak milczeć wobec krajów, gdzie dopuszczano się bezprawia wo-

bec wierzących jak w ZSRR, państwach Europy Wschodniej i w Chinach. Nie milczał, kiedy komuniści zabiegali o zdobycie władzy w Grecji, Francji i Włoszech.

Nosił się również z zamiarem zwołania soboru powszechnego. W czasie jego pontyfikatu działalność Kościoła była rozumiana dużo bardziej uniwersalnie niż wcześniej. W latach 1939 – 1958 powołano około 350 diecezji oraz kilkanaście prowincji kościelnych, przeważnie w krajach misyjnych. W czasie jego pontyfikatu w dwóch konsystoriach mianował 57 kardynałów w większości pochodzenia niewłoskiego.

Papież Pius XII jest również autorem wielu encyklik, z których każda zasługuje na uwagę: *Summi Pontificatus* (1939), *Mystici corporis Christi* (1943), gdzie wyjaśnił charakter Kościoła z perspektywy Mistycznego Ciała Chrystusa, a także *Divino afflante Spiritu* (1943) adresowaną biblijnym egzegetom. W 1947 roku wydał encyklikę *Mediator Dei*, w której zwracał się do laików w związku z służbą liturgiczną.

Jako zagorzały czciciel Maryi 1 listopada 1950 roku zdefiniował dogmat o Wniebowstąpieniu Maryi Panny.

Podczas wykopalek prowadzonych pod Bazyliką św. Piotra, które odbywały się pod jego patronatem, odkryto grób św. Piotra. Podczas całego swojego pontyfikatu zatrzymywał się tylko w Rzymie lub letniej rezydencji Castel Gandolfo. Jego najdłuższą podróżą była wyprawa do Santa Maria di Galeria, gdzie 27 października 1957 roku otworzył nową stację radiową Radio Vaticana (ponad 1000 kW) – 27 km od Rzymu.

Zmarł 9 października 1958 roku. Jest pochowany w Bazylice św. Piotra.

Św. Jan XXIII (1958 – 1963). Następcą Piusa XII został we-necki patriarcha Angelo Roncalli, urodzony 25 listopada 1881 roku w Sotto il Monte (Bergamo). Działał w służbach dyplomatycznych w wielu krajach. Po wyborze (28 października 1958 roku) do jego zadań należało nie tylko zajmowanie się sprawami Diecezji Rzymskiej, której był biskupem, ale także ogłosił oraz otworzył 11 października 1962 roku Sobór Watykański II. Powołał również komisję ds. rewizji prawa kanonicznego. Jest znany ze swoich encyklik. Encyklika *Ad cathedram Petri* (1959) dotyczyła stosunków wobec chrześcijan niekatolików, których nazywał „oddzielonymi braćmi i siostrami”. W encyklice *Mater et magistra* (1961) kontynuował naukę społeczną Leona XIII oraz Piusa XI. W kolejnym dokumencie *Pacem in terris* (1963), który adresował całej ludzkości, domagał się uznania praw i obowiązków człowieka jako fundamentalnego wymogu dla zapewnienia pokoju na świecie. Jego pontyfikat można scharakteryzować terminem *aggiornamento*.

Jan XXIII, bardziej niż którykolwiek papież, chciał prowadzić dialog z całym światem bez względu na wyznanie. Z liturgii Wielkiego Piątku usunął słowa dotyczące narodu żydowskiego, a podczas jednej z okazji, witając żydowską delegację, przedstawił się słowami: „Jestem Józef, brat wasz.”

Papież Jan XXIII zapisał się w historii Kościoła jako człowiek życzliwy i ojcowski, który pomimo zdobytego wykształcenia i znajomości języków obcych nigdy nie zapomniał o swoim skromnym, chłopskim pochodzeniu i potrafił pochylić się nad każdym. Na potwierdzenie faktu, iż sam uważał się raczej za brata niż ojca, może służyć informacja, że przy wejściu do Bazyliki św. Piotra opuścił swój przenośny tron papieski i zamiast z tiarą szedł jedynie z biskupią mitrą na głowie pomiedzy swoimi współpracownikami.

Tematy poruszane podczas soboru były przejawem próby połączenia wiary z nowoczesnym życiowym doświadczeniem. Podniósł liczbę kardynałów z 70 (liczba ustanowiona przez Sykstusa V) do 75. Zlecił dokładną i krytyczną rewizję listy świętych – *Rzymskie Martyrologium*.

Zmarł po pierwszym posiedzeniu XXI Soboru Powszechnego 3 czerwca 1963 roku. W 2000 roku został ogłoszony błogosławionym przez papieża Jana Pawła II, a 27 kwietnia 2014 roku odbyła się jego kanonizacja.

Paweł VI (1963 – 1978). Dzieło dialogu kontynuował również następca Jana XXIII, właściwie Giovanni Battista Montini, urodzony 26 września 1897 w Concesio pri Brescii. Został wybrany papieżem 21 czerwca 1963 roku.

Do jego najważniejszych zadań należała kontynuacja II Soboru Watykańskiego, które to przedsięwzięcie nowo wybrany papież przeprowadził po mistrzowsku i pomyślnie zakończył. Dnia 7 grudnia 1965 roku ojcowie soboru zebrali się w Bazylice św. Piotra na ostatnie posiedzenie. Papież ze wzruszeniem podzielił się z soborem swoją oceną. Nie zabrakło również osobistego gestu, którym było oświadczenie, iż w tym momencie znosi w Rzymie, a patriarcha Atenagoras I w Konstantynopolu wzajemną ekskomunikę z 1054 roku.

Po soborze Paweł VI zorganizował *Synod Biskupów* (1967) i kilka ważnych komisji ds. rewizji prawa kanonicznego, liturgii godzin, lekcjonarza, muzyki sakralnej. Przeprowadził reorganizację kurii i zatwierdził stałe sekretariaty ds. wspierania jedności chrześcijańskiej dla religii niechrześcijańskich oraz osób niewierzących. Wykazywał się dużym zaangażowaniem na rzecz krajów Trzeciego Świata i z ojcowską troską starał się nieść pomoc biednym i wykorzystywanym, co wyraził również w swojej przemowie na Zgromadzeniu Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku w październiku 1965 roku.

Od czasów papieża Piusa VII (+1823) był pierwszym papieżem, który opuścił Rzym i odwiedzał wierzących w wielu krajach nie tylko Europy, ale także Ameryki, Azji i Australii. W podzielonym świecie starał się być tym, który jednoczy w duchu sprawiedliwości i pokoju. Jako były sekretarz stanu zdawał sobie sprawę z ważności stosunków dyplomatycznych. Podczas jego pontyfikatu ilość akredytowanych przedstawicieli dyplomatycznych niemal się podwoiła.

W 1978 roku Stolica Święta miała swoich przedstawicieli w 89 krajach oraz przy ONZ (w 1963 roku było ich tylko 37).

OKRES NAJNOWSZY papiestwo i nowoczesne Państwo Watykańskie, 1903 - współczesność

Awers, średnica 6 cm, medal bity
w złocie (na zdjęciu), srebrze i tombaku

Jego pontyfikat cechuje polityka pojednania. Dzień 1 stycznia ogłosił *Światowym dniem pokoju*.

Ważnym krokiem w kierunku Słowacji było odłączenie 30 grudnia 1977 roku na mocy konstytucji apostolskiej *Prescriptionum Sacrosancti* obszaru administratury trnawskiej od archidiecezji ostrzyhomskiej, jak również wyznaczenie granic biskupstw na Słowacji, podobnie w archidiecezji ołomuńskiej. W konstytucji *Qui divino* utworzył *słowacką prowincję kościelną* z siedzibą metropolii w Trnawie.

Podczas jego pontyfikatu opublikowano encyklikę społeczną *Populorum progressio* (1967), w której wzywał narody do sprawiedliwości społecznej.

Papież chciał reformy i internacjonalizacji kurii, rozszerzenia Świętego Kolegium z 103 na 120 członków, z włączeniem kardynałów z Trzeciego Świata.

Zlecił budowę znanej Auli Nervi, nazwanej tak na cześć architekta, który ją zaprojektował, przeznaczonej na środowe papie-

skie audycje (dzisiaj Aula Pawła VI). Nowelizował ustawodawstwo w kwestii konklawe i opuszczonej Stolicy Papieskiej. Zmarł w Święto Przemienienia Pańskiego 6 sierpnia 1978 roku w Castel Gandolfo. Jest pochowany w Kryptach Watykańskich.

Jan Paweł I (1978). Krótki pontyfikat Albina Lucianiego trwał tylko 33 dni (26 sierpnia - 28 września 1978 r.). Wybrał imiona swoich poprzedników (był pierwszym papieżem, który wybrał dwa imiona). Jan Paweł I nazaczył kierunek służby papieskiej w późniejszym okresie, który w pełni realizował słowiański papież polskiego pochodzenia.

W 1958 roku Albino Luciani, urodzony 17 października 1912 roku w Canale d'Agordo (Belluno), został mianowany biskupem w Vittorio Veneto. Napisał wiele dzieł, którymi zbliżył się do wierzących swojej diecezji. W 1969 roku Paweł VI mianował go patriarchą Wenecji. Również na tym stanowisku Luciani utrzymywał bliski kontakt z mieszkańcami, przede wszystkim prostymi ludźmi. Z upodobaniem występował w prostej czarnej rewerendzie i dla każdego, kto się do niego zwrócił, znalazł słowa pociechy. Tylko nieliczni myśleli, że Luciani mógłby zostać wybrany papieżem. Kiedy jako nowo wybrany papież pojawił się po raz pierwszy na balkonie Bazyliki św. Piotra, dla wielu było to dużym zaskoczeniem. Kiedy po raz pierwszy udzielał błogosławieństwa *Urbi et Orbi*, złamał wielowiekową tradycję i wygłosił krótkie, bardzo szczere przemówienie. Wyjaśnił, dlaczego wybrał podwójne imię: chciał nawiązać do swoich dwóch poprzedników, których darzył wielkim szacunkiem.

Jan Paweł I zmarł nagle 28 września 1978 roku. Został pochowany w Kryptach Watykańskich Bazyliki św. Piotra.

Św. Jan Paweł II (1978 - 2005). Karol Wojtyła, w tym czasie arcybiskup krakowski, urodzony 18 maja 1920 roku w Wadowicach pod Krakowem, w Kościele powszechnym dał się poznać jako aktywny uczestnik II Soboru Watykańskiego. Jako członek komisji przygotowawczej brał udział we wszystkich posiedzeniach. Jest pierwszym papieżem polskiego pochodzenia, a po 455 latach pierwszym papieżem, który nie pochodził z Włoch, od czasów Hadriana VI (1522 - 1523).

W przemówieniu wygłoszonym po swoim wyborze 16 października 1978 roku, nowy papież otwarcie zobowiązał się kardynałom, że będzie „rozważnie, ale zdecydowanie” wypełniać postanowienia II Soboru Watykańskiego. Przed korpusem dyplomatycznym Watykanu 18 października 1978 roku powiedział, że jego zadaniem jest bycie „świadkiem uniwersalnej miłości”.

Jego pierwsza encyklika *Redemptor hominis* (1979) jest poświęcona chrześcijańskiemu humanizmowi: prawdziwą wolność można odnaleźć tylko w Kościele, a ludzką godność najlepiej zachowuje Kościół. Druga encyklika *Dives in misericordia* (1980) rozwija ten sam temat i wzywa ludzi, aby w tym

coraz bardziej zagrożonym świecie byli dla siebie życzliwi. Również kolejne encykliki (razem 14), wizyty duszpasterskie w diecezji rzymskiej (ponad 300), ale przede wszystkim na świecie (104) świadczą nie tylko o jego ojcowskiej trosce o powierzonych mu wierzących, ale także o jego wysiłku na rzecz dobra wszystkich, bez podziałów.

Jan Paweł II od początku swojego pontyfikatu wskazywał na wyzwania nadchodzącego tysiąclecia i moment pogłębienia wiary dla całego Kościoła. Wspominał o tym we wszystkich swoich encyklikach. Na przykład w encyklice z 1987 roku *Sollicitudo rei socialis* napisał: „Obecny okres przypadający w wigilię trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa charakteryzuje się powszechnym oczekiwaniem, jak gdyby nowym „Adwentem”, który w określony sposób odnosi się do wszystkich ludzi.“ Bezpośrednio przed tym ważnym krokiem, jakim było wejście w nowy okres wydał list apostolski *Tertio millennio adveniente* (1994).

Papież Jan Paweł II ogłosił św. Cyryla i Metodęgo współpatronami Europy (1980 r.). Na Słowacji wprowadził między innymi wschodnią prowincję kościelną z siedzibą w Koszycach (1995), jak również Grekokatolicką Słowacką Eparchię Kościelną w Kanadzie i na Słowacji (1997). Jego wizyty na Słowacji w latach 1990, 1995 i 2003 spotkały się z ogromnym entuzjazmem nie tylko wśród katolików, ale także innych chrześcijan, czy nawet osób niewierzących.

Zmarł 2 kwietnia 2005 po ciężkiej chorobie. Jego pontyfikat trwał niemal 26 lat i 6 miesięcy. Został pochowany w Kryptach Watykańskich. Podczas beatyfikacji jego trumnę przeniesiono do Bazyliki św. Piotra. 27 kwietnia 2014 roku został ogłoszony świętym.

Benedykt XVI (2005 – 2013). Właściwie Joseph Ratzinger urodził się 16 kwietnia 1927 roku w bawarskim miasteczku Marktl am Inn, w rodzinie żandarma w randze komisarza, który „cierpiał, ponieważ jego dzieci były w Hitlerjugend i musiały służyć państwu rządzonemu przez ludzi, których uważał za zbrodniarzy“. Joseph, powołany podczas wojny do pomocniczej obrony przeciwlotniczej, po klęsce Niemiec wstąpił do seminarium duchownego we Fryzyndze.

Święcenia kapłańskie przyjął w wieku dwudziestu czterech lat. W 1953 roku ukończył studia filozoficzne i teologiczne na uniwersytecie w Monachium, gdzie złożył pracę doktorską o eklezjologii św. Augustyna. W wieku trzydziestu lat zostaje profesorem dogmatyki dzięki rozprawie o św. Bonawenturze z Bagnoregio oraz o jego *Itinerarium mentis in Deum* (Droga umysłu ku Bogu).

Od 1962 do 1965 roku jako doradca teologiczny arcybiskupa Kolonii uczestniczył w II Soborze Watykańskim, a jego wystąpienia przyniosły mu opinię progresywnego duchownego. Papież Paweł VI w 1977 roku mianował go arcybiskupem Monachium i Fryzycji oraz kardynałem. W 1981 roku na polecenie Jana Pawła II został prefektem Kongregacji Nauki Wiary

(byłe Święte Oficjum), przewodniczącym Komisji Biblijnej oraz Międzynarodowej Papieskiej Komisji Teologicznej. Podczas dwudziestu dwóch lat współpracy z Janem Pawłem II ich relacje stały się bardzo bliskie.

Na Stolicę Apostolską Joseph Ratzinger dostaje się 19 kwietnia 2005 roku i przyjmuje imię Benedykt XVI, nawiązując do duchowości św. Benedykta z Nursji, współpatrona Europy. „Po wielkim papieżu Janie Pawle II kardynałowie wybrali mnie – prostego, skromnego pracownika winnicy Pana“ powiedział po wyborze. Służba Najwyższego Pasterza Kościoła po 482 latach przechodzi ponownie w ręce papieża z Niemiec. Inauguracja pontyfikatu w obecności przedstawicieli z całego świata odbyła się 24 kwietnia 2005 roku na Placu św. Piotra.

W swojej pierwszej homilii Benedykt XVI wyraził swoją „determinację w kontynuacji realizacji postanowień II Soboru Watykańskiego“; oświadcza, że jest „całkowicie zdecydowany, by podtrzymywać każdą inicjatywę, która mogłaby być przydatna dla wspierania kontaktów i więzi z przedstawicielami różnych Kościołów i wspólnot kościelnych“. Obiecuje, iż „Nie będę szczędził sił i oddania w kontynuowaniu obiecującego dialogu, który podjęli moi czcigodni poprzednicy z różnymi kulturami, aby z wzajemnego zrozumienia zrodziły się warunki lepszej dla wszystkich przyszłości“.

Odbył 25 zagranicznych podróży apostolskich oraz liczne wizyty na terenie Włoch. Jest autorem trzech encyklik: *Deus caritas est* (2005), *Spe salvi* (2007) oraz *Caritas in veritate* (2009). Dnia 11 lutego 2013 roku papież Benedykt XVI ogłosił, iż abdykuje z urzędu papieża. Nastąpiło to 28 lutego 2013 roku o godz. 20.00. Najpierw udał się do letniej rezydencji papieża w Castel Gandolfo, a następnie do klasztoru w Watykanie. Posługuje się tytułem „emerytowany papież“.

Franciszek (2013 –). Pierwszym papieżem pochodzącym z Ameryki jest argentyński jezuita Jorge Mario Bergoglio, od roku 1998 arcybiskup Buenos Aires. Chociaż jest ważną osobistością całej Ameryki Łacińskiej, w swojej diecezji pozostał prostym i uwielbianym pasterzem.

Urodził się 17 grudnia 1936 roku w stolicy Argentyny jako syn imigrantów z włoskiego Piemontu. Ojciec Mario pracował na kolei jako księgowy, a matka Regina Sivori zajmowała się domem i wychowywaniem pięciorga dzieci.

Po ukończeniu technikum o profilu chemicznym wybrał drogę kapłaństwa i wstąpił do seminarium diecezjalnego; 11 marca 1958 wstąpił do nowicjatu Towarzystwa Jezusowego. Studia humanistyczne ukończył w Chile, a po powrocie do Argentyny w 1963 dokończył również studia filozoficzne w Kolegium św. Józefa w San Miguel. W latach 1964 – 1965 był profesorem literatury i psychologii w Kolegium Maryi Niepokalanej w Santa Fe, a w 1966 roku uczył tych samych przedmiotów w Kolegium Zbawiciela w Buenos Aires. W latach 1967 – 1970 pomyślnie ukończył studia teologiczne w Kolegium św. Józefa. Dnia 13 grudnia 1969 przez arcybiskupa Ramona José Ca-

stellano został wyświęcony na kapłana. W latach 1970 i 1971 kontynuował formację w Hiszpanii, a 22 kwietnia 1973 roku złożył wieczne śluby u jezuitów. Po powrocie do Argentyny pracował jako mistrz nowicjatu w Villa Barilari w San Migueli, jako profesor na wydziale teologii, konsultor prowincji Towarzystwa Jezusowego oraz rektor kolegium.

31 lipca 1973 roku został mianowany prowincjałem jezuitów w Argentynie. Po sześciu latach powrócił do pracy na uniwersytecie, a w latach 1980 - 1986 został ponownie rektorem Kolegium św. Józefa, ale także pracował jako proboszcz w San Miguel. W marcu 1986 udał się do Niemiec, aby ukończyć pracę doktorską; następnie przełożeni wysłali go do Kolegium Zbawiciela w Buenos Aires, a następnie kościoła jezuitów w Cordobie, jako kierownika duchowego i spowiednika.

Kardynał Antonio Quarracino, arcybiskup Buenos Aires, wybrał go na swojego bliskiego współpracownika. 20 maja 1992 Jan Paweł II mianował go biskupem tytularnym miasta

Auca oraz biskupem pomocniczym Buenos Aires. Tam, 27 czerwca w katedrze przyjął święcenia biskupie bezpośrednio z rąk wspomnianego kardynała. Na swoje motto wybrał „Miserando atque eligendo”, a w herbie umieścił chrystogram JHS, symbol Towarzystwa Jezusowego. Wkrótce został mianowany wikariuszem biskupim dzielnicy Flores, a 21 grudnia powierzono mu funkcję wikariusza generalnego archidiecezji. 3 czerwca został wyniesiony do godności arcybiskupa koadiutora w Buenos Aires. Po niespełna 9 miesiącach, 28 lutego 1998 roku, po śmierci kardynała Quarracino, został arcybiskupem, prymasem Argentyny i ordynariuszem dla wiernych obrządku wschodniego w Argentynie.

Jan Paweł II 21 lutego 2001 roku wyniósł go do godności kardynała, przydzielając kościół tytularny św. Roberta Belarmina. Wezwał wtedy wierzących, aby nie udawali się na uroczystości do Rzymu, a zaoszczędzone w ten sposób pieniądze przeznaczyli dla ubogich. W październiku 2001 r. został mianowany pomocniczym relatorem generalnym na X Zwyczajnym Zgromadzeniu Ogólnym Synodu Biskupów, poświęconym posłudze biskupiej. Podczas Synodu zwrócił szczególną uwagę na „profetyczną misję biskupa”, jego rolę „proroka sprawiedliwości”, jego obowiązek „nieustannego głoszenia” nauki społecznej Kościoła, a także „wyrażania autentycznych sądów w kwestiach wiary i moralności”.

W Ameryce Łacińskiej kardynał Bergoglio stawał się tymczasem postacią coraz bardziej popularną. Pomimo tego zachował cechującą go skromność i surowy styl życia, przez niektórych określany jako niemal „ascetyczny”. W tym duchu w 2002 r. nie przyjął nominacji na przewodniczącego Konferencji Episkopatu Argentyny, choć trzy lata później został wybrany, a następnie w 2008 r. zatwierdzony na kolejne trzy lata. W kwietniu 2005 r. uczestniczył w konklawe, które wybrało Benedykta XVI. Jako arcybiskup Buenos Aires – diecezji liczącej ponad 3 mln mieszkańców – realizował program misyjny, w którego centrum były jedność i ewangelizacja. Miał on cztery główne cele: otwarte i braterskie wspólnoty; wiodąca rola świadomego laikatu; ewangelizacja adresowana do każdego mieszkańca miasta; opieka nad ubogimi i chorymi. Jego celem była nowa ewangelizacja Buenos Aires, „biorąc pod uwagę tych, którzy tam mieszkają, jego strukturę i jego historię”. Zachęcał księży i świeckich do wspólnej pracy. We wrześniu 2009 r. zapoczątkował kampanię solidarności z okazji dwusetlecia odzyskania niepodległości: 200 dzieł charytatywnych, które mają zostać zrealizowane do 2016 r.

Był członkiem Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, ds. Duchowieństwa, ds. Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego; Papieskiej Rady ds. Rodziny i Papieskiej Komisji ds. Ameryki Łacińskiej. 13 marca 2013 roku został wybrany 266 papieżem. Inauguracja pontyfikatu odbyła się 19 marca 2013 roku.

Mons. Viliam JUDÁK

OKRES NAJNOWSZY papiestwo i nowoczesne Państwo Watykańskie, 1903 - współczesność

*Rewers, średnica 6 cm, medal bity
w złocie, srebrze (na zdjęciu) i tombaku*